آچا وار ڳاڙها گل

۽

ٻيون ڪهاڻيون

ليکڪا: سندري اُتمچنداڻي

ڪتاب ٽيويهون] قيمت ٻه رپيا [جون ١٩٦٥

A. J. UTTAM
[illegible] Colony.
12/[illegible] Mumbai-16.
Near [illegible] 30.
Phone [illegible]

نئين دنيا پبلشرس
١٠، مهتا مينشن،
سيتلا ديوي ٽيمپل روڊ،
مهيم، بمبئي ١٦.

اَچا وار، ڳاڙها گل

پهريدارڻ 5

زهر جي پُڙي 15

ڪاڪ محل 23

ڪيچلي 36

هي شهر...... 47

ڏڪار... اڏڪار..... 57

پهريون پيار 69

آگ 80

زندگيِ موتي آئي 89

اَچا وار، ڳاڙها گل 99

فهرست

۱. پهريدارڻ ۷
۲. زهر جي پڙي ؟ ۱۵
۳. ڪاڪ - محل ۲۳
۴. ڪيچلي ۳۶
۵. هي شهر ۴۷
۶. ڏڪار ... اَڏڪار ۵۷
۷. پهريون پيار ۶۹
۸. آڳـــ ۷۰
۹. زندگي موٽي آئي ۸۹
۱۰. اَڇا وار، ڳاڙها ڳل ۹۹

درستي : پروف جون چڪون تہ ڪافي هونديون، جن مان ڪي هي آهن، جيڪي مطلب ۾ منجهائين ٿيون.

صفحي ۴۰ تي هوُ تنگ بدران هوُتنگ، صفحي ۵۰ تي، ۲۲ سٽ ۾ ڪنهن بـــدران ڪنن، ۵۸ تي ۸ سٽ ۾ ڪنهنجي بدران ڪنهن ۽ ۱۷ سٽ ۾ بدران ۽، ۷۷ صفحي تي ۳ سٽ ۾ ولوڙا بدران وسوسا لفظ ناهي پڙهڻ کپن.
(پبلشر)

Printed by Ram Jethanand at 'Janki' Printing Press, 77, Kapad Bazar, Mahim, Bombay-16. Owned and Published by him at Naeen Duniya Office, 10, Mehta Mansion Sitladevi Temple Road, Mahim, Bombay-16.

پهريدارڻ

پاڙيسرڻ! الاجي ڇا ڪري وڌو آهي تو! لڳي ٿو هيءَ سالن جي پراڻي ڌرتي - منهنجو من - ڪنهن نئين سر ڪيڙي وڌو آهي. ڪڏهن سمجهان پيو، منهنجين اکين وٽ مشعال پيئي ٻري، منجهس روشني ته آهي ئي پر تپ به منجهانس گهٽ ڪونه، ٿو اچي. ڪڏهن سوچيان ٿو، راهه، ڇا تو ڏيکاري آهي، انکي ختم ڪندي ڪندي ڪٿي هن مشعال اڳيان پرواني جيان سڙي ڀسم ته نه ٿي ويندس؟

خير، توسان من ڇلڻ ويٺو آهيان. سوچيان پيو، هي سڀ الاجي تو تائين پهچندو الاجي نه. پوءِ به لکڻ کان قلم رڪجي ته ڪونه ٿو.

ان ڏينهن جي ڳالهه اچي ياد پيئي آهي، جنهن ڏينهن اسين هن جڳهه ۾ اچي ويٺا هئاسين. عجيب ڦڙتيءَ سان تون پنهنجو پاڻ ٻهاڙي، ڏول وغيره پهچائي ويٺينءَ ۽ روٽي به ڪٽي آئينءَ، تڏهن منهنجي استريءَ ديا توکان پڇيو هو، ”کهڙي ناتي هيتري خاطرداري ٿي رهي

آهي پيڻ. ڪٿي اڳئين جنم جي پيڻ نه......"

تو وچڙ ٿي ڪٿي چيو هو، "ڇو ڀلا اڳئين جنم تائين ڇو ٿي وڃين؟ هن جنم ۾ اسين پاڙيسري آهيون، اهو ٽالو ڇا ٿو ڪي گهٽ ٿو لڳي!" توهين ٻئي ٽهڪ ڏيئي کليون هيون. ان مهل منهنجي من ۾ تو لاءِ لقب جڙي ويو هو- "لهر!"

لقب ته ڦرندا ٿي رهيا آهن تو لاءِ.

هڪ ڏينهن جي ڳالهه.

تون ان ڏينهن توهر جي دال جو هڪ پيالو کڻي آئي هئينءَ. سگهيون ۽ ميها وجهي تو هن دال جي سڳنڌ ڪجهه عجيب ٿي ڪري ڇڏي هئي. مگر مون ان تان ڌيان هٽائي ورتو هو. ڇو ته عين ان گهڙيءَ هيرل ٻه در ۾ پير رکيو هو.

هوءَ منهنجي سامهون واري پلنگ تي ويهي ڳالهيون ڪرڻ لڳي. تو هڪوار هيرل جي شرمايل ڇهري تي نظر وڌي ۽ ساڳي نظر منهنجي پتنيءَ جي ٻرندڙ اکين تي وڌي ۽ پوءِ ڪيس ٻانهن کان وٺي وڃي رنڌڻي ۾ ويٺينءَ.

ڇا ٻڌايانءِ، مونکي ته هيرل ملندي آهي ته سارو جهان ڀاڄي ويندو آهيان. تون دل ۾ ان مهل کلي هوندينءَ ته هيرل ته منهنجي استريءَ ديا کان ڪنهن به صورت ۾ وڌيڪ سهڻي ڪانهي. پر ڀڳلي، اسين مرد رڳو سونهن

جا پوڄاري ٿورو ئي آهيون. استريءَ جي نئن لئي ڇپڪي لڄ جا بار رکيل هوندا آهن، اهي به اسان کي گهٽ چلائمان کين ڪندا آهن. جڻ ڌيري ڌيري در کولي کنهن روپ مٽيءَ جو درشن ڪرڻ ۾ آنند ايندو آهي، پر چوٿپٽ کليل در مان ديوتا کي اوريان ڏسڻ ۾ به ڪوئي خاص لطف نه رهندو آهي، تن پرائي ناري ۽ پنهنجي ناريءَ جي دل تائين پهچڻ جو آنند به آهي. پر تون نه اهو سڀ ڏنوئي ڪرنه. تون نه ان مهل منهنجي ديا سان رُڌلي ۾ پڙ پڙ پئي ڪئي. جاڳان تو ديا توکي جا پڌايو هوندو. هن ڳنوار اهو ئي چيو هوندو ته "هيرل سندس گهر ڦٽائي ڇڏيو آهي، مڙس کٽي ويٺي آهي." هوءَ جيڪر تو وانگر پڙهيل ڳڙهيل هجي ها ته ضرور ائين ئي چوي ها "هيرل منهنجي پتيءَ کي جو آنند ۽ راحت ڏني آهي، سو ڏسي مان هيرل جا پير چمڻ ٿي چاهيان." ليڪن تون هن ڳنوار کي سڀ ڪجهه معاف ڪيو ڇڏين.

هيرل جي وڃڻ کان پوءِ جڏهن هوءَ منهن ۾ سوڙ وجهي اچي ميرا ڪپڙا ڪڍڻ لڳي، تڏهن تون منهنجي سامهون پلنگ تي ويهي اچي ڪيس جاچڻ لڳينءَ. مان به ڪيس جاچيندو رهيس. سندس هر چال ۾ ٻر ٻر ۽ جلن هئي. جڏهين پنهنجي ننڍڙيءَ ڪوشيءَ کي پيڏن کان پئي ڇپائين، "اڄ چوري، توکي سنان ڪرايان." تڏهن

ته هوءَ جنسي راڪسياڻي ٿي لڳي ۽ جڏهن ڪوشيءَ
پاڻ ڇڏائي ٻاهر ڀڄڻ ٿي چاهيو، تڏهن ماڻس کيس
وارن کان پڪڙي ڪرسيءَ تي هٺي ڇڏيو. ڪوشيءَ جي
ڏندن مان رت وهڻ لڳو. مون رڙ ڪري چيو، ”ديا! “
سچ ٿو چوان ستي، تون نه هجين ها ته مان ديا کي
ڪنڌ ڏارو ٻجو نڪاءَ ڪرائي وڃان ها، پر تو ته ان
مهل چلتر ڪري ڏيکاريو. منهنجي ڪڪي جا در
وٽ هيسي بيٺي هئي، سا منهنجي ڪوشيءَ جي ڏندن
مان رت وهندو ڏسي، ڪيڪ ڪري اٿي. پر تو هڪ
هٿ سان ڪڪيءَ کي هنج ۾ کڻي ٻي ٻانهن ديا جي
ڳچيءَ ۾ کڻي وڌي!

مان چوندو آهيان، سنتن جي سنگ ۾ ٽنل لوهه جهڙو
هردو به سيتل ٿي سگهي ٿو. پر تنهنجي ٻانهن وراڻ
سان جا ديا جي شوخ اکين ۾ بارش اچي ويئي، تنهن
ته منهنجا واجهت وڃائي ڇڏيا. مون پنهنجي ڪوشيءَ
کي هنج ۾ کڻي ديا کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ شروع ڪيو
ته تو منهنجي زبان تي هٿ رکي چيو، ”ڦٽيل کي
وڌيڪ ڇو ٿا ڦٽيو؟ “ ۽ تو جڏهن ڪوشيءَ جي نراڙي
چمي کيس نل تان گرڙي ڪرائي آئينءَ، تڏهن مون
توکي دل ۾ هڪڙو ٻيو خطاب ڏنو. ٻڌايانءِ؟

”ممتا! “

هڪ ٻي وقت تون اسان ٻنهي کي ممتامئه نظر سان

ڪيئن ٿي ڏسي سگهينءَ؟ اها ڳالهه اڃا به سمجهه ۾ نه ٿي اچيم.

۽ اڄ شام جو جڏهن تنهنجي در وٽان لنگهندي نورن جو آواز ٻڌم، تڏهن دل ۾ چيم پڪ ئي پڪ اندر تون ويٺي نچين. تنهنجي آشا جي پيرن جو آواز به آيو پئي. مان ٻاهر دڪيءَ تي ويهي رهيس. تنهنجو سريلو راڳ به ٻڌم ۽ پوءِ ٽنڪ ٽنڪ ۽ پيرن جي نورن جي جهنڪار.

مونکي ٻاهر سياٽو پئي پيو. هوا ناريل جي وڻن سان کيليندي پئي ويئي. سوير کي ڪوئي ويٺو رهيس. رات جو انڌيرو مون کي ڊڪي ويٺو هوس، تڏهين به الاجي ڇو ڪنهن ڪنهن مهل ڀپ پئي ٿيو ته ڪنهن ڳٺاريءَ مان ڪوئي ڏسي نه وٺيم.

پر جڏهن تنهنجي ٻارڙيءَ جي رڙ ٻڌم ”دادا“! تڏهين ڀانيم، تون در اڃا کوليندينءَ. سڀ رڳون سيٽجي ويئون. پر ٻيءَ کن ۾ ئي تنهنجي پتيءَ جو آواز آيو. سمجهي ويس ته گهٽيءَ واري در کان هڪوُ ٽو وٽ اچي پهتو آهي. ۽ ان کان پوءِ ٽوهان ٻنهي جو مڏر مڏر کلڻ ٻڌي مون کان ٽڏو شوڪارو نڪري ويو. ڪاش! اهڙي مڏر کل منهنجي گهر ۾ هڪ ڏينهن لاءِ واسو ڪري سگهي. آخر دل گهري عورت کان سواءِ به نه جيئڻ ڪهڙو آهي. ان مهل دل جي هرهڪ ڪنڊ

پڪاريو، ”ستي!“ ۽ ستي ته شايد منهنجي دل جو آواز ٻڌي ورتو ته ته پلا نيڪ انهيءَ ئي ڪڻ ۾ ڪنهن دروازو کولي سڏين ها، ”دادا؟“ ۽ تنهنجي سرڳ جهڙي گهر جو ديدار ڪيم ته پاڻيم ڪرشن ۽ راڌا جي يڳ ۾ پهچي ويو آهيان.

تو جڏهن پتيءَ کي منهنجي سڃاڻپ ڏيئي چيو، ”هيءُ نئون پاڙيسري پنهنجن ٻارن کي توهان وانگر پيار ڪندو آهي،“ تڏهن خبر اٿيئي مون کي ڪيڏو شرمائي ڇڏيئه. تو حڪوءَ کي چيو، ”هيءُ دادو پنهنجي ڪوشيءَ کي ايترو پائيندو آهي، جو ڪوشيءَ کي جڏهن ماءُ ماريندي آهي، تڏهين اندر ئي جهڪي پوندو اٿس.“ ۽ حڪو جڏهين ڪنڌ هيٺ ڪري چيو، ”پر دادا اول ڪوشيءَ کي ماري ڇو ٿي، اهو ڄاڻي وڃي ته جيڪر ڪيس ايترو کي ٽيڙو ئي نه پوي.“ مون کي تنهنجي حڪوءَ جي هن عجيب ڳالهه تي پهرين ته غصو آيو، پر تون جڏهن مونڏانهن سوال پڇيون اکيون ڪٽي بيٺي رهينءَ، تڏهن مونجهاري اچي ورايو. مٿان جڏهن تنهنجي پتيءَ چيو، ”ٻالون ڏاڍيون جذباتي ٿينديون آهن. سندن دل تي ذري ذري ڳالهه چهٽي پوندي آهي. اهو اسان جو ڪم آهي سندن دل تي جيڪي به خار ساڙ هجن، سي ڪڍي ڇڏيون، پوءِ ڏسو ته ناري هنا ڪندي نرم گل آهي يا نه.“ مون تو ڏانهن اشارو ڪري چيو، ”پاڻو،

توهان سٽيءَ کي ڏسي سمجهو ٿا زالون گل ٿينديون آهن. ڇو ته توهانجي ڀاڳ ۾ گل ٿي لکيل هو. منهنجي دنيا ڏسو ته ڪڏهن ڪين ائين ٿيو. مگر سڀ ڀاڳ جي ڳالهه آهي. ڪنهنجو ڏوهه ٿي ڪينهي.“

حڪوءَ جنهن فلڪ سان ڪنڌ لوڏي چيو، ”مان ڀاڳ کي نٿو مڃان“ انهي منهنجي سالن جي وشواس کي ٿي ڏوڏو ڏيئي ڇڏيو. مان واپاري آهيان، سٽي. انڪري ڀاڳ ۽ قسمت ۾ گهٽ وشواس اٿم.

پر اچانڪ اهو ڇا ٿيو تنهنجي پٽيءَ کي ٻه ڇٽا ڪونڊ آيا، هو هليو ويو. پاڙي ۾ ڪٿي جهڳڙو ٿيو آهي ته هو اهو ٽارڻ ويو آهي. مونکي ڀلا ڇو ڪين ڇپائيون؟ منهنجي سومان کي نيس هٽي، هي ماڻهو ڇا ٿا ڄاڻائڻ چاهين؟ ۽ تون ڀلا اهو ڪيئن ڄاڻي ويٺين، جو چپن تي مرڪ ڀري اچي پڇيم، ”توهان کي دک آهي نه جو پاڙي وارا توهان کي نه سڏي، فقط منهنجي سائينءَ کي ٿي وٺي ويا.“ سٽي، سچ ته مونکي غصو هو پر تو چيو، توهانکي دک آهي نه؟ ته سچ پچ ٿي منهنجي من ۾ هڪ بيوسي ڀرجي ويئي ۽ جڏهن تو چيو، توهانجي دک کي مان خوب ڄاڻان ٿي، تڏهن منهنجين اکين ۾ الاجي ڇو آنسو ڀرجي آيا. ڪنهن ۽ مونکي ان طرح ڪين ڄاتو آهي. تو ڪنڌ جهڪائي چيو، ”مان ڄاڻان ٿي هيبرل فقط توهان وٽ همدردي

حاصل ڪرڻ اچي ٿي، پر سچو ٻاڙو گهڻو ڪجهه چئي چڪو آهي ۽ توهان جي ديا ته توهانجي هيرل سان هيڏي همدردي سهندي سهندي ٿڪي پيئي آهي. جا ناري پنهنجي ٻارن کي ماري خون ڪيو ڇڏي، ان جي اندر خبر اٿو ڪيڏا گهاءُ هوندا؟" چوندي چوندي تنهنجيون اکين ۾ آنسو لڙي پيا.

سٺي، خبر اٿيئي مان اُن مهل ڪيڏو ڪکو وکو ٿيس. منهنجو من ئي نپوڙجي ويو. تون ڏاري تي ڪري ٻه منهنجي پتنيءَ جي پيڙا کان وياڪل ٿيو وڃين ۽ مان ڪئين پيرا مٿس هٿ ٻه ڪٽي چڪو آهيان، ليڪن اها وديا ته مونکي ملي ئي ناهي ته استريءَ جو جڏهن اندر جڪيل هوندو آهي تڏهن ئي هوءَ ٻارن جهڙن ڪومل گلن تي ستڪارا ڪيندي آهي.

تو چيو، ”ناريءَ جي گود ڏاڍي وڏي ٿيندي آهي. دادا! هوءَ ٻارن جا ايڏا انگل ۽ ڪينا سهي سگهندي آهي، جو ويرن جي ويرتا اُن اڳيان لڄي ٿي ويندي آهي. مگر پتنيءَ جي اکين ۾ جڏهن ٻيءَ استريءَ کي ٻاڻ کان مٿيرو وينل ڏسندي آهي تڏهن هوءَ سڄو ڪومل اندر سميٽي وجهندي آهي." ۽ سٺي تنهنجا اهي اکر مونکي ڪيڏا نه پيارا لڳا، جڏهن تو چيو، ”پتي، استريءَ تي پيار ۽ سچائيءَ جي جيتري ورکا ڪندو، اوتري ئي وراهپ هوءَ ٻارن، ساهرن ۽ ٻاڙيوارن تي ڪندي آهي!"

مون ان مهل ئي توکي لکي ڇيو، "سنتي، تو حڪم کي امر ڪري ڇڏيو." پر اڄ وهاڻي تي مٿو رکندي جا مشعال جي روشنيءَ ۾ رهبر جي صورت ڏٺي اٿم، سا تنهنجي نه، پر حڪم جي ئي آهي ۽ تو وٽان اچي سڄو وقت، ديا جي هر ڳالهه چاهه سان ڏسڻ، ڪيس پريم جي ساگر ۾ پوري ڇڏڻ جي ئي ڪوشش ڪئي اٿم. سد اٿيئي، مون اڄ ڪيس پاڻ سان گڏ ويهي کارايو. سنتي سچ ٿو چوان، هيءَ ناري ان مهل ايڏو شرمائي، جيڏو هيرل ڪڏهن به ڪين شرمائي آهي. مگر هيرل دکي آهي. سندس پتي، ڪيس رتي پير به نه پڇندو آهي. مون ڪيس ڪيڏا سال ساٿ ڏنو ۽ فقط ديا کي خوش ڪرڻ لاءِ هيرل کي اِئين ڇڏي ڏيان، سو به نه ڏاڍو ڪٺن آهي. ليڪن تنهنجا اکر وري به اچيو اکيان بيهن، "دادا! توهين پنهنجي ٻارن کي ڪلاڪار ڏسڻ ٿا چاهيو نه؟ پوءِ انهن جي پرورش تي به ڪڏهن سوچيو اٿو؟ جن گلن تي اسرڻ وقت ئي ڏڙن جهڙين ٿڌين آهن جا ٿڦڙ پوندا سي گل وڌا ٿيندا ته سندن پنکڙيون ڦڏيون نه هونديون."

نه سنتي، مان ڪنهن به ملهه تي پنهنجن ٻارن جو آئيندو بگاڙڻ لاءِ تيار نه آهيان. تنهنجي آشا ڪيتري ڪومل ۽ منهنجي ڪوشش ڪيتري دپٽ آهي، اهو سڀ ڏسي چڪو آهيان، سنتي! وري وري اندر وارو

اُٿي ٿو چوي، ”هيرل کي وسارڻ ڏاڍو ڪٺن آهي.“ مگر مان چوان ٿو، جيئن هاري پنهنجن سلن کي ماڪڙ ۽ جانورن کان بچائڻ لاءِ ساري رات ۾ ٿنيءَ ٿڌيءَ پهرو ڏيندو آهي تيئن مان به ڪندس.

هائو ڪندس ته ضرور پر زندگيءَ جي ڪن انڌيرن، سرد پلن منجهه تون ئي ٿج منهنجي پهريدارڻ.

زهر جي ٻڙي؟

منهنجي اسپتال ڪافي ننڍي آهي. شايد ماڻهو گهٽ ٿا اچن انڪري ننڍي ٿي لڳي. ڪيڏي نه آهي. منهنجي من کي وشو جو وراٽ روشن ڪرايو اٿس؟ عجيب شانتي ڀرجي رهي آهي منهنجي من جي اندر. لڳندو آهي، منهنجي هن ننڍڙي نُڪر ۾ ساري ڪلياڻ ڪٽمب نبض وانگي ڌڙڪاري.

ڪماريءَ منهنجي اسپتال ۾ قدم رکيو، ان مهل ٿي منهنجي نگاهه مٿس پيئي هئي، ۽ منهنجي آزمودي سيکاريو آهي ته ڊاڪٽر معنيٰ گونگو ٻوڙو ۽ نابين انسان! اهي ٽيئي وصفون ڪنهن حد تائين اسانکي پاڻ منجهه آڻڻيون ٿي پون ٿيون. مان پنهنجن ٻين مريضن کي ڏسڻ ۾ مشغول هوس. ڪنهن نه مريض کي اندر روم ۾ جاچ ڪرڻ لاءِ وٺي ٿي ويس ته ڪماريءَ جون نظرون منهنجي پٺيان هلي ٿي آيون. ۽ ٻاهر ٿي نڪتس ته پينڊولم وانگر ڪين موٽي ساڳيءَ جاءِ تي هليو وڃڻو ٿي پيو. ڪماري ٻيڊ جي ڪنڊي تي ويٺي هئي، ڏاڍي پريشان- اکين ۾ آڳ ۽ دک جو عجيب ميل. مونکي ٻڪ هئي ته هينئر هيءَ ڇوڪري روئي وجهندي. انڪري هڪ

مريض کي جاچيندي چيم، ”ڪماري توکي گهڻي تڪليف آهي ڇا؟“ اِس پڇڻ ڊاڪٽرن ۽ مون ۾ اهوئي فرق آهي. هوءَ چپ کي چڪ هڻي، اکين جا ڳڙا ڳڙا ڇور مٿي ڪري ڪنڌ سان ها ها ڪرڻ لڳي. روڊن سندس ڇاتيءَ ۾ آٿر هو. مان مريض کي دوا ڏيئي ڪماريءَ کي جاچ واريءَ ڪرسيءَ ۾ وٺي ويس. هوءَ لباس واري صندل تي چڙهندي ٿي ڦڙڪي پيئي.
”زهر ڪپي، ڊاڪٽر.“

”ڇو، ڇو؟“ مون اهڙا ڪيس گهڻيئي ڏٺا آهن پر انڪري ڪنهن جي دک جو گهٽ اندازو لڳائڻ منهنجي جيون مونکي نه سيکاريو آهي.

”ڪائي غلطي ٿي وئي آهي توکان؟“

ڪماريءَ ڪنڌ سان ’ها‘ ڪئي.

”غلطيءَ کي سڌاري سگهجي ٿو، زهر سان ڇا ڪرڻو آهي؟“

”هِهڙي پيءُ وٽ جنم وٺڻ جي جا مونکان غلطي ٿي آهي اها پيءُ کي زهر ڏيئي مارڻ کانسواءِ سڌاري نٿي سگهجي.“

منهنجي همدرديءَ کي ڪنهن ٺڙ هنيو. هوءَ نه مونکي اڄڪلهه جي ڇوڪرين لاءِ وڏيون شڪايتون آهن ليڪن هي ته بلڪل ئي ساري سڀيتا سنسڪرتيءَ تي چماٽ هئي. دل ۾ آيو هن ڇوڪريءَ کي اسپتال کان ٻاهر ڪڍي ڇڏيان. ليڪن ڪوئي پنهنجي سڀيتا جي

سنڀال نه ڪري ته مان ۽ ٻنهي جي سپنا ڀڄي وڃان؟ منهنجي منهن ۾ ٻڪ ئي ٻڪ گهڻو نظر آيو هوندو. هن چيو، "ڪماري، ڪنهن ڊاڪٽر جي همدردي حاصل ڪرڻ معنيٰ اها ناهي ته انجو اجوڳو فائدو وٺجي..."

هن منهنجا هٿ پڪڙي ورتا. "نه ڊاڪٽر، غلط نه سمجهو. پوري مهني جي لڳاتار سوچ ويچار ڪانپوءِ ئي هيءُ فيصلو ڪري سگهي آهيان."

"ڪيترو نه سٺو فيصلو ڪيو آهي تو! شاباس آهي، تنهنجي عقل تي. پڙهيل ڳڙهيل ڇوڪري... پر تنهنجي سمجهه بس اها..."

ڇوڪري وڃڻ وڃڻ تي وئي، "ڊاڪٽر هلو گهر، منهنجي ماءُ جي حالت نه ڏسو. ڪيئن ويچاريءَ کي ماريو اٿس. ڇا هڪ ڇٽي کي اختياري آهي ته بس ساري گهر کي تباهه ڪري ڇڏي."

واقعي هن عجيب گهرواريءَ ڇوڪريءَ جو گهر ڏسڻ لئي منهنجو روح ڪڇي پيو. ٻين مريضن کي اڌ مني ڪلاڪ ۾ ڏسي رواڻو ڪري، جڏهن واندو ٿيس، تڏهن ڏٺم ڪماريءَ کي هڪ ڪرسيءَ تي ويٺي ويٺي ننڊ اچي وئي هئي. عجيب ڳالهه ڇٽبي! ڪوئي پيءُ جي خون ۾ هٿ رڱڻ جي تياري ڪندي بــ ننڊ ڪري سگهي ٿي؟ ڪهڙي قسم جو عجيب من آهي، هن نوجوان ڌيءَ وارن جو!

ليڪن مونکي ڇا ٿي ويو هو؟ مونکي لڳو اهڙا ڌيري ڌيري منهنجي اڳيان ٿي ظاهر ٿيندو ويو. ڪئمپ ۾ خون، چوريون، جهڳڙا، نئين ڳالهه ته ناهي، پر هڪ ڌيءَ پنهنجي پيءُ جي خون لاءِ سڏيري؟

ڪماري ڇرڪ ڀري اُٿي کڙي ٿي هئي. "هلو ڊاڪٽر، بس اسانجي نرگس جو نظارو هلي ڏسو. پوءِ خود ٿي چوندا ته هوڙيءَ حالت ۾ انکانسواءِ ٻي راهه ٿي نٿي سگهي. اجهو هينئر به مونکي اک لڳي وئي ته سپني ۾ ڏٺم، هو مونکي به وٺڻو ماري."

"جي" ڪماريءَ جي منهن جا ڀاوَ جاچيندي چيم، "مگر ٺيڪ ته هجن ته ......"

"نه ڊاڪٽر، اها ڳالهه ناهي. مونکي ته لڳي ٿو هن قسم جا سڌوان سڌا ماڻهو، باقاعدي چرين کان به وڌيڪ خطرناڪ آهن."

ڪئمپ اسانجي، هڪ ڳوٺ نه، هڪ وڏو گهر آهي. وستي اتان هل ته گهڻن ئي سان رام رام ڪرڻي پوي. ڪي ته اٿيئي پٺ جهڙي پاڻهين ڪٿي چوندا، "ڊاڪٽر ڏسندا وڃو، بيمار ٿي پيو آهي."

"اڇاڻنو" ڇٽي جند ڇڏائڻي پوندي آهي. پنهنجا به چار ڳالهائڻ به ملندا آهن. چي، "ڊاڪٽر جو مزاج ته ڏسو، اٿيءَ ڪئمپ مان ٿي نانو ڪمائين. اڄ سندس لوڏو

ڏو لڳي ٿي.“ پس منهنجي من کي مون کانسواءِ ڪو نٿو ڄاڻي.

ڪماريءَ جو گهر، رواجي ٻن ڪمرن واري اڏرڪ. هڪ ڪمري ۾ جنڊيءَ جي پاون واريءَ کٽ تي هو ويٺو هو، جنهن پاسي ڪماريءَ، ڏيءَ لئي ڪري ۽ ”ڪئپٽل اخبار“ الاجي ڪهڙا ڪهڙا اڻ سهائيندا لفظ ڪم آڻيندا هئا. ڪامڪ سپاهي ته منهنجو آهي ئي، پر هنجي ”ڇو آيو آهي ڊاڪٽر؟ ڪنهن گهرايس.“ اکرن کان پوءِ ته مان ڪلي سگهيس ئي، تنهن لاءِ منهنجي هن ٻارڪو اڪر ڏاڍ اهڙو، جنهن اڪثر هيڙن شخص وٽ ٻه. ڪا دل ڏني آهي. مون ڏيوج سان چيم، ”ڪاڪا، خوش ته آهيو“ ۽ جنڊيءَ جي پاون کي هٿ لائي چيم، ”ڪاڪا سنڌ جي سوکڙين کي اوهان جهڙا قدردان ئي سانڍين.“

”تنهنجي ڳالهه ڪٿي ٺيڪ ته هجي پر ڊاڪٽرن جو ڪم نه آهي ته ڪنهن ۽ هنڌ ويهي چاچين.“

مون من ۾ ڪليو. ڊاڪٽر آهي اس مرض جي دوا ان کان وڌ ٻيڪ هو ڇا ليندو آهي، سو مريض ڇو سوچين. مرض جو ليا. چيم، ”ڊاڪٽر ته ماڻهو آهن، ڪاڪا.“

”ڪنهن ۾ ماڻهو! ڇڏ پرڀا ڊاڪٽر،“ هن وراڻيو.

”مونکي ته ڪاڪا ماڻهو ئي ٿا نظر اچن ۽ ڪافي دل وارا ماڻهو. اٿين ته ٻوڻا ته هڪ جاءِ تان ڇڏي ٻيءَ

جاءِ تي اچي هڪ ٻه ڪجهه وقت لاءِ پيا ٽڙندا لمندا، جيسين ٻيءَ زمين ۾ به ڪا پاڙ هڻي وٺن.“

”ڪهڙي پاڙ هڻندا سين. ڏيهون ٻوءِ ڪاڄهه وڃي زور پڪڙيندو. ڇوڪريون ڏس ته سوڙهيون سٿڻون ۽ سوڙهيون گهاگهريون پائي ڳچيون اگهاڙيون ڪري پيئون جواني ڏيکارين. ڇورا ڏس ته ڏڪڻ دڳ تي سونا پيا چاڙهين. هي آهي اسانجو جيئڻ! مهاتما جيئندو هو، جوان پڙهي ڳوٺن ۾ سڌارو ڪرڻ لاءِ وڃن. پر ڏون تي ڇٽو، ڊاڪٽر ڪيو آهي ڪنهن ڪئمپ جو سڌارو؟......“

مان هي ليڪچر ٻڌي پس هن ماڻهوءَ جي منهن ۾ نهاريندو ئي رهجي ويس. ڪماري ۽ سندس ماءُ ڪمري جي دريءَ ٻاهران ليئيون هيون. سندن منهن ڪوڙا هئا. مون سوال ڀري نظر سان ڏانهن نهاريو. ٻنهي مونکي ڪمري ۾ اچڻ لاءِ اشاري ۾ منٿ ٻئي ڪئي. هن ”ڪٽيل هٽيل“ جي نسبت اهڙي صاف هئي، جهڙو گنگاجل. پر مان اتي جو ٻئي ڪمري ۾ ٿي ويس ته پڪڙجي ويو. چوي، ”ڏسو ڊاڪٽر، توهانجو ڪم آهي ڊاڪٽري ڪرڻ، مرض ڇنڻ. ڪنهنجي گهر ۾ اچي سندس ڌيءَ ۽ زال سان ٻئي ڪمري ۾ وڃي ڳالهائڻ توهانجي شان جي ڳالهه ناهي.“

عجيب ڏک هو. مونکي ته اکر ئي نه ٿي مليا، جن سان سمجهائي سگهانس ته منهنجي نيت صاف آهي. مان ته ڪيس تي اچڻ آيو آهيان. مان مونجهاري

بيٺو هوس، زمين تي نظر ڏئي، جو هو صاحب حاڪماڻي انداز ۾ چوڻ لڳو، ”توهانکي ڪجهه به ڳالهائڻو آهي ته منهنجي اڳيان ئي ڳالهائي سگهو ٿا. ڪماري! ڪنهنجي لاءِ ڊاڪٽر کي وٺي آئي آهين؟“

”اميءَ کي ڏيکارڻو هو.“ ڪماريءَ نرميءَ سان اُتر ڏنو.

”وٺي اچينس اندر. مان به ڏسان ته ڪهڙو مرض اٿس.“

”توکي مرض ڏسڻ ۾ ايندو اول!“ زال همٿ ڪري جهيڙي لاءِ تيار ٿي بيٺي.

”مائي ڏسو ڏسو ڊاڪٽر! هي اٿو هنن جا افعال. ملڪ ڪول. مٿيو انهن ٻر ماڻهو تي مڃي ويا آهن. زال کي مرد سان ڪيئن پيش اچڻ کپي يا ڌيءَ کي پيءُ سان ڪيئن ڳالهائڻ کپي، بس ڪا به شناس نه رهي اٿن.“

”منهنجي ليڪچرن ته ساڙي رک ڪري رکيو آهي. ڏسو ڀلا ڊاڪٽر!“ چڱي مٺاري بدن واري هيءَ عورت ڌيءَ جي ٻاهران بيٺي چٿي رهي هئي.

”ڊاڪٽر، پهرين انهيءَ کي جاچي ڏسو. جيڪو ٽپ ٽپ ٿي ٿو روڪي. ڪپڙا پايون ته جلندو، ڪاڍون ته ٻلڪندو. الاجي ڪهڙي باهه جي اُڇل اٿس ڇاتيءَ ۾!“

هي ڪماريءَ ڳالهايو، جنهنجي بدن تي ڪپڙا ائين چنبڙيا پيا هئا، جڻ هاڻي سنان ڪري آئي هئي. مان اکيون ڦاڙي ڏسڻ لڳس. هيءَ ساڳي ڪماري آهي، جا اسپتال ۾ روئي رهي هئي!

هن طرف ٻيءَ ڏاڍ ڪرڻي گهڙي کن چپ رهيو، پوءِ واچ ڏسي چيائين، ”هن وڃڻ جو وقت ٿيو آهي. هن مهل منهنجو وڏو ڀاءُ به ولي پڻي گهر موٽندو آهي. اهو هن پنهنجي کان اڳ آهي؛ ٻي هڪ ڌيءَ به آهي، جنهن کي مڙس ڇڏي ڏنو آهي. شڪر اها ته هن وانگر نڪتو ڪانهي، پر واحد۔ وڪيل اها به گهٽ ناهي. منهنجو ڇوڪر بس اهو آهن ته سڀ ڪمائين، محنت ڪن، پر هنن جون اکيون آهن منهنجي ٻنڌڪ ۾.“

دريءَ جي هن پاسي ڪماريءَ جون اکيون ٻاهر ٿي وڃون هيون. چيائين، ”ٻنڌڪ ڇا مسڻ ۾ هلندي؟ ماڻهي ڇورجي نه؟“

ٻيءَ وري چيو، ”مرڪو ٻنهنجي ماڻڻ ڇوڪرن ۾ ٿي ٻرڙو رهي ته پوءِ اسان ملڪ لاءِ آزادي وٺي ڇا ڪيو؟“

”آزادي اسان نه ڪين گهري هئي. جن گهري هئي تن گهري هئي. هنن نه غلاميءَ ۾ به ڪيو مڪڻ ڪاڏا، اسين نه آزاديءَ وقت به هن ٻڌل جا غلام آهيون.“

هيءَ ڪماري هئي؛ ٻيو وسڪارو مساءُ مو ڪليو، ”ڏس ڇوڻ ڇا ٿو؟ جن اهڙا جواني تي نه ماٺي آهي سي ملڪ لاءِ مرڻ شروع ڪن؟...“

ٻيءَ ڪٿ ٿان اٿي موڪي ڊر طرف هلائـي ڇوڻ لڳو، ”اسانجي هن ڪميءَ نرڳ جو ٻڙ وڌيڪ نه ڪوليو، منهنجا سائين! هنن جو نه وس پڄي نه جيڪر موڪي ڪچو کائي وڃن. بس سائين هڪ ڇڻ هتي زهر جي پڙي اٿو.“

”زهر جي پڙي؟“ موڪان ڇرڪ نڪري ويو. مان نڪڙو نڪڙو ٻاهر نڪري آيس.

”ڪاڪ محل“

”پراڻي ماڙ جو اُڌار ڪري سگهو ٿا سوامي، ٻيو منهنجو نه، ڇو؟ منهنجي اڇا آهي، اس هاڻ هڪ پل به توهان کان دور نه رهان.“

”ڳهيلي نه ٿيءُ، منهنجي پشپ.“

”پشپا مري وئي، مان توهان جي لڪشمي آهيان. ناراڻ جي لڪشمي، وشنو جي مايا.“

”اس ناريءَ جو اهڙئي روپ مونکي نه وڻندو آهي، جنهن ۾ حق آهن، گهر آهي ۽ آهي سوارٿ.“

”هڪ ڀيرا اسانجي ڪُٽم مان جنم وٺي رهيو آهي ۽ اهڙي وقت مان توهانجو ساٿ گهران ٿي، ٻاڻ لاءِ نه، وشنو لاءِ هڪ انمٽ پرش پيدا ڪرڻ لاءِ، پوءِ به مون وٽ سوارٿ آهي؟“

”اهو سڀ تون مونکان پري رهي به ڪري سگهين ٿي.“

”۽ گڏ رهي به نه ٿي سگهي ٿو. پري رهندي ساڳي چيز ڪلنڪ جو ٽڪو بڻجي پاسي. گڏ رهندي پراڻي ماڙ جي شيوا جو اُڌار بڻجي نظر اچي.“

”اڇا ٻو بحث نه ڪر، ٻاهر شيواڌاري تنهنجو سامان

کڻي هلڻ لاءِ سنبريا ويٺا آهن.“

”اڄ هيءَ منهنجي من اندر ڇا ٿي رهيو آهي پراڻناٿ؟“

”اوف پاڳل، هيترا سڏڪا نه ڀر. تون نه ڄاڻين ٿي منهنجي دل ڪنهنجو به ڏک نه سهي سگهندي آهي.“

”نه منهنجو هي درد کڻي وٺو پاڻ تي ناٿ. کڻي وٺو نه ته مان ڪٿي جي به نه رهنديس.“

”ڪوئي فڪر نه ڪر، امبڙي به منهنجو شش رامداس سڀ ٺيڪ ڪري ڇڏيندو. مونکي دهليءَ بلڪل ضروري ڪم آهي نه ته توکي اڪيلو وڃڻ ئي نه ڏيان ها.“

ڪيترا سڏڪا، ڪيتريون آزيون نيزاريون ڪيون نارائڻ جي لڪشميءَ، مگر نارائڻ ديوتا کي وراٽ وشو جو سڏ ٿيو هو. هو هڪ ناريءَ جي ويدنا کي اڻ ڄاڻي هليو ويو.

پشپا جڏهن امبڙي به ٻن ششن سان گڏجي رامداس جي گهر اچي لٿي ۽ انهن تي هڪ عجيب شانتي جا [redacted] کان امبڙي تائين سانڍي آئي هئي، سا ٽٽي پيئي. پنهنجي پتا کي اوچتو رامداس جي گهر آيل ڏسي سندس چرن ڪملن ۾ سر رکي، فقط هڪ اکر پڪاريائين، ”ڀا ڀا!“ ۽ انهيءَ هڪ اکر اندر جو اچرج کان وڌيڪ ڏک درد سان گڏ چوريءَ جو احساس ڀريل هو، سو

دامودرداس کان ڳجهو رهي نه سگهيو.

اکيون سندس پشپا جي اکين هيٺان نڪتل ڪارن اڌ گولن ۾ وڃي اٽڪيون. پڇيائين، ”ته تون ونستليءَ ته وئي آهين؟“

”سوامي جن جي شيوا لاءِ نئنيتال ويٺو هو.“

ڪنهن خوفناڪ طوفان جي اچڻ جون نشانيون ئي نظر آيون. پشپا کي انڪري نيڻ مٿي ڪرڻ جي همت ئي نه ٿي. پر جهڪيل نگاهون ئي پاپ جون گواهه ٿي بيٺيون.

”اڪيلي وئي هئينءَ نئنيتال؟“

”هڪ شش ڪوڻ آيو هو.“

دامودرداس ٿبيءَ ۾ پئجي ويو. کن کان پوءِ ڪنڌ جو مٿي ڪيائين ته پشپا ڏٺو سندس اکين ۾ هڪ اڇل پاڻ. ”هن کان پوءِ پڙهڻ جي ضرورت ڪانهي، مونسان پوني موٽي هلج. تنهنجي ليکي ماءُ مري وئي ته پيءُ به مري ويو. ڪنهن کان اـــ موڪل وٺڻ جي ضرورت نه سمجهيئه؟“

”پر......“

”پر ڇا؟“

”پر اهي فيصلا ته سوامي نارائڻ سروپ ڪندا آهن.“

”انهي به آسيس وٺي ڇڏي ئي.“

پشپا کي پيءُ جو فيصلو پهاڙ جهڙو اٽل ۽ ڳورو

لڳو. ڪڇڻ جي وار ڪين هئي. جيتوڻيڪ کيس اعتبار نٿي آيو ته سوامي جن جو حڪم ٽارڻ جي دامودرداس کي همت به نٿي سگهندي.

دامودر داس ڏنڌي ڏاڙيءَ جي جنهن ڪم سان آيو هو سو ته هفتي ۾ ختم ٿي ويو، مگر هڪ عجيب ڳالهه به ٿي گذري. پشپا آڌي رات جي وڳڙي ۾ منهن تي چادر وجهي در جي ڇيو مان جا رامداس ۽ سندس پتنيءَ جي وچ ۾ گفتگو ٻڌي تنهن سندس ڪپاٽ کولي ڇڏيا.

”ڪنهن کيس ڪيو اٿس“

”ڏاڍي هلنديءَ پهچنديءَ واري ڪا جوان وڌوا آهي.“

”اسين به آهيءَ ۾ اچي سگهون ٿا؟“

”سوامي جن زبان جا ايترو چتر آهن جو ڪورٽ جا جج ڏسندا ئي رهجي ويندا.“

”هائو، خود پرميشور جي واڻيءَ جو واسو آهي سوامي جن جي زبان ۾. اسين مورک جيو......“

پشپا وڌيڪ ڪجهه نه ٻڌي سگهي ليڪن سوامي جن لاءِ رهيل کهيل شڪ کي ختم ڪرڻ لاءِ ايترو ئي ڪافي هو. سندس من ۾ اڌيرتا ڏوڪي آئي. رامداس جي گهر ۾ سندس پير کپي پيا. سوامي جن جو آشرم گهڻو پري ڪين هو. هوءَ ٻي آرام من ڪٽي آشرم ۾

اچي ٿٿي. صبح جا سيٽل ڪرڻ لاءِ آشرم جي ڊوڙ پاڻ سان ڪٽي خود اي ڇنڊيءَ جو منظر ڏٺڃي پيا هئا. پوءِ بہ آشرم جي سيٽلنا اچل هئي.

ٿڌي فرش تي قدم رکندي پاهريان ڪمرا پار ڪري پشپا سوامي جن جي چاڪـــڙان واري ڪمري ۾ پهچي وئي. چار چوڪرا ٻون ڏنڊوت ڪري رهيون هيون. پشپا ڊر وٽ جهڪي وئي. من ۾ آيس، چوان، "پاکنڊ آهي هي سڀ." پر ڪمرن جي سرد پڌايل فضا ڪيس پراڏو ڏنو، هنن سيڌي جي سوامي جن ۾ ايتري شرڌا آهي، جو ڪوئي ڀـ ٿولي وشواس نہ ڪندو."

پشپا چيو، "مون وٽ ثابتي آهي."

"برهما جي مورتيءَ کي ڪکہ ۾ سمائي ٿون الـکي سوامي جن جي پاکنڊ جي نشاني تي سڏ ان؟ ڇي ڇي."

ٿڌيءَ ٿڌيءَ هوا سنڌس ڪنن ۾ سر سر ڪئي. ماتاپٽي جي فخر ڪان سنڌس سر اوچو ٿي ويو. ڪنڌ ۾ ويٺل ڪاليجہ پڙهندڙ ميدا تي سنڌس نظر وئي. هوءَ پٺتي ماري اکيون پوري مونٽي جا گل هٿن ۾ ڪميو سوامي نارائڻ جي مورتيءَ تي چڙهائڻ لاءِ جهليو ويٺي هئي. پشپا جي اکين ۾ ڀـ بيوس آنسو جرڪي پيا. پريان رنڌڻي مان ٻاسڻن جا آواز ٿي آيا. سدان جاءِ ۾ بہ ڪن ڪمارين شايد ڏول وغيره پٽي صاف ڪيا. پشپا ڄاڻي ويٺي ته اڄ سوامي جن ضرور هتي اچڻا آهن. ان جي پڪ ڀـ

ڪري ورتائين. ليڪن ڪيس نه پيءُ سان گڏ ٻوني وڃڻو هو. ان گاڏيءَ ۾ فقط هڪ ڪلاڪ ٿي وڃي رهيو هو. پشپا ڊڪندي رامداس وٽ اچي پهتي. سهڪندي چيائين، ”اڄ سوامي جن اچڻا آهن.“ چائنٺ وٽ رامداس پنهنجي ننڍڙي ٻالڪ جي ننڍڙي آڱر وات ۾ وٺي چوسي رهيو هو. پشپا جي اکين ۾ چمڪ اچي وئي. ڪيس پنهنجي ڇاتيءَ ۾ ڪير سوندو محسوس ٿيو ۽ چپ چاپ هڪ هنڌ بيٺي رهي. رامداس اچانڪ پاڻ سنڀاليو، ”توهان ڪي ڪنهن چيو نه سوامي جن اچڻ وارا آهن؟“

پشپا کي ائين لڳو ڪانئس اها ڳالهه لڪائڻ جو جتن پئي ڪيو ويو. ڪيس هن سڄي مانڊاڻ اندر، اوشواس جي مورتي سمجهيو پئي ويو، ”ليڪن مان رڳي پشپا نه، پر هڪ ماءُ آهيان“ تنهن خيال ڪيس فخر جي ڪلنگي ڏيئي سيني کان اوچو ڪري بيهاريو. ٿورو تيز ٿي چيائين، ”رامداس! مان سوامي جن سان گڏجڻ چاهيان ٿي.“ اکرن ۾ موڪل گهرڻ جي ليزاري نه پر فيصلو هو. رامداس جي آزمودگار اکين اهو سڀ پرکي وئي. چيائين، ”ديوي! توهان ڪجهه ڳالهه ٻولهه ڪرڻي آهي. اندر هلندا؟“

رامداس جواب ٻڌڻ کان اڳ ئي اڳيان اڳيان هلڻ لڳو ۽ پشپا پٺيان پٺيان. هڪ اڪيلي ڪمري ۾ اچي

اگر سرجڻا لاءِ ڪم نه آئي ته انکي ڪائي پورنتا پراپت نه ٿيندي.“

”ها......“ رامداس پشپا جي راهه ۾ روڪ اُڇلي. پشپا دروازي جي ڪنڍي لي هٿ رکي اڳتي وڌي. ”ڇڏيو.“

رامداس اکيون جهڪائي هڪ هٿ جي ڏسڻيءَ سان ٻئي هٿ جي تري اساريندي چيو، ”سوامي جن کان هھڙي غلطي ٿيڻ اڳي ئي پيرو ٿي آهي. ليڪن انلاءِ ڪجهه استريءَ جو روپ به جوابدار آهي.“

پشپا سڌو سنئين نظر سان رامداس ڏانهن نهاريو. رامداس جي نظر جهڪيل هئي. سندس نراڙيءَ تي پگهر جون بوندون چمڪي رهيون هيون.

پشپا در کولي ٻاهر نڪري وئي. پيداري مان کي ڇوڪريون سس ڪيئي نهاري سس پس ڪنديون هليون ويئون. اُهلي فرش ٻئي اڳهيو. ڪنڌ مٿي ڪٽي اوستائين ڏسندو رهيو، جيستائين پشپا وڏي چانديءَ جي رنگ لڳل دروازي کان ٻاهر نه نڪري وئي.

پشپا زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو ڪنهن کي سڌو انڪار ڪري سگهي هئي. چيائين، ”اڄ توهانکي فرصت هجي ته مندر ۾ اچجو. سوامي جن سان ڪنهن ڳالهه جي هڪائي ڪرڻي آهي، ؟ توهانسان گهر مونکي هلڻو ڪونهي.“

...   .

سوامي جن جي درشن لاءِ چڱي سنگت اچي پهتي هئي. پيٽنا جو ديو به ٽاري چڪر هو. اوچتو پشپا جي گود ۾ ننڍڙو مرونيل ٻچو اچي پيو. لڪيل هوءَ ديوي جي جي مک جي ريکائن مان ڳالهه پڌري آهي جانءِ ٺيڪ ڪئي. سوامي جن نشڪامڪ آهن. ديوي جي اگر سنگت جي اڳيان ڪڇهه به ڳالهايو ته ڪيس ٻرو نتيجو ڀوڳڻو پوندو." پشپا لوي وئي. جاڙ ٻون ڪرڻي اٿي پئي. ليڪن سوامي جن ڏاڍي دڍتا سان همت ڪٺي ڪيس ويهي رهڻ جو اشارو ڏنو ۽ اُپديش شروع ڪري ڇڏيائين، "من ڏاڍو چنچل آهي ۽ ڪن وقتن تي نربل به آهي. اسانکي پنهنجي اندران سوجهيءَ سان هٽو پيو آهي هڪ اِشٽ جي نربلتا جو. ليڪن پڇتاءَ جا ڳوڙها ٻالڪا جي اکين ۾ ڏسي انترواٽي چوي ٿي، 'هن پاپيل راهيءَ تي پرڀوءَ جي ديا ٿئي. مهر ٿئي......'"

پشپا جو ڪنڌ ذرا جهڪي رهيو هو جو اوچتو سندس نگاهه وڃي رامداس تي پيئي. رامداس ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺو هو هڪ ڏوهيءَ جيان! پشپا وانڍڙي ٿي وئي.

سنگت جو ڌيان رامداس ۾ هو. ارامداس ويٺو هو ڪنڌ جهڪائي. سندس هٿ هڪٻئي ۾ جڪڙيل هئا پر ڌيان سڄو پشپا طرف. الس اها ڳالهه پشپا جي شهرين اکين کان لڪي نه سگهي. هوءَ وري به اٿي پيئي

سندس اکين ۾ رت ٿي ٻرندو ڏٺو، چوڻ لاءِ زبان کولي ٿي ڪولي تنهن کان اڳ، سوامي جن چيو، ”هڪ سچ جڏهن اسان جي چون ڪمان ۾ اچڻي آهي، هڪ ڪالمگڻ ر مورتي، هڪ ڪليا ڪاري جنهن ٻرانت ٿيڻو آهي، اسانجي سنگت کي.....!“

پشپا پنهنجن قدمن سان هلي وڃي سوامي جن جي پرسان بيٺي. سندس مکه منڊل تي ڪالڪا جو روپ چٽيل هو ۽ هٿن ۾ هئس هڪ ڦول مالها. ساري سنگت اچرج مان ڏسي رهي هئي. اڳ به گهڻيئي ڀيرا سوامي جن ڪنهن نه ڪنهن جوان راڌا کي سڏ ڪري پلو ۾ وهاريو هو ۽ پر هن طرح پنهنجو ٻالڪا ٿي ڪا ٿي ڪانه اڳتي وڌي سگهي هئي. پشپا ساريءَ سنگت کي مخاطب ٿي چيو، ”اڄ مان هيءَ ور مالها......“

رامداس اٿي اچي پشپا جي اڳيان ڪنڌ جهڪائي چيو، ”مان پنهنجو ڏوهه قبولڻ لاءِ تيار آهيان. تون ور مالها جي ڪرپا هن ٻانڀڻ تي ڪري سگهين ٿي.“

پشپا جو چهرو خون جهڙو لال ٿي ويو. چپ ڦرڪڻ لڳس. جهڙڪي سان رامداس جو منهن مٿي ڪري چيائين، ”شش! تون اسان ٻنهي جي ٻالڪ سمان آهين“ ۽ اٽڪ ۾ ور مالها سواميءَ جي گلي ۾ وجهڻ واري هئي جو سنگت ۾ ڦڙ ڦوٽ پئجي ويئي ۽ سوامي جيءَ ٻالڪل ڌيرج سان همٿ مٿي ڪٽي هار کي روڪي ورتو ۽ ڏاڍي ڌيرج سان چيائين، ”ٻالڪا کي سوامي جن جي ٻولو

آنچل تي ڪلنڪ رکڻ جو لوڀ ٿيو آهي ته اهو اکين تي آهي ..."

پشپا رڙ ڪئي، "ڪير به وشواس نه ڪري. سوامي جن خود تي منهنجي بالڪ جا پتا آهن ..."

رامداس ڇتيءَ سان چيو، "نرلڄ ناري" ۽ ڪيس ٻانهن کان ڇڪڻ لڳو ته پشپا زور سان سندس هٿ کي پري اڇلي ڇڏيو. "هٽي وڃ پاپي، تو ناريءَ جو ديوي سروپ ئي ڏٺو آهي، اڄ ڪالڪا سروپ به ڏسي وٺ..."

سنگت ڄڻ منجهي ويئي. پشپا سر کي ڪجهه وڌيڪ اوچو ڪري چيو، "ڪائر تون پنهنجي استريءَ هوندي ٻئي جو ڏوهه پاڻ تي هموار ڪري، ڇا تو ڏيکرڻ چاهين؟ اهوئي نه تون سوامي جن کان اوچ آهين؟ نيچ تو خود ٿي چيو ته سوامي جن کان هيءَ غلطي ڀهرائون ٿي پيرو ٿي آهي. منهنجي ورمالها ڪيس تو کان گهڻو اوچو ڪري ڇڏيندي."

سوامي کلڻ لڳو. ڏاڍي ڳوري دٻر ڀري آواز ۾ چيائين، "ڪانو جي وٽارڻ سان گنگا جو جل اٿو وٽرجي بالڪا جو پاپ ......"

"نه سوامي جن جو پاپ!" زمين تي لت هڻي پشپا چيو.

سوامي جن کلي رهيا هئا ته ناريءَ جي ڇل ول کان وشوامتر، شوشنڪر ۽ خود برهما به بچي نه سگهيو، سو سڀ اسين ڄاڻون ٿا. ليڪن پرش آهي پرميشور - سندس

ڏيا ميا توهان تي ضرور ٿيندي ديوي جي! ...”

سنگت مان هڪ ڄڻو هٿ جوڙي اڳيان وڌي آيو. ”پال برهمچاري سوامي جن جو مرتبو ايڏو وڏو آهي جو هن مورکه ليکڪ جو گناهه پنهنجي مٿان کڻي انکي داغدار ٿا بڻائين ته بهتر ٿيندو. هيءَ بي حيا ڇوڪري...”

”گناهه ڪنهن به نه ڪيو آهي. سوامي جن ۽ مون گڏجي، وشو ڪلياڻ لاءِ هڪ ديوتا کي جنم ڏنو آهي. انسان جي ساري سندرتا ۽ شڪتي سرجڻا لاءِ آهي...” پشپا اُپ ساهيءَ ۾ پئجي وئي. ڪمارين اٿي کيس پاڻهن کان ڇڪي عيب وهارڻ جي ڪوشش ڪئي. هن جي نظر وڃي ڪمارين جي چهرن تي پيئي. هراس ۾ اچي چيائين، ”مگر توهان ڪمارين جا مکه منڊل هيٺ ڇو ڪارانجي ويا آهن؟”

”گنهگار کي سارو جهان گنهگار نظر ايندو آهي.” پٽين کي ڌوڏائيندو سوامي جن جو فيصلو گونجي آيو.

اوچتو سيٺي جي اکين ڏٺو پشپا وڏي دروازي طرف ڊڪي وئي، جتي ويٺو هو دامودر داس. پشپا سندس اڳيان جهڪي، وڏي واڪي چئي رهي هئي، ”آسيس ڏيو بابا! اڄ کان مان سوامي جن جي پتني آهيان.”

”تون ڪنهنجي به پتني ناهين.” چوندو رامداس تير وانگر اڳيان وڌي آيو. ”تون ڪالڪا آهين نـــ هٿي بندوق ـــ آهي. دامودرداس مٿان هن پاڻ

ٻڪريءَ کي ڇهڻ آڏو، ٻڪري وچ هٿان ڇڏائڻ.“
رامداس اُن ڪٿي ٻڌو دامودرداس پنهنجا ڪي پنهنجي
اکڻ جي آڏ سان ڇڏائي ورتو. هڪ وڏي شاهي
رنب ڪري چيائين، ”ٻاٻي تون آهين. ٻاٻي ٺهڪجو هي
ٻاڪنڊ آهي ۽ هيءَ ڪميا، ديوي آهي.“

”ديوي ناهي، ماتا آهي.“ رامداس ٽٽولي ۽ ٽڪار
سان چيو.

دامودرداس جي ڇاتيءَ ۾ ڇڻ پالو لڳو. ڪيڪرائي
چيائين ، ”مونکي ڏيو ماچيس، اڄ هن سڄي ڪاڪ محل
کي آڳ لڳائيندس. ڪٿي آهي سوامي؟“ سنگت ۾
ٽڙقوت پئجي ويئي. ماڻهن کي ڏڪا ڏوما ڏيندو
دامودرداس اڳيان وڌي ويو. ليڪن ”سوامي جن ڪٿي
آهن... سوامي جن ڪٿي آهن“ الاهي سڏ الاهي پڙاڏا ٿيا.

سوامي جن ڪيڏانهن ويا؟
اُنهن ته ٻانڪن جي دلجوئي ڪاڻ هوندي.
پر پنهنجا؟
اُن ٻاٻت ته ٻانڪن جي دلين ۾ ضرور سوال اُٿندا.
آپگهات؟
اهو ٿئين يگ جا ٻانڪ نه چاهيندا.
وشو ڪلياڻ جي مورتيءَ جو جنم؟
اهو ڪلنڪ نه پنهنجا ۽ نه ٻئس قبوليندو.
شادي؟
ها، اهو ٺيڪ، جو زندگيءَ چاهيو ۽ شايد ٻانڪ به چاهين.

ڪٻچلي

ڪاليج جي ٽاور ۾ ٻه ٻجا پئي هيا، جو سرلا ۽ گلي اچي ٻلرام کان ٽڪيٽون گهريون. ٻلرام ڏاڍيءَ اڪڙ ۾ ٽڪيٽون ڦاڙيندي چيو، "جلدي وڃو جلسو شروع ا— ٿي ويو الو."

سرلا ٽڪيٽون هٿ ۾ وٺي چيو، "جلسا ته روز ٿي پيا ڏسجن، گليءَ کي ذرا لڏهنجي شڪل ته ڏسڻ ڏي. ٻلرام ٻلرام ڪري جان ٿي ڪاٺي ويٺي آهي."

گليءَ جو غصو سندس هيٺين چپ کي چڪ پائڻ مان ظاهر هو ۽ وٺي سرلا کي پٺيءَ اسي ڏک ٽڪاءِ ڪرايائين.

سرلا "الا ڙي" ڪندي ڪلهي کي مهٽيندي ڏاڍي ابوجهائيءَ سان گوڏو هٽي ٽڪيٽن واريءَ ميز کي ڪيرائي ڇڏيو. ٻلرام ٽڪيٽون ميڙڻ لاءِ هيٺ جهڪڻ کان اڳ ئي چيو ۽ ڏاڍيءَ لچ سان چيائين، "اسان جا اهڙا ڀاڳ ڪٿي، جو ڪوئي اسانکي ياد ڪري!"

گلي ساهيڙيءَ جي شرارت کي سمجهي ويئي. ڪيس ٻلرام تي قياس اچي ويو. پاڻ ته هيٺ وهي ٻلرام کي ٽڪيٽن ميڙڻ ۾ مدد ڪرڻ لڳي. گلي چيائين، "توکي پلا اهڙو وشواس ڪونهي ڇا ته ڪوئي توکي ته

ٻال کڻندو هوندو..."

ٻلرام کي ته ٽڪيٽون ميڙ ڏيندي جڻ هيرو هٿ اچي ويو. ڇپ چاپ گليءَ جي منهن ۾ ڏسڻ لڳو ۽ هڪ وس ڀري مرڪ جا ڪنهن ڪنواريءَ ڇوڪريءَ کي ڏسي، ٻرش جي ڇهڻ لاءِ هلي ايندي آهي سا اڄ هن ٻال گوپال جي چهري تي اڀري بيٺي. ڏاڍي شڪرادائيءَ سان اکيون ڀري چيائين، "اگر سچ پچ ڪوئي مونکي ياد ڪري ٿو ته مان پنهنجا وڏا ڀاڳ سمجهندس."

سرلا اڃا به ڌڪ لڳل ڪلهي کي ڪرڙ ۾ مهٽي رهي هئي. هنکي ٻڻ ٻچا ڪندو ڏسي وڙ ڪري چيائين، "هي! ڏسو ته، مان ايڏي آهيان. ٽڪليون لاءِ مهڙيو ڪين ڪن سان جون ڳالهيون ٿا ڪريو؟"

ڳلي ۽ ٻلرام اٿي ٻيهي ڪلڻ لڳا. پنهنجي ڀاونا کي ظاهر ڪرڻ لاءِ گڏجي ڪلڻ کان وڌيڪ سٺو طريقو به ڪين ٿي آيو. ٻه ڇوڪرا ٽڪيٽن وٺڻ لاءِ اچي سهڙيا.

"هاڻي هل ٻه،" چوندي سرلا گليءَ کي ٻانهن کان ڇڪي رواني ٿي وئي. پٺيان ٻڌائين، ڇوڪرا ٻلرام کي چئي رهيا هئا، "ٻائـي ايڏانهن ڇو ٿو نهارين هو ٻلبليون وٺون اڏامي... نارنگ ٻول ۽ سانوڻ ٻول... لڌهنجي جاريءَ ۾ قاسم وارين ڪولهن، ذرا ٿاور ڏي نهار......"

گليءَ زانڪ هال ۾ گهڙندي چيو، "اهو چڱو نه ڪيئه، ٻلرام جهڙي سادي سودي ڇوڪري سان ڪيچل نه ڪرڻ

گهرجي."

"هاءِ هاءِ، همدردي ۽ ڪيڏي اينٽي پڙام لاءِ! ٻاهه ڙي همدردي ۽ پيار جي پيڙ لڳي، ڪٿي سڄان کي ۽ هٿ ڌوئڻا پون."

گليءَ ڏاڍي زور سان سرلا جي ٻنيءَ ۾ چهنڊڙي پاتي. سرلا کي وار ونڻ جو وجهه ئي ڪين مليو. ڇو ته سڄان اچي ڪائنٽن ٽڪيٽون ورتيون ۽ کين نيڪ جڳهه تي وٺي ويو. سيٽ تي ويهندي سرلا چيو، "گلي ٻڍي هاڻي ڏسج، ڪيئن ٿي اهو جلسو ڏسڻ ٿي وڃي ڇڙي ڇڏيانءِ. هيڏي چهنڊڙي پاتي اٿئي!"

سڄان واپس ويهندي موٽي آيو آهستي پر رعب سان چيائين، "هيءُ ڪلاس روم ڪانهي. مهرباني ڪري ڏارن اڳيان ڪاليج جي ٻس ۾ وڃايو."

سرلا ڪن لاءِ ڏانهنس شوڪي نهاريو، پر هر حال ۾ اونده هجڻ سبب سڄان رڳو سندس ڪنڌ ٿي پاڻ طرف مڙيل ڏٺو ۽ لڪڙو موٽي ويو ته ٻه ٽئيان ٻڌائين، "منهن جي ٽرنگل ۽ ڏسينس!"

"هيءُ ڪلاس روم ڪانهي ... هون ..." ۽ مٿان هٿي ڪنهن اوائي ماڻهوءَ جي ڪـــل. سڄان پنهنجي ٽڪنديءَ مشڪل تي هٿ ڦيري اِڪ کهنجائي ڪرين روم ڏانهن هليو ويو.

جلسو شروع ٿي چڪو هو. سرلا آس پاس ۾ ويٺلن کي ڏسي ٻٽي سگهي. ڪنهن ڇوڪريءَ جي پلائوز جي

پٺيان به وڏي ڳوڙهي کليل هئي. سرلا چيو، "شايد بلائوز جو اڳ پٺيان پائي آئي آهي." ڪا ٽائيٽ ڪرڻي سبب ٽنگون پڌرو ولتي هئي ته چيائين، "ڏس، سنٽڙو (است)" گليءَ کلي چيو، "يا خدا! ... جي مونکان اڳ مٿينءَ ته پڪ ئي پڪ پوسٽ مارٽم ڪرائي ڏسندس ته آخر اها ڪهڙي مشين اندر رکيل آهي جا هر وقت هلي ٿي هلي پيئي..."

"هاڻي جيسين رنڌ ابڻ نه ٿيسين اصل چٺي." چئي سرلا چپ تي آڱر رکي ڇڏي. پٺيان ڪنهن "ش ش" ڪري چپ رهڻ لاءِ به چيو.

جلسو پورو ٿيو ته سرلا وڏي اُباسي ڏيئي اٿي کڙي ٿي. گليءَ پڇيو، "مزو آيو؟"

مروڙو ڏيئي سرلا چيو، "ڏاڍو بور ڪيو، تنهنجي سجان."

"ڇري مونکي ته پروگرام ڏاڍو وڻيو."

"هو ڇا. سندي سندي. اُف بوريت سندي ۽ ڪلاڪار."

"وڃ مٽي، پاڻي چاهي پاڻهي پڪي سونهين پنهنجي."

"پين جا حوالا نه ڏي. آرمس اندر مٽن ۾ ڪيئن پاڻهيءَ ۾ به راڻيءَ جو روح آهي ته ڪٿي ٿي پهچي وڃي."

"حوالا ڏيڻو انگريزيءَ مان نه ڏيڻ کپن. اڙي مٽي جا سور "لڏ پلاڻ" ڊرامي مهل ڏٺم ته ڪيڏي شانتي هئي.

سڄي هال ۾ ڪيڏو ٽهڪ اڀر هو.”

”بس بس هاڻي وڌ. سجان جو ڏنل پروگرام ۽ تون نه ساراهين.”

”ماڻهو ته اڳيان وڌن ٿا. مونکي ته اها ئي خوشي آهي ته اڄ هوءَ ڏنگ اصل نه ٿي. وڏارا ڪلاڪار عزت سان نه هارت ڪري سگهيا...” ڪمن ئي همٿ رکي سرلا چيو،”هاه هاء، شل نه سجان جي ساراهه ڪرڻ لاء موقعو همٿ لڳيئي! ......”

ٻئي ڄڻيون جڏهن دروازي کان ٻاهر نڪري رهيون هيون، تڏهن اوچتو ئي سرلا کي ٿاٻو اچي ويو. ڪرندي ڪرندي بچي وئي. پير اهڙو مڙي ويس جو هال کان ٻاهر نڪري جئن تئن ڪري اچي ڪاليج جي پارڪ ۾ ويٺي رهي ۽ پير کي همٿ سان آروسڻ لڳي. ڪلي سندس ڀر ۾ ويٺي هئي. سندس ڌيان سرلا جي ڪنن ۾ لٽڪندڙ هيرن جي ڊرن ۽ ڳچيءَ ۾ چمڪندڙ نيڪليس ڏي ڇڪجي ويو. همدرديءَ سان چيائين، ”شايد تمام گهڻو سور اٿئي؟ سڄي پيلي ٿي وئي آهين.”

”هل ڇري” سرلا اکين ۾ آنسو هوندي به ڪلي پيئي. ”فلورسينٽ لائيٽ پيئي پري، أنهه هرڪو پيلو نظر ايندو آهي.” پر الي مدبڪاني هلڻ لڳي ۽ ٻئي پيدل تائين پهچڻ لي ڪيڪرات ڪري ويٺي رهي ۽ سور کان ڪراهيندي چيائين، ”الاجي ڪهڙي مٿي ڇوري

دروازي مان نڪرڻ مهل ٽنگ کٻي اڳيان رکي."

گلي سکيءَ جي دک ۾ پريشان هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳي. ايتري ۾ سڄان اچي پهتو، "خيريت ته آهي؟"

"ٽئڪسي وٺي اچ ته، سرلا جو پير ڏاڍو مڙي ويو آهي."

سڄان ٽئڪسي وٺي آيو ۽ ٻنهي سکين کي اندر وهاري در مٿان وکيل گليءَ جي هٿ کي دٻائي آهستي چيائين، "ساهيڙيءَ کي سمجهائي ڇڏ، ايتري ڪهل چڱي نه اٿس. ڪوئي مون جهڙو گڏيس ته هار ڪاٺي پوندس."

گلي هاڻ سمجهي وئي ته دروازي مان نڪرڻ مهل ڪهن ٽنگ اڳيان ڪئي هوندي.

(۲)

امتحان ويجها هئا. ڪاليج جي در تي بيٺي سرلا ٻلرام کان پڇي رهي هئي، "بي اي جا پيپر اٿيئي. گهٽ ۾ گهٽ ٻن چئن سالن جا هجن."

"ٻاٽي مان ته رڳو هڪ سال فيل ٿيو آهيان، انڪري هڪ سال جا ٽي آهن."

"مون سمجهيو، ضرور ٻٽي چڙهائيون ڪري چڪو هوندين. ٺهيو مان ته ڪتاب پڙهي پاڻ کي بور ڪريان ٿي ڪين. اس ٻن چئن سالن جا پيپر ڏسي سوال تيار ڪري وٺندي آهيان ۽ مزي سان مارڪون ملي

وينديون آهن.“

اوچتو سرلا جي ڀنيءَ تي ڌڪ لڳو ۽ واڻڙي ٿي ويٺي. گلي ڪيڏي مهل اچي سندس پٺيان اڀي هئي سا ۽ سمڪ ڪيس ٻه ڪين پيئي هئي. اوچتو ڌڪ ۾ مٿان ٻڌائين، ”تو وٽ ڇهن سالن جا پيپر ۽ اڳيئي رکيا آهن“ ۽ اکيون ڪڍي ڦاڙيائين. هلڪي کل جي ريکا سندس منهن تي چمڪي ۽ گم ٿي ويئي. ڏاڍي ٻرجهه شڪل بڻائي چوڻ لڳي، ”اهي ته سڀ گم ٿي ويا ۽ بي شرم اهو چوڻ ڇاڻي؟ مان ڪا ڇهه سال بي اي ۾ فيل ٿي آهيان ڇا جو ايترا پيپر...“

وڌيڪ ڪجهه ٻڌڻ لاءِ ٻلرام ڪين ترسيو، منهن ڦيرائي هليو ويو.

سرلا ٺڪ گهٻرائي چيو، ”تون ته اهڙي منحوس آهين جو مسخريءَ جو مزو ٿي وڃائي ڇڏين.“

”لوڪسي چاهي، مردان موجب ملوڪان شڪار. ويچاري غريب مٿان ڇا گذري آهي سڌ اٿيئي.“

”ڪهڙي اشت گرهيءَ گهيرو اٿس، ڳالهه ڪر.“

گليءَ کي ٻانهن کان ڇڪي سرلا هيٺ گاهه تي وهاري ڇڏيو.

”لڌهڙي هن جلسي واريءَ شرارت ڪانپوءِ اسانجي گهر آيو هو.“

”اڇا! حد ڪردي جناب اي! ڇوري تو مونسان ڳالهه ٻه نه ڪئي.“

”تون وري مونکي ٻڌائين ها، ٻهراڻ ڳالهہ ٻڌي وڃ. اسانجي گهر جا پاڙي تہ خوش خلق آهن. ۽ ڪل خوشي تہ اسان وٽ هميشہ رهي ٿي. سو هي صاحب ٻئي چوٿين ڏينهن گهر اچڻ لڳو. دادا پاڪستان مانئي ڪاواڻي جهجهڪ لاهي ڇڏيس تہ بس ڇوءِ، توهانجي گهر ۾ اهڙي رونق آهي جو پنهنجي گهر وڃڻ تي دل ئي ٿئي ٿي. اميءَ کي پيو ڳالهيون ٻڌائي، ٻارن کي پيو پڙهائي. مونکي بہ جنهن شيءِ جي گهرج هجي بس ڏسان چوڻ کان اڳ آڻي رکي هجي. ويچاري کي ٻڪ ئي وڻي آهي تہ مان ڪيس ڏاڍي لي چاهيان.“

سرلا پيٽ کي هٿ ڏيئي اچي ٽهڪن ۾ ڇٽڪي.

”اڙي پر پاڙي ۾ بہ سڀ چوڻ لڳا آهن تہ ٻلرام گليءَ جي گهر ٿو اچي.“

”سو ڇا؟ ڪهڙو انقلاب ٿيو؟ تون مدبي هجين ماڻهو چوندا مدبي آهي. ڪوئي گهر ۾ ايندو تہ ماڻهو چوندا فلاڻو ماڻهو گلي جي وٽ ٿو اچي... انهي ڪاڻي خراب ڳالهہ تہ آهي ڪانہ.“ ڪل سرلا جي چاليءَ مان چشمي وانگر اُڀري اُڀري پيئي نڪتي.

”پر ڳالهہ پوري ڪرڻ تہ ڏيندينءَ ڪين رڳو پيئي کلندينءَ؟“ گلي سرلا جي چوٽي ڇڪي چيو.

”بس بس ٿو ٻڌهہ ڪير پلا،“ چوٽي ڇڏائي اڀو ساهہ کڻي سرلا گليءَ کي ڌڪ هنيو، ”پلا هاڻي تہ آڻ وال ٻڌن لي....“

گليءَ کي گوڏي تي ڌڪ زوردار لڳو هو. ضد ۾ اچي چيائين، ”هاڻي ريل پٽن تي آڻي ناهي. ٻهراڻ ڪلاس ۾ هل سنڌيءَ جي پيرڊ شروع ٿي چڪي هوندي.“

”لون ٻور ڪرڻ ڪانسواءِ نه رهندينءَ...“

ٻئي اٿي ڪلاس ۾ ويٺيون. ساميءَ جي سلوڪن تي ڪجهه ٽيڪا ٽپڻي هلي رهي هئي. سرلا ٻلرام کي گليءَ ڏي نهاريندو ڏسي آهستي چڻ پنهنجي منهن چيو، ”جن کي ٻن سالن جو آزمودو آهي هن ڪلاس ۾ سي ٿي ’گهر ۾ اگهر‘ تي گهڙيون ڄاڻندا هوندا......“

پيرڊ پوري ٿيڻ تي سڀ ڇوڪريون جڏهين ٻاهر نڪري رهيون هيون ته سرلا گليءَ کي چيلهه ۾ چهنڊڙي هڻي پري گهلي وئي. دالان ۾ پارٽيشن رکيل هو. ان جي ٻئي پاسي ليهي چيائين، ”هاڻي ٻڪ ڏسان ڇا ٿي ٻڪين.“

گلي ڳل کي ڪنڌائيءَ سان دٻائي ٻالڪيءَ کان هيٺ ڍليل سائي گاهه ۾ اپرال پيان ڳلن تي اظر ڇمائي ليهي رهي.

سرلا اکيون ڦوٽاري چيو، ”اٿين سمجهائيندينءَ ته مان اصل ڪٽي وڪندي سانءَ.“

گليءَ ليمڪ پرلو کلي چيو، ”ٻهراڻ پسڌاءِ ٿيون انهيءَ ٻال گوپال جي پنيان هٿ ڌوئي ڇو لڳي آهين؟“

”اڇا، ته آڪ پهي طرف لڳي وئي آهي.“

”هٿ پاڳل،“ گلي ڌڪيءَ سان ڇوٽي اکيان ڪري،

وو وڃڻ لڳي.

”هاءِ! نهرو ته ڏس. حق ٿي ٻلرام سڄو وقت تو ڏانهن پيئي نهاريو.“

”ڇو توکي جلن ٿي ٿئي.“

”مر مٺي. جلي منهنجو پادر. ڀهران تون سڄو وامائڻ ته پورو ڪر...“

”پوءِ نه ڇڙائيندين؟“

”ڳئوءِ جو قسم،“ سرلا ٻنهي ڪنن جون پاپڙون پڪڙي چيو.

”پد،“ ڪاڻي ڪڏهن خوش خواب ۾ اکيون مٽڪائي چيو، ”ٻه چار ڏينهن ٿيا جو چيائين، ’هل، ايلفنٽا لسي هلون.‘ مون چيو مانس، ’نه ٻابا ماڻهو الاجي ڇا ڇا چوڻ شروع ڪندا.‘ ته چوڻ لڳو، ’ماڻهن کي ته جڪاڻ ٿي کپي!‘“

”اڇا! هن ٻال گوپال جي ايڏي همت!“

”هاءِ هاءِ ويچارو سڄان!“ چٽي مٺي ٿي ڏڪ هٽي سرلا اٿين ٻيٺي رهي جڏهن سچ پچ ڪا سڄان جي پونجي ڪسبي ڏني اٿس. اڇانڪ ڏاڍو خوش ٿيندي چيائين، ”سچ ڳلي، وڃيدس ها گهمڻ.“

”ڇا فائدو؟“

”مزو اچي ها.“

”مر مٺي، تو ٿي اهڙا مزا ڪري پڌهڃن مٺن کي رسائي ڇڏيو آهي.“

”ڇي، مونکي ڇڻ ڪڏهن جي رسڻ جي پرواهه آهي.

هر ڪو آئي اڪيلا جائي اڪيلا.”

گلي‌ءَ ڪنڌ لوڏي چيو، ”ها، ها، هاٿيءَ جا ڏند ڏيکارڻ جا هڪڙا، کائڻ جا ٻيا.”

”ٻـلا ڪٿهسان ڦري ٿـي گهمڻ ۾ اهم ٿورو ئـي آهي......”

”چڱو ڇڏ پنهنجي ڳـالهه. انهيءَ ٻال گوپـال جا خيال ٻڌ.”

”اڙي وڃي اميءَ کان موڪل گهرڻ ويٺو. چـويس پيو، ’مان دنيا اڳيان نوان آدرش رکڻ ٿو چاهيان. ڇوڪرا ڇوڪريون گڏ ڪري گهمن، انهن ۾ ڪائي برائي ڪانهي’. اميءَ چيس، ’اِس‘ ڇوڪرا ڇوڪريون رلي ڇيل گهمن، ڪائي برائي ڪانهي؟ گڏجي ڪر ملڪ جو سڌارو ڪن، ڪر ٻنڪتي ڪم ڪن. ڪين ڌرم جا ڌڪا کائين،’ سرلا! بس ان مهل سنڌس ٻولي ڏسين ها......”

سرلا جي نرڙ ۾ گهنج پئجي ويو. گلي پنهنجي لي ڏن ۾ چوندي هلي، ”جهڙو ٻارو تو واڳڻ.” پيست ڪي همت ڏيئي ٻور ٻور سان ڪلڻ لڳي. پر ڪلندڙ کيچلي ڪاي نـ سگهي. ڪجهه سنهو ۽ ڪجهه ڇهنداڙ سنڌس من جي اندرين لهن ۾ ڇپي ويو.

هي شهر ....

”ٻانهون ٻٽر لي رکي ڇوڙا ڏئي پيا ٿونس.“

ٻشو مونکي ساڙهيءَ کان ڇڪي ٻاهر وٺي آئي، ”اڄ نہ هلي ممي!“ ذرم ۽ نظر ذاڏلي تي وڌي.

اساڻجي گورکڻ جون ٻانهون هيون اهي. ڳاڙهيون ڪڪڙيون ٽڪرا تي پٽ اي ڪراڙن هيون. ٻــر ڪير جهڙا اچين ٻانهن جي سوڀهن نہ ڇڏي سگهي هئي. سندس ماٽنياڻيءَ نڪ جي وچينءَ پاپڙيءَ وارو ٻولو ڪيڻ لاءِ چيس. سچيل لنڊڙن نيمالي اکين وچم ناهوڪو نڪ ۽ نڪ جي وچينءَ ٻاپڙيءَ ۾ هي ٻولو! سوني تي سهاڳو. ٻر سهاڳ وارو نہ سون ۾ لٿو. ٻسو مڻهن، ڪوري ڪوڙي ۾ واڙهيل وڏهن ورهين جو ڇڏب جهڙو سونو لن. ٻس گونگو پيئي هاري ......

”ڇوني لوئي ممي؟“

جواب اڪليئي نہ، ٻار کي ڪوني ڇا ٻڌائي؟ ٻر آواز سندس ٻورو جهڙو ڇلڻ لاءِ آئو. ٻادل. اکيون اکهي چيم، ”گورکو مري ويو.“

”هان گورکو ملي ويو؟ ڪيئن؟ ڪيئن ملي ويو، ممي،“ ٻشو منهنجين نڪن کي ڇنبڙي سنڏڪڻ لڳي. ڪلهه جنهن وقت گورکي جي ٻار هينان ڇهجي

وچڙ جي خبر آئي، تنهن وقت ٻشو اڃا ٻالمندو ۾ هئي.

ان مهل کان وٺي بس گورڪي جا هن جاءِ سان لڳاءُ وارا نظارا ٿي منهنجين اکين اڳيان ڦرندا رهيا آهن.

پهريون ڏينهن - انيتاليهه، گهوڙن واري جاءِ، لڳ ڀڳ مدو سؤ مردن کي ٽڪاڻو ڏيئي ويٺل هيءَ جاءِ، تنهنجو پهريدار مقرر ٿيو آهي هي گورڪو. هنجون اکيون ٻين گورڪن وانگر چوچيون ڪونهن، سواءِ جهنگلي نموني جو ڪونهي، ٻلڪل سگهو ناهو ڪو سمجهدار اکين وارو رامسنگ. "هن نوڪريءَ جي لائق نه ناهي،" مون ان ڏينهن ٿي چيو هو.

؟ ان ڏينهن -

ٽانڪن ۾ پاڻي نه پيو چڙهي. ميونسپالٽيءَ گهٽ پاڻي ڏنو هو. بس هڪ فلئٽ مان گورڪي تي ڦٽ ٿي ويئي. جواب ڏنائين، "ٽانڪيءَ ۾ پاڻي ڪونهي." پٺي وٺ ٿي. چي، "سامهون جواب ٿو ڏئين؟" هڪ مرد اٿي ڪري آيو. چي، "زال ذات سان برابر ٿو ڪرين!"

مان ڪليس. ڪاٿي زال ذات پلا گورڪي جيڏي مرد ماڻهوءَ کي ٿو چوي، "سامهون جواب نه ڏي." گورڪو ٻ نه انسان آهي، ڪنهنجو ڀاءُ آهي، ڪنهنجو پيءُ آهي. ليڪن ...... بمبئيءَ ۾ هو فقط گورڪو آهي. بمبئيءَ جا ماڻهو؟ هو فقط ايترو ڄاڻن ٿا ته گورڪو پگهار ٿو کائي.

پر گورڪو؟

گورڪي هڪ ڀيري ڪوشش ڪئي ته فلسفن ۽ وهندڙ ماڻهن کي سمجهائي ته هو جهڙن لهجي ۾ اسين انهن سان ساڻس پيش اچون ٿا، سو ٺيڪ ناهي. پس اصل حد ٿي ويئي! ان سچي انسان "همڪو سکاتا هئي؟" چئي اکين ڦوٽاري جو اچي مڪون ۽ گهوسا هڻيس... ڳالهه ڏسڻ جي هئي، پڙهڻ جي نه.

گورڪو انڪان پوءِ چپ ٿي ويو. شايد سندس ذات وارن سمجهيو هوندس ته ممبئي ۾ نوڪر معنيٰ غلام. غلام، جنهنکي ٻن اکين هوندي به ـــ ٻين جيان ڏسڻو ناهي. ٻن ڪنن هوندي به ٻين وانگر ٻڌڻو ناهي......

اڻيتاليهه گهر - هزار ڪم آهن ٻاهر اندر جا - اٽو پيسائڻو آهي، ڪڏهن ڪي سامان ٽڪسيءَ ۾ رکائڻو آهي، ڪڏهن ڪي بازار مان گوشت ڪوئي، ڪڏهن ٻار کي سڪول ۾ ڇڏي اچڻو آهي. گورڪو سڀ ڪم ڪندو رهندو پر لڳندو هو، هو هاڻي گونگو ٿي ويو هو.

سندس پگهار فقط ٽي ويهون، پاڻ ڪاٽي ٻيا گهر موڪلي؟ ڪيترن گهرن جو کير آڻڻ شروع ڪيائين. ٻاٽلين جي ڳوٺري ڪلهي تي، مينهن، واچ، اس، ٿڌ، هلال سڀ هڪجهڙا - ان مهل اکين اڳيان اچي ويندي هئي همالي جي ايورسٽ تي چڙهائي ڪندڙ ٽين سنگھ جي صورت.

پر راڌا جي ٻاٽليءَ جو ڍڪ پورو فٽ پيل نه هو. وڙ ڪري چيائين، "گورڪا هي نڪيءَ جا ڪم هئي نه

هلندو. سادو ڪير وٺي مٿان اچي ڪير جو ڏيک لڳائي ڏٺو اٿيئي؟“

گورڪي جي اکين مان باهه جا اُلا نڪتا. پر مُڪ سندس بند. فقط ڏاڏا جو ڪير آڻڻ ڇڏي ڏنائين. ڏاڏا پٽ ڪٽ ڪئي، ”مٺا ڀين جو ڪير وٺي ايندين، منهنجو نه؟ ڇو؟ ڏس نه ڪيٽن لي اها ڪير آڻڻ جي موڪل بند ڪرايائين. لوڪي ڀوري لاءِ رکيو اٿئون، ڪين ڪير آڻڻ لاءِ؟“

عجيب ڳالهه هئي؛ ڏاڏا کي ٻارهن مهين ڪانپوءِ اها ڳالهه ياد آئي هئي ته گورڪي کي ڀوري لاءِ رکيو ويو هو.

گورڪي ڏاڏا کي نه جواب ڪونه ڏنو پر پـر واريءَ جي نوڪر سان من ٺاريائين. چي، ”ڪير جا ڏيک ڏئي بدلائيا هئا ته ڳوٺ ۾ ڏاڪو ڀڄي راهه ۾ ڪين لڪي وهان ها؟ ڳوٺ ۾ اسانکي ڇا ناهي؟ وڏو شاهي گهر ... ٻه ڍالون ... هڪ ٻار ... ماءُ پيءُ - سڀ ڪجهه نه آهي. رڳو پئسي لاءِ ٿا اچون هتي......“

۽ هڪ ننڍڙو پٿر کڻي زمين تي ٺڪاءُ ڪري ڇڏيائين.

ساڳيو گورڪو

ٻمبوءَ جي چڱي مڙهيل ڪمت تي، جڳهه جي وچ واري لنگهه وٽ ويٺو آهي. سندس گوڏن تي گرنٿ کليل آهي. پڙهي پيو، ڳائي ڳائي. ڪهڙو آهي هي ڳائڻ! سادي سڌي، پر عجيب ڌن آهي هن ڳائڻ ۾. ڪنهن ڪڏهن ٻڌي ڪانهي. ڪهڙو آهي هنجو سنگيت! هتي هتي

ٿهرائيندو پيو وڃي. لڳي پيو ڄڻ ساڳوءَ سڄي هڻي آهي ۽ هر هڪ فلئٽ جي در اڳيان ۽ ڳائي پيو هي ڀڳتي رس سان ڀرپور گيت. لڳي پيو ڪوئي روح - اڪيلو اڪيلو - ڀٽڪي رهيو آهي نئين سڀيتا جي گهٽين ۾. جتي ماڻهو هڪٻئي جي ٻولي ڪين ڄاڻن. نه مٺا ٻول ٻولڻ جي فرصت ڪين اٿن ۽ لياقت نه ڪين اٿن. بس انهن گهٽين ۾ گهوڙ گهوڙ ڪندو ڀٽڪي پيو ۽ هي ڀڳتي گيت - دلين کي جوڙڻ وارو جادو!

گوڪي جو هڪ ٻيو روپ

هر ڪنهن جو حڪم مڃڻ نه سکي ٿي وڃو آهي. اڄ دوستن جي مدد مُڇي شراب پي آيو آهي. اڄ هو ڏونگو ناهي. اڻاسو ڳالهائي ٿو، اڻاسو کلي ٿو ۽ رکي رکي روئي پيو، ڪيڪرائي پيو. سڀني فلئٽن وارن درن کي ڪڙا هڻي، اندران بند ڪري ڇڏيو آهي. ٻاهر رڙي پيو، ساڳيو روح - اڪيلو اڪيلو. انسان جي من سان جوڙ ميل ڪرڻ لاءِ آتو، پريشان آواز. فقط سندس ويس ڀڳتي رس بدران رودن جو آهي. خبر ناهي ڇا ڪجهه وڃايو اٿس. در در تي ٺڪ هڻي ڳولي پيو. ليڪن سڀ در بند آهن. رات جي اونداهي پردي ۾ وڙهندي ڀڄي رهيو آهي هتي ڪٿي ميدان ۾ ٿي.

۽ هڪ ڏينهن

ڳاڙهي پٽي واري سادي ساڙهي ۾ نظر آئي هيءَ ڏورڻا. ننڍڙيون اکڙيون، گورو مکهن، نڪ ۾ اسول ۽

اوڙهن وڙهين جي ڪڇڻ ڪايا. چپ سندس اهڙيءَ اَدا ۾ بيٺل آهن جڻ سالن پٺيءَ هڪ اکر هن ڳالهائيندي هوندي.

۽ هن موليءَ سان گورکي جو ورتاءُ

گورکي واماڻ ٻڙهڻ ڇڏي ڏنو آهي، ٻر مڇهند جي وقت جڏهن اڪيلائي، پنهنجي وڏي ڇٽيءَ اندر سڄيءَ جڳهه کي سميٽي رکيو آهي تڏهن گورکو پنهنجي ٻوليءَ ۾ گورکڻ کي ڪي ڪجهه چوي ٿو. ڪجهه سمجهه ۾ نٿو اچي، ٻوءِ ۽ پاڙ پڙدا ٿيو ٿون. ائين لڳي ٿو، هي پاڙ هر ڪڏهن ٻوليءَ ۾ ٻولبا آهن. چوندا آهن، ”توکي هتي مزو نٿو اچي، تون اباڻڪي ٿي نين؟ توري هندي ڳالهائڻ سگهي وٽ. فڪر نه ڪر، اڙي مان وڃو آهيان تو وٽ. ڇڻ ڪڏهن شيءِ ٿي دل اليٽي؟ اڄ ٻڪهر ٿي هلندا ٻنءِ؟ ڏس ٻقي ٿورو وقت اباڻڪي رهندا ٻنءِ، ٻڪ ٿي ٻڪ اسانجي گود پراي. پنيان ميدان ۾ هڪڙي جهوٻڙي اڏڻ جو نه سپاٽي ٿي ويچار آهي. ڪجهه پئسا هٿ اچي وڃن ته توکي نٿين ساڙهي ۽ وٺي ڏيندس. هاڻ مان ڏسان وڃو، توکي هڪ ٿي ساڙهي آهي. هتي هي چوڏاري جيڪي گهر آهن، ٿن ۾ هر هڪ عورت پنهنجي ڪپت ۾ پنجاهه، پنجاهه ساڙهيون رکندي آهي... مان هاڻي وڌيڪ ڪمائڻ جي ڪوشش ڪندس.“

گورکڻ پنهنجي ٻوليءَ ۾ ڪجهه چوي ٿي. شايد

چوي ٿـي، ”ٻڌاءِ ساڙهيون ته اڇيون آهن، ٻه هجن، بس. هڪ ڏوٽي هڪ ٻاٽي سگهجي.“

۽ شام جي انڌيري کان اڳ، وري جڏهن هوءَ انهيءَ ٽنبوءَ جي ڪٽ لي نظر اچي ٿي، تڏهن سندس ٻانهن ۾ ڳاڙهيون ڪنگڻيون پيئون ڇمڪن. اڇين ٿاڙين ٽوانين ٻانهن ۾ هي ڳاڙهيون ڪنگڻيون. معصوم مک تي لڄ ۽ مرڪ جي اُس ڇانو... نئين ڪنوار- پر گهر ڪٿي؟

ميدان!

ها هي ساڳيو ميدان.

جهوپڙي ٻڌجي وئي. پنج فوٽ اوچي، سته فوٽ ڊگهي ۽ ٦ فوٽ ويڪري. اندر ونڊو ۽ آهي- ايٽ روم به آهي. چار چار مهمان اچي ڪاٽين ته انهن لاءِ مهمانسراءِ ٻـه آهي. هيءَ جيءَ ۾ سوڙهه ناهي، ٿـه ڇاءِ ۾ سوڙهه ڇاجي؟ ڪٿين جي ٻـون ۾ ڪرڻـه سـپ سهوليتون هونديون آهن.

اڏون مهڙو، گورڪا اندر جهوپـڙيءَ ۾ ويهي اٿي سگهي، ٻاهر ٻه لڪ ٿي لڳي. پريشان گهوماٽا ڪڏهن ڪنهن جي در وٽ ڪڏهن ڪنهن ٿلهي ٿـي. ڪوئي آواز اچي ٻڌهي رهي ٿـه ڪهن وراڻي هلي اچي ٿي، هيءَ سيتا جي سيپيتا جي وارث.

گورڪـي رات ڏينهن هڪ ڪري پيسا ڪٺا ڪيا. ٻنڌي ڪي اسپتال ۾ رکڻ جو بندوبست به ڪري آيو. مگر هي ڇا؟ جڏهن اسپتال مـان ٻٽڙو ڪٺي گورڪا

گهر آئي، تڏهن چولو به ته هو ٻالڪ لاءِ. ڪجهه ڏينهن گڏجي ۾ ئي گذريا. راڌا جي نظر پئجي وئي. سيٺڻي کي اپاڻي ڪڍيائين. آهي ڪو شرم؟ هڪ چولو ڏيوس ته ٻه اڻيتاليهه. چولا ٿي پون ويچاريءَ گورکڻ وٽ!

سڳو سوٽ جي ڏٻر هٿي. پراڻن ٿون چولن جو پيو لڳي ويو گورکڻ جي گهر. گورکو اڃا ٻه، واحد ڏينهن ٿي ٿهيو.

هاڻي گورکڻ ۾ ڳالهائڻ لڳي آهي

ڪنهن وڏيءَ چپ ٿي وئي، شام جي ٿڌڙيءَ هوا ۾ ٻار کي چڪر ۾ ڏيندي ته ڳالهيون ٻه ڪنديس. ٻار رکي رکي ٻهڻجي پيءَ جهڙيون سمجهدار اکيون کولي گورکڻ جون ڳالهيون ٻڌڻ لڳندو آهي.

مٺهن لـي لڄ، ڏيهو آواز - شايد چوندي آهي، ”نانيءَ کي تو ياد ڪريان؟... تون ڏاڏي جهڙو آهين. ها، ڏاڏيءَ کي تو ياد ڪريان. مان توکي ڳوٺ وٺي هلنديس. ٻهاڙن جي گود ۾ آهي، اسانجو ڳوٺ. اتي اسانجو جهونو گهر آهي. جڏهن تون سهڻ کان ٻاهر هوندي آهي تڏهن سڀ مٽ مائٽ ڪانئين جي ٻاهر ٻاري، چوڏاري ويهي ڳالهيون ڪندا آهن. ڪڏهن موج ۾ ٻالا ڪٽي ٻاهر جي چوڌاري ناچ ۾ ڪندا آهن. تنهنجو دادا ۾ ناچ ڪندو آهي. مان ۾ مٽي ۾ ڪمپ ٻڌي، تاڙي هڻي، ڪڏهن ڏاڻو هٿ ۾ جهلي، ساهيڙين سان گڏ اهو ناچ ڪندي آهيان، جو ڇا ڇڱي! هتي ته، اس سڄ

آهي. هيٺرن ماڻهن وچ ۾ به جڻ جهنگ ۾ پيا آهيون. تنهنجو دادا ٿورا پئسا ڪٺا ڪري وٺي ته موٽي ڳوٺ هلنداسين. پئسا ته تنهنجو دادا فوج ۾ ڀرتي ٿيڻ سان ئي خوب ڪمائي سگهي ها پر فوج وارا اڪثر موٽي ڪونه اچن. اسين ته ضرور ڳوٺ موٽي هلنداسين. توکي تمام سٺو نچڻ سيکاريندس. اڙي اڙي، تون ته هيئنر ئي ٽو ٽپ ڏين. تنهنجا سڀ ارڪان پيءُ جهڙا آهن......"

اڄ به ساڳيءَ طرح پٿر جي ڇپ تي ويٺي پٽ کي ڇڪر ڏئي. ٻه گورکياڻيون سندس پير ۾ ويٺيون آهن. مٿي ڪانون الاجي ڇا تي ايڏو لڙ ڪيو آهي؟

چار گورکا آيا آهن. چون ٿا گورکي جو لاش اڃا هيئنر ملندو......

ڪيترين زالن فليٽن مان هيٺ لهي آيون آهن. گورکي جا گڻ پيا سڀني کي ياد اچن. پر سيٺ جي راءِ اها ئي آهي ته هيترو سمجهو، هيترو ڀڳت گورکو هن نوڪريءَ جي لائق ڪين هو. ڪيترو اشراف لڳندو هو. بس دوستن سندس اشرافت جو فائدو ورتو جو شراب پيئاريائونس. راڌا ڳوڙها اگهي چيو، ”سندس اشرافت جو فائدو ڀلا ڪهڙي گهر نه ورتو؟ هر ڪو ڪم ڪڍائيندو هوس، پر ڪڏهن آنو ته چار آٺ آنا ڏيندا هئس نه ته ويچارو گهرندو ته مور ڪين هو.“

گورکڻ پنهنجي ذات پاڻ سان وڃي رهي آهي. ڪوئي دانهن ڪونه ٿو ڪري، ڪوئي ڪوڪي ٿو

ڏڪار... آڏڪار

ڪورٽ.
اندر هال ۾ به ڀيڙ ٻاهر ورانڊو به سٿيل.
”دروپدي گرمڪداس“ نالو پڪاريو ويو.

چڪني جي اڇيءَ ساڙهيءَ ۾ ويڙهيل دروپديءَ ڇرڪ ڀريو. ڪن لاءِ، فقط ڪن لاءِ ڪورٽ چپ ٿي وئي. سڀئي اکيون فقط اهوئي ڏسي رهيون هيون تہ هڪ راڄڪمارن کان سندر استري هڪ ڪروپ شخص جي ٻانهن جو سهارو وٺي ڪورٽ جي پڃري طرف وڌي رهي هئي.

دروپديءَ کان گيتا کڻائي ورتي تہ چيائين، ”مان تہ هونءَ ئي ڪڏهن ڪوڙ نہ ڳالهائيندي آهيان.“ ڪورٽ ۾ ٻيٺلن جا مٿا هڪٻئي کان مٿي ٿيڻ لاءِ جوڙ ڀڃائڻ لڳا. بيان شروع ٿيو. سڀني جون اکيون دروپديءَ ۾ اٽڪيل. چپچاپ. ڪڏهن ڪو ٿڌو شوڪارو، ڪڏهن وري در کان ٻاهر بيٺل انبوهہ اندر ڌوڪڻ لاءِ آتو. وري ۽ ماٺ. دروپديءَ جو مٺو جهيڻو آواز ٿڌين لهرن جيان ٻڪڙو ٿي رهيو. نستائي ۽ ڪمزوري ڪجهہ اکين مان ڪجهہ آواز مان عيان هئي.

”ٻيا ٻار پيدا ڪونهن، اڳي پوءِ دادا جي ملڪيت جي وارث آهيان، انڪري پورا ٽيهه هزار روڪڙ ۽ مڻين جي روپ ۾، ڏاج مليو. روڪڙ نه، يڪدم انهن ماڻهن کي پهچائي ويئي، جن کان قرض وٺي منهنجي پتار کي پڙهايو ويو هو. اوچيون ساڙهيون ست منهنجن ٻن نڻانن جي ڏاج لاءِ رکيا ويا. سماج منهنجي سس ڪسي لڳ ڪندي رهي ته— هيڏو ڏيج مليو، پر تنهن کي پايو لاهيو ڇا ٿا؟ منهنجو ڪنهنجي به گهر ۾ اچڻ وڃڻ بند ڪيو ويو. ڪجهه مڻيا وڪڻي پاڻ هڪ دڪان کوليائون. گهر ۾ پئسا اچڻ لڳا. ماڻهن مونکي 'لڪشمي' سڏيو. سس منهنجي غصي ٿي ويئي، 'هونءَ ڇا اسين ڀڪاري هئاسين؟' پتيءَ رڙ ڪئي، 'ماڻهن کي مون جهڙو ڇوڪرو خريد ڪرڻ لاءِ لاجي ڇا ڇا خرچ ڪرڻو پوندو آهي...'“

”شڪرانا مونکي گهرائي ڪين هئا. تمام گهٽو ڏيج ڏيڻ ڪري ٻيءَ جي هرشيءِ جا واهه واهه، پيئي هئي، اهائي ڪاٿي هئي. مگر سس ۽ پتيءَ جي غرور کي ڇا ٽيس لڳي هئي، سا ٻيشڪريءَ ۾ غصي جو روپ وٺي منهنجي ٿي مٿان ڪرندي رهي، اهو ڪٿي جو انصاف آهي؟ سس کي ته مان معاف ڪري پئي سگهيس، ڇو ته هي سسون خاص ڪري وڏين آکهين جي خدائي ٽيي لڳل سسون، سيٺن کان ڪجهه قرض، ڪسڻ ۽ پيڙائڻ ۾ هڪ جانوري اموني جي خوشي محسوس ڪنديون آهن. ليڪن پڙهيل ڳڙهيل پتي! هنکي من معاف ٿي

ٽٽو ڪري سگهي. شايد سڪولي ڪتابن کان سواءِ ڪوئي سماجڪ ساهت سندس هردي پر نه پهتو هو! مون لاءِ ڄاڻي واڻي هر ڪنهن چالاڪيءَ ۽ ڏاڍي ڏنڀيءَ کان پاسو ٿي ڪيو. ليڪن هن صاحب وٽان لقب مليو، ”وسلت.“ شايد مان وسلت آهيان ته. اڳي تـه ڪانه هئس، پر شاديءَ کان پوءِ وڏڙن ڏٺون، هر ڳالهه ٿي ٿي عزتي، زالين جي وٽ مونکي وسلت ڪري ٿي وٺو آهي. ڪا شيءِ ڪٿي رکان ياد ٿي ڪانه پوي......“ ڪڏهن مڪ تان نبوڙهن رهه ٿاهي ۽ انهوءَ ڏنو شوڪارو پڙيو.

سڏڪو ڀري، دروپديءَ وري شروع ڪيو، ”مٺڙا ڪهڙا ماڻهن ڏنا هئا، پر ڀلو......“ هاڻي دروپدي پاڻ روڪي نه سگهي. روڻ ڇاتيءَ مان ڦٽڪي ڇوڻ لڳي ڦوٽ لڳو. اکين پاڻي ٿي نه، شايد ڦٽيءَ پر ـــ ڪي سيلاب موڪليا هئا، جو ننڍو سڄو آواز گهگهو ٿـي ويندو ٿي ويو.

”وڏيڪ بيان ٻڌي پيري بـدو ويندو.“ ڪورٽ برخواست ٿي.

دروپديءَ کي ٻيءَ سهارو ڏيئي ڪرسيءَ تي اچي ويهاريو. روڻ. اوڇنگار.

گورو پرلي سس تران ۽ ٻڻي ڏيو غصي کان پڙڪي ڪي جـو ڪي رکي رهيا هئا. گرمڪداس ڏاڍي

هلڪڙائيءَ سان چئي رهيو هو، "اسانجي ذات ۾ مون جهڙو پڙهيل ۽ خانداني ڇوڪرو لک رپين کان سواءِ نه ملي سگهندو..."

دروپديءَ جو پيءُ جهٽ پٽ ۾ ڌيءَ کي هيٺ وٺي آيو ۽ ٽئڪسي ڪري گهر پهچي ويا. گهر پهچي به دروپدي ڪورت کي پنهنجي ذهن مان ڪڍي نه سگهي. "ببلو..." ببلو اڃا به سندس اکين ۾ پئي ڦريو، ۽ لڙي آئي ساهوري گهر جي هڪ شام......

"ڏنو ٽالهي واپس ڪٽي پيچ." دروپدي نوڪر جي وڏن قدمن جي آهٽ پائڻ ڪالهوءَ ٿي ڏريءَ کان هٽي واپس ڪمري ۾ آئي. مگر ڪمري ۾ اهڙو ڪجهه ڪرڻ لاءِ نه هوئي ڪو، جنهن ۾ من لڳي سگهي. ۽ ننڍڙيءَ ڳرڪيءَ وٽ به آخر ڪوئي ڪيستائين بيٺو رهي؟ هوءَ پريشانيءَ ۾ اچ وڃ ڪرڻ لڳي. ڏهه فوٽ چورس ڪوٺيءَ ۾ اچ وڃ به ڪوئي ڪيتري ڪري سگهي؟ پر سس جي واتان پڻ بابت ڪجهه ٻڌندي دروپديءَ جو ساهه قبض ٿي ويو. ڪمري جي در وٽ اچي دم روڪي بيٺي. ٻر واري هال ۾ سس چئي رهي هئي، "پڇيس، ڪاڏو به ڳهندينءَ نه ملڪ ۾ هاءِ ٻئي ويندي ڇا؟"

ٻي ڪا عورت چئي رهي هئي، "اهڙو ٽاپ وڃي مائٽن کي وڃهي. مائٽ، هي به ڪي ڪنهن جا افعال

ڳيندا آهن. اسانکي ته ڳاڙهون گهڻ ڏيئي وري به ڪٽي ٽڪر ڏيندا هئا ته مني به، ماٺ ڪري ڪٽي پيٽ ۾ هڻندا هئاسين."

اوچتو "مما ڪيڏل هئي." قيد. ڪوٺڙيءَ ۾ هڪ فرشتي جي صدا بلند ٿي، ۽ ڏاڏيءَ ان ٻالڪ کي گود ۾ کڻي ورتو. "پٽ ان ڇوريءَ جو نالو نه ڳڻهه. مان مما ڪانه آهيان؟ آءٌ ته بسڪيٽن جو پڙو کولي ڏيانءِ."

"ملائي والا ڏينگي؟"

ان مهل دروپديءَ جي مـــن اُڇل ڏني هئي ته چانڪت جي هن ٻار ڏيڏيءَ جا ٻه چار قدم هلي وڃي، ان ٻالڪ کي گلي لاتي. سندس ننڍڙين ڪومل ٻانهن گلي ۾ وجهي، ڀنڪڙو ڀـل چمي ڇڏي، "هتي آهي ننڍڙي مما، هتي آهي..." مـــن جي ڀاو بدلجندي ويرم ٿي نه لڳي، "مما ڏاهي هئي. جڏهن صحيح معنيٰ ۾ پتنيءَ جو درجو ئي نه مليو آهي، ته ڪوئي ماءُ ڇو ٿو سڏي مونکي!"

"ليڪن ميري به ته ان پتنيءَ ماتا هئي."

"ها ها، منهنجي گلاب کان ماڌري ٻولي ڀلائي ڇڏي اٿن، پر مان ماءُ ضرور ياد ڏياريندسانس."

ان ڀاونا جي زور سبب جڏهن ڏوريءَ جي ڇڪ

سان ڇڪجي، اٿي کڙي ٿي. مگر دروازي تائين اچڻ سان ٻڌائين، ”مما چِي هٿ، مما چِي هٿ. لسر ٻهڻ اچي هٿ.“

دروپديءَ جو ماٿري هردو ڇپڻي اٿيو. هوءَ ٻوڙ ٻاٽي ٻاهر آئي ۽ گلاب جي ٻمٽي ڳل تي ڦڪڙي وجائي وڙي چيائين، ”هان! مان ڇي آهيان... مان ڇي آهيان؟“

”نڪر ڏاڻا، منهنجي ڳل کي...“ سس دروپديءَ کي ڏڪر ڏيئي ڳلاب کي ٻئي پاسي ڪري هلي وئي. گرمڪداس ليار ٽي ٻاهر ٻئي نڪتو. ڙال ڪي پٽ مان اندر ڏٺائين ته پڇيائين، ”ڇا ٿيو؟“

دروپدي اڃا ٻاڻ سنڀالي ئي سنڀالي، ٺهڪان اڇ سس اچي چيو، ”ڪيڻ ٽو ڇوڪرو ڏجهي. ڳل ۾ ڏسيس، ڇوريءَ پنج ئي آڱريون ڇماٽي ڇڏيون اٿس.“

گرمڪداس ڏٺيءَ ۾ ڙال اکيان وڏي آهو. سندس ڳوڙن قدمن هيٺان ڌٻجي، ڏرلي هيسجي وئي.

”ڇا ٿي مٿو ڦريو آهي ڙي لنهنجو؟“

”مونکي گلاب کپي.“

”کپيس گلاب. ڇا پيڪي گهران ڪٺي آئي هئي ۽ اول مڙس کپيس؟ جو انجو ٻار ٿي طلبين؟“ ٻاڇ لي کيهه ڇوڪائيندي سس جواب ڏنو.

دروپديءَ کي محسوس ٿيو ان ڏنهن وانگر اڄ ٻه سندس سر ۾ مان ڏڪڻيءَ جي هڪ ڏار لنگهي وئي. ڪلن کي هٿ ڏيئي ان مهل ڇپو هٿائين، ”ڪيترو ڳند

آهي توهانجو ڳالهائڻ!“

”اڙي تو پاڻکي سمجهو ڇاهي...؟“

دروپديءَ جو هٿ هيڻر ۽ ڳل تي وڃي پيو، جنهن تي چماٽ هڻي، ان مهل گرمکداس رحم جو وهڪرو ٿي ڪجهه، وقت لاءِ سهمائـــي ڇڏيو هــو. ۽ مٿان چيو هڻائين، ”خبردار جي منهنجي ماءُ کي هڪاليوءِ ڪجهه چيو اٿيئي؟“ ان مهل دروپديءَ جي ٽمڪڻ ٻهڻ کان ٿاري واري ڇڏي، اکين جڻ جوش وهائي ڇڏي. در جي ٻين کي جهلي هوءَ ولهي رهــي. سڏس اکين جا ڇپر خود بخود بند ٿي ويا.

”اهي ٽال ماءُ کي...“

”ٽال!“ دروپديءَ ڪنن کي هٿ ڏئي ڇڏيا.

”ڇيومانس ڇا جو منهن ڪٽي ٻيلو ٻڳ ڪيو اٿس...“

”نه، تو ته ڪجهه ڪونه چيس. مون ٻڌو ڪونه ڇا؟“ چوندو سيمنٽ جي سڳنڌ کي ٻنيان ڇڏي گرمکداس ٻاهر هليو ويو.

”بس، ويچاري کي چري وسلمع اچي ٻهاري پيئي. اڙي ڌلو، پاڻي گلاس ته کڻي اچ.“ دروپدي پنهنجي منهن تي ڇنڊا محسوس ڪيا ته اکيون کولي، نبلتا سان هٿ هلائي پاڻي هڻڻ کان منع ڪيائين. بس جوش مان پاڻيءَ وارو گلاس پٽ تي ڦٽو ڪري، ٻيري چيو، ”وڃي ٻڏي مر ٽڏهن. لـــــرڪتاڻا!“ ۽ بس سٽ پٽ ڪندي گلاب کي کڻي اندر هلي وئي.

دروپدي اٿي ٿڙندي ٿاٻڙندي پنهنجي ڪمري ۾ وڃي پهتي - سنسان ڪمري ۾. اڪيلائيءَ جو اهو ئي زهريلو ناڳ دروپديءَ کي اڄ به پنهنجي ڇاتيءَ اندر ڦڻ ڪڍي ويٺل نظر آيو؛ اُنهي ساٿي ۾ پلي هئي، پر هڪ واءِ! ساڳيو اڪيلو ڪمرو. دروپدي پلنگ تي ڪرونڊڙي ليٽيل.

ٻه واري وڏي ڪمري مان شراب جي گلاسن ٽڪرائڻ جو آواز آيو. گرمکداس کلي رهيو هو، ماءُ کلي رهي هئي، ٻيا کلي رهيا هوندا؛ هڪ ٻيو به، اوپرو آواز هو - زناني ٽهڪ جو آواز. ”اِهي اِهي“ ٿالي سان جهڻڪي هر گهڙي پڪاريو ٿي ويو، شايد اهائي کلي رهي هئي. دروپديءَ هن نئينءَ صورت کي ڏسڻ ٿي چاهيو. آهستي آهستي پيرن تي هلي پنهنجي ڪوٺيءَ کان ٻاهر آئي. وراندي ۾ ٻڍو نوڪر سمهيل هو. دروپدي وڏي ڪمري طرف وڃي رهي هئي، جتي پٺيان ”شي شي“ جو آواز ٻڌائين. ڇرڪي پٺيان نهاري ته ڏسي ٻڍو اٿي آيو آهي؛ سندس اڳيان اچي هٿ جوڙي بلڪل آهستي چوڻ لڳو، ”مان جي اندر مت جائيئي.“

دروپدي ٻڏل ساهه کڻي پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي آئي. ٻڍيءَ کي ڪوٺي پڇائين، ”تمڪو ڪتني رشوت ملي هئ؟ مئن اس سي ڀي زياده ديني ڪي ليئي تيار هون.“

”رشوت تو ڪوئي نهين ٻهوراني! اب اس ٻوڙهي

سي آپ ڪا دک ديکا نهين جاتا." دلو سچ پچ ٿي روئي رهيو هو.

دروپدي ٿڌو ساهه ڀريو. "هي 'ايلي' ڪون هئي؟"

"ايلي ڪرستان ڇوڪري هئي. بابو جي ڪي ٽائپ ۾ ڪام ڪرتي هئي. اب..."

"اب ڪيا؟" دروپديءَ جو سڄو بدن ڏڪي ويو.

"اب راته ڪو بابو جي ڪي ڪمري ۾......"

"بابو جي ڪي ڪمري ۾!" چوندي دروپدي چمٽ وٽ ٿي ويهجي ويئي. ڪيتري وقت کانپوءِ جڏهن سندس ٽنگون کيس سنڀالي سگهيون، تڏهن اٿي اچي پنهنجي بستري تي ليٽي. ڪجهه وقت روئڻ کانپوءِ سندس من هڪ فيصلو ڪري ورتو. هوءَ پختن قدمن سان اندر هال ۾ ويئي. چيائين، "هيءَ ايلي ڪير آهي، ڇو آئي آهي هتي؟"

گرمکداس هٿ وارو گلاس خالي ڪري چيو، "پنهنجي ڀاڄ آهي. ڇو، هاڻي ڇا ٿي چوين؟"

"توکي ٺٺڙ وڃائڻ جي مرضي اٿئي."

"ڇا ٻلي ڇيا جلاب" ۽ وٺنديئي جو گرمکداس دروپديءَ جي ٻانهن کي موڙو ڏنو. دروپدي ڪيڪرائي اٿي، "توکي ونتيا سان شادي ڪرڻ کپندي هئي."

"هيڏي ٻروڪشي مرد ماڻهوءَ سان؟" سس دانهن ڪئي:

"پنهنجون ڌيئر شادي ڪن ۽ سندن مڙس ڪين

ڇڏي ڀين ڇوڪرين سان عيش ڪن، تڏهن ڇٽڄ...“

رڙ ڇبدي... رڙ ڇبدي هڪ طرف...؛ سارو لشڪر هو ٻئي طرف... ڏڪ ڀيا؛ لتون...

دروپديءَ جو ڪومل تن وڌيڪ سهي نه سگهيو؛ مردو ٿي پيو رهيو.

جنهن وقت کيس سجاڳي ٿي، تنهن وقت ڊاڪٽر ڀر ۾ هو. مس چئي رهي هئي، ”پٽهي کي ماڻهو موڪليو اٿئون.“

پيءُ آيو ته دروپديءَ چيو، ”دادا! مون شاديءَ ڏينهن چيو هو، منهنجي ڪاٺي هن گهر مان نڪرندي، توهين بي فڪر رهو، پر اڄ لڄي آهيان. انجام لئي ڀاڙي سگهان. توهانکي پيريءَ ۾ ڏک ڏيڻ منهنجي نصيب ۾ هو.“

پيءُ همت ڪٺي ڌيءَ جي پيلن چپن مٿان رکيو. ”نه چئه ڪجهه نه. بس تون هلڻ جي همت ڌار ته، گهر هلون.“

”ها گهر هلنديس.“ دروپديءَ ڏکيو ساهه کنيو.

هيئر به ڏکيو ساهه کڻي دروپدي اٿي کڙي ٿي......

ڪنواري هوندي جيڪي گلدستا، انعامي پيالا، هٿ جون ناهيل ڀرتون، چوڙن جا باڪس، الاهي چيزون ڪٻٽ ۾ ڪٺيون ڪيون هئائين، انهن کي ڪيهي ڏسڻ لڳي. من کي سمجهايائين، ”هي ئي نه منهنجو گهر آهي هاڻي.“

”ليڪن ڀلا؟“ دروپديءَ کي لڳو هر چيز منجهان ڪجهه کٽي ويو آهي.

...   .

ٻي شادي هڪ ٻند ڪمري ۾ رکي ويئي. دروپديءَ من کي پڪو ڪري ڇڏيو، ”ٻيءَ وٽان هيترو ڏاج ڏيڻ وٽي اچڻ کانپوءِ به روز ڪجهه نه ڪجهه آڻڻ لاءِ لسبيهه ليندي هئي. ليڪن عورت کي ... ڪوڙي سومان آهي. چار ور ڪري ڪوٺي ۾ ڪسان پنهنجا گهري سگهي ٿو؟ عجيب ڳالهه ته اها هئي، جو دڪان جيڪو کوليو ويو هو انهان ... ڪافي ڪمائي ٿئي آئي. روز منهنجي سس جي لوءِ لي رهڻ جو بهانو ڀڄندو هو. پوءِ به هيڏي ڇڪ! ماڻهن ڪتب جي لالچ جو ناهه، ته پاڻي سگهيس. ... مرضيون پوريون نه ڪرڻ سبب سنا انهن ڏڪار جا ... - ليڪن منهنجو اندر پاهر ٿيندي ودو. ۽ پوءِ ... منهنجي چري سمجهي هڪ ڪوٺيءَ ۾ بند ڪيو ويو. منهنجي جاءِ تي ’ٻلي‘ (ٻانهن بيٺي) هڪ ڪرستان ڇوڪري به آندي ويئي ... پنهنجي پراڻو ٿي ويو ...“

دروپديءَ جي ڪاڻي ۾ ور وڪڙ ٿيا. هوءَ ڪن لسريءَ جنهن کي ڏيڻ لاءِ چپ کي ڇڪ پاتائين. ڪڏهن هڪ سدس اڳيان پاڻيءَ جو گلاس وڌايو. ڀڪ ڀري هوءَ پوڻ لڳي - ”مٺيا ڪوڙا، ويا پنهنجا وڃڻ ٿي، ته پراڻو ٿي سگهي ٿو، ليڪن ڀلا؟ ... هو نه منهنجو ٿي آهي. هڪڙي سيڪارڻ لڳا، ’مٺي خراب آهي ...

ٺهي ڇوري آهي، پر انهن ٿي منهنجي رت ماس جي ٺهيل پلوءَ کي به کسي ويا. الاجي ڇو منهنجي سڄي گهر کي ٻين جو سڀ ڪجهه کسي وٺڻ جي عادت آهي ..."

ڇڇواس. ڪورٽ جي هن بند ڪمري ۾ هاڻي ڪوئي ٻاهريون آواز به نٿي پهتو. قديءَ جي زنجير جيان وري جهنڪار ڪري آيو دروپديءَ جو آواز؛ "مان انهيءَ نفرت جي نرڳ ۾ واپس موٽڻ نٿي چاهيان، هڪڙي پلوءَ تي ٿي منهنجو باقي انڪار آهي، هو منهنجو آهي، مونکي ٿي ڏيارڻو وڃي..."

دروپديءَ جي بيان ڪانپوءِ ٻه شدوايون رکيون ويئون. ڪوڙا سچا شاهد ڪٺا ڪيا ويا. ڪورٽ دروپديءَ جو طلاقنامو منظور ڪيو ۽ ڪيس گرامداس وٽان پلو ۽ ٻ سو رپيا در مهري ڏيارايا.

فتوڙي ٻڌي گرمکداس جو سڄو ڪٽنب وسامي ويو. ڪين لڳو اچانڪ ٿي سمدن ڏڪار جي قلعي مٿان ڪنهنجي انڪار جي لشڪر سوڀ پائي ورتي هئي.

ڇهريون پيار

”ڪيترن ڏينهن کان توکي اڳي وانگر جلدي ننڊ نٿي اچي.“

”هائو.“

”سبب.“

”هر ڳالهه کي سبب ٿورئي هوندو آهي؟“

”هوندو آهي.“

”بس اهيئي ته اسانجو پاڻ ۾ تفاوت آهي، تون هر ڳالهه کي ڪل جو وانديڪو سمجهي پرزو پرزو الڳ ڪري ڏسندو آهين؛ مان ڪل جي وانديڪي ۾ سيتا هوندي، ڪرشن هوندو، رام هوندو ته نمسڪار ڪري ڇڏيندي آهيان.“

”انڪري ئي ته تون منهنجي اتري پيار جي لائق بڻجي سگهي آهين.“ شيرڪ پتنيءَ جو هٿ کڻي پنهنجي ٻنهي هٿن ۾ دٻائي رکيو. ”پر ڪجهه ٻيئي آهي جو تنهنجي من کي ستائي رهيو آهي.“

لاجونتيءَ اونهو ساهه کنيو. هوءَ آهستي چيائين،

”هڪ سوال پيو منجهائي.“

”ڪهڙو؟“

”سوچيان پيئي، ڇا ٻهراڙن پيار ئي سچو پيار آهي يا اهو به سٺي اڪڙيءَ وانگر هڪ وقتي خيال آهي.“

”ڏاڍو وڏو سوچڻ لڳي آهي منهنجي انگوري.“ شيوڪ کلي ڏنو.

”نه چرچي جي ڳالهه ناهي.“

”توکي پنهنجو ٻهراڙن پيار ياد اچي ويو آهي ڇا؟“

لاجونتيءَ جي سرير مان ڏپ جي ڌار لنگهي وئي. پوءِ به چيائين، ”هٽ!“

شيوڪ مرڪندي چيو، ”ڏس انگوري، مون نه ٻهراڙن ٻهراڙن توکي ئي پيار ڪيو هو، تون ڀلي هاڻي ڇو ڪٿي نه سمڪداس کي تون مونکان وڌيڪ ٿي ڀانئين، ڇو نه هو مونکان اڳ تنهنجي جيون ۾ آيو هو...“

لاجونتيءَ هٿ ڪڍي پتيءَ جي وات تي رکيو. سندس ڇاتيءَ ۾ مٿو هڻي چپ چاپ سمهي رهي. مگر اڄ رات ڪانئين ٻئي هڪٻئي کي جواب نه ڏئي ننڊ جو بهانو ڪري رهيا هئا اها ڳالهه سندن اندر واري جاڳي به نٿي ڄاڻڻ چاهي.

شيوڪ اکيون مهٽي چيو، ”اڙي تون اڃا پيئي جاڳين؟“

”نه هاڻي ئي اک کلي آهي،“ چوندي لاجونتي پاڻ تان عجب کائڻ لڳي. الاجي ڪيئن کيس هيءَ ڳالهه بلڪل نٿين لڳي. پتيءَ جي ڀر ۾ پلنگ تي

وهندي چيائين، ”طوفان نہ کھڙو ٿيو لڳي جو اڄ ٿي جلدي ڪري آئس.“

”جلدي آئين ڪالهہ ايندي. سمجهي پئي.“

”ڪو هوائي جهاز رستي ۾ هجي نہ هوڙي طوفان ۾ جيڪر...“

”هاڻي سمجهي ٿي پئي، دنيا ڀر جي هوائي جهازن جي لاءِ لوڪن کي چنتا لڳي آهي!“

لاجونتي چوڻ چاهيو ”؛ اهو ڪوئي وڌيڪ عزيز هجي؛ اهڙو هجي جنهن کي مون ٻڌائڻ چاهيو هو نہ؟“

مگر لاجونتيءَ چيو ڪي بہ ڪين. حياتيءَ ۾ پهريون ئي ڀيرو ڪيس احساس ٿيو تہ ڪوئي راز لڪائڻ سان من ڪيئن ڳرو ٿي پوندو آهي. هاڻي ٻارش ڏاڍي زور زور سان وسڻ شروع ٿي وئي هئي. لاجونتي پنهنجي مٿان ڪپڙو وجهي ڪروٽ ڦيري ليٽي وئي ٻارن جي ٻار ۾ سمجهي سوچڻ لڳي، ”هر سال جهاز ڇو ائين ڪرن. ڇا ڪن ماڻهن جي ڪٽي ڪين انهن جهازن ۾ ڪٽي ايندي آهي. لڏهن سمڪہ جي بہ ڪٽي...“

هاءِ رام! سندس بدن مان وري اها ڏکيءَ جي هڪ ڏار لنگهي وئي.

من ۾ ڦڙڪاريو، ”هو ٿڌو ڪير لڳي جو اجايو هن جي مرڻ جيئڻ جو ويٺي خيال ڪرين؟“ پوءِ بہ الاجي ڇو هوڙيءَ ڪنڊ ۾ ويٺو ڪوئي سر سان ڳائي رهيو هو،

"ڏٺي ڏينهن ٿيام، ڪهه ڄاڻان ڪهڙا ٿيان..."

جهڙو هو وايو مدبل گهومائيل لهڙو ٿي وهيو سندس من. ڪيڏي مهل اهــا ٻج گهڙ ڪندي سندس اکين مٿان ننڊ طـاري ٿي وئي، اها خبر ڪيس ڪا نه پيئي. صبح جو اٿي جڏهن درن جا پردا مٿي ڪيائين، ۽ دروازو سڄي جو سڄو کولي وڌائين، تڏهن آسمان تي نظر پيس. سارو آڪاس صاف ٿي چڪو هو. اڄ آيل اخبار کنئي. ڪوئي جهاز ڪين ڪريو هو. سندس من به آڪاس جيان صاف ٿيجي ويو. جلدي اسٽو ٻاري چانهه رکي آئي. ڏاڍي لاڏ پيار سان هڪ هڪ ٻـار کي اٿارڻ لڳي.

شيوڪ به اٿيو ۽ وهاڻو گــوڏن تي رکـي چيائين، "ڇوري، ٻارن کي ته ڏاڍي لاڏ ڪوڏ سـان ويٺي اٿارين ۽ باقي انهـن ٻارن جو خلقيندڙ مان ڄــڻ هتان هتان آيو آهيان؟"

لاجونتي ٻهرين ته شرمجي وئي. چيائين، "مون ائين ڪٿي چيو؟" اليٽي ٻاڻ سڌيالي چيائين، "اڇا ڇوري ڇوري ٻيا ڪريو. ٽـن ٻارن جي مـاءُ کي به ڪڏهن ڇوري سڏبو آهي؟"

شيوڪ پنهنجو منهن مهٽيندي چيو، "اهي ٻه ٽـــل وارن جون چڳون ته وڃي آرسيءَ ۾ ڏس، ڪير چوندو ڪنواري ڇوڪري نٿي لڳين؟"

لاجونتي شرمائجي وئي. شيوڪ ٺهي سنئين آفيس

روانو ٿي ويو. ٻئي ٻار به سڪول روانا ٿي ويا. لاجوءَ نديڙي ڪڪي جون ٻانهون ڳچيءَ ۾ وجهي جو ڀت تي ٽنگيل فوٽي تي نظر ٻڌي ته ڏڪي ويئي. فوٽي ۾ هڪ ڇوڪري رات جي انڌيري ۾ ڪاري ٽارن ٻريل لوٽي ٻاٿي ٻڃي رهي هئي. هيٺان لکيل هو، ”اپسارڪا“.

لاجونتيءَ سڄي گهر تي نظر ڦيرائي. هر چيز بلڪل ٺاهوڪي اصولي رکيل هئي. کيس پاڻ تان ڏاڍو عجب لڳو ته هي سڀ ڪم ايترو جلد ڪيئن پورو ٿي ويو هو. من پڇيو، ”ڪٿي تون ئي ته اپسارڪا ناهين؟“ لاجونتيءَ زور سان چيو، ”ڇي.“ ۽ ٻائي موڙهه وراڻي اٿي ڪري ڇڏيائين. ڪيترو وقت ڪڪي سان راند ڪندي رهي، پر ساڳئي من ۾ هڪ ٻي ناري هئي جا ڪٻٽ اندر پيل سڀني ساڙهين جا رنگ پنهنجي بدن تي مٿي ڪري ڏسندي ٿي ويئي. کيس ٽڪي سائي رنگ جي وڏن پيلن ٻوٽن واري ساڙهي پسند اچي ويئي. ”اها ساڙهي پائي جڏهن ٻنڊڪ ۾ پئسا رکڻ ويئي هئس، تڏهن نئين مئنيجر پاس بڪ ۾ ’شريمتي‘ لکيل ڏسي مٿي ڪنڌ ڪيو هو ۽ سوال ڪيو هئائين، ”شريمتي؟“

تڏهن ان ساڙهيءَ ۾ مان ”ڪماري“ لڳندي آهيان. هائو. ڪماري لاجو دانسگاڻي ۽ تڏهن مئٽرڪ ۾ ته هئس، جو سمڪ، حڪومتاڻي چوٽي پٽي چيو هو، ”اي

ڪماري! هاڻي هتي شريمتي حڪومتاڻي لکي ڇڏ."

"وچ وچ."

"دل سان ٿي چوين؟"

"نه دماغ سان... توکي هر ڳالهه ۾ ٽڪڙ آهي."

"جڏهن ڪاليج ۾ امتحان ڏيڻ هلندينءَ، ائين سوين ٻيا ڇوڪرا به نه ايندا."

"اڇڻ ڏين. کنڊ جي ڳڏي ته ناهيان، جڏهنڪي جهپ هڻي کائي ويندا."

ان هوندي به، هڪ ڏينهن سدمڪ لکيو هو، "تون منهنجي دوست شيوڪ سان اهڙو وڏي ولڻي آهين، جو مونکي ڊپ ٿو لڳي ته هو منهنجي کنڊ جي ڳڏي کائي نه وڃي." ۽ ٽئين ڏينهن کان پوءِ وري هڪ خط لاجونتيءَ جي هٿ ۾ مليو، جنهن ۾ لکيل هو، "تون خود ئي کنڊ جي ڳڏيءَ جي ٻهر چڙهي ڏني... ايتري مٺي عورت خطري جي گهنٽيءَ جيان سڪ ڦٽائيندڙ آهي."

انکان پوءِ لاجونتي ڪهڙيءَ طرح بيمار ٿي ڪري هئي ۽ ڪهڙيءَ طرح شيوڪ سائس همدردي ڪندي ڪندي بالڪل سوالن جي وٻجهو ٿاهڙي ويو، سا هڪ مختصر ڪهاڻي هئي، جنهن ۾ لاجونتيءَ کي اڄ الاجي ڇو ڪو به مذاس نٿي نظر آيو. سچ جي روشنيءَ ۾ رکيل چيزن جيان حال جي حقيقي جيون جو چٽر — بالڪل ئي ڪروپ هو. ڏنڌ جي پردي ۾ ڍڪيل ماضي ڪلاتمڪ چٽر جيان بالڪل ئي لڀائيندڙ هو.

هفتو گذري ويو. روز لاجو اپسارڪا جي فوٽي کي اُبتو ڪري ڇڏيندي هئي ۽ آيا جڏهن گهر جو فرنيچر ۽ مورتون اگهندي ڇنڊيندي هئي تڏهن وري ان فوٽي کي سڌو ڪري ڇڏيندي هئي. ان وچ ۾ لاجونتيءَ کي سنمک بابت ڪجهه خبرون پئجي چڪيون هيون. هو آمريڪا مان موٽڻ سان وڌيڪ ٺاهوڪو، وڌيڪ شاندار ٿي آيو آهي. سندس دروازي تي ڳاڙهي پٽڪي وارو نوڪر کڙو آهي. ڳالهائڻ ۾ ٽپ ٽپ تي کلي ٿو ڏئي ۽ چرچا ٿو ڪري. وڏين سؤٽين سان ڪانپوءِ گڏيو ته ٻاکر پائي گڏيو...

روني ڪائيندي هڪ ڏينهن لاجونتيءَ پتيءَ کان پڇيو، ”پنهنجي دوست وٽ ڪڏهن ٿا هلو؟“

”سنمک وٽ ته؟ هلبس ڪڏهن.“

”ڪڏهن؟“

”ڇو توکي سڪ لڳي آهي ڇا؟“

”نه نه. ڇتريءَ ڳالهه ٿي ڪئي، هفتي کن ۾ واپس وڃڻو آهي.“

”پاڻ ۾ ته نه آيو آهي.“

لاجونتيءَ ڪڇيو ڪين. ڪٿي من جو چور پڪڙجي نه پوي، انڪري چپ رهي. ٽي ڏينهن پيا ۽ گذري ويا. سنمک جو ذڪر ئي نه اُٿيو. ڇنڇر جي ڏينهن شيوڪ چيو، ”اڄ مٽنيءَ شو ۾ پڪچر تي هلنداسين.“

”مان ته نه هلنديس.“

"مون تہ آفيس ۾ ٽڪيٽون بہ ڇپي ڇڏيون آھن."

"مان تہ هلندس،" لاجونتي جي من ورورهہ. ڪيو – ڇا سمڪ ڪيس ياد بہ ناهي؟ رڳو آفيس جا دوست ئي ياد اٿس!

"تہ هل تہ نہ هل، موڪلي تہ ويٺو ٿي پوندو." ۽ پيار ٿي وچ مهل لال کي ڳل ۾ چمونو پاتي چيائين، "وڃين ٿي ڇمڪندي، ڇا ٿي ڪئين؟"

لاجونتي آرسيءَ وٽ اچي منهن ڏٺو. ڳـــل سڄو ڳاڙهو لعل ٿي ويو هو. سمجهائين ھاڻـــي هوءَ سوچي ڪجهہ بہ نہ سگهي. ڪل تي هلندڙ پتليءَ جيان ڪبٽ وٽ پهچي ويئي ۽ ساڻي لڪي رنگ جي پيلن بوٽن واري ساڙهي سندس بدن کي جڪڙي ويئي.

آرسيءَ چيو، "ڪير ٿو چوي، تون ٽن ٻارن جي ماءُ آهين؟"

آيا پڇيو، "بيبي جي ٻاهر ٿا وڃو؟"

"ها، ۽ تون جيسين تہ موٽان تيسين گهر ڇڏي ٻاهر نہ وڃج." لاجونتي جڏهن ميڪ اپ بہ ڪري ورتو، تڏهن هوا خود بخود سرڪي ڪيس جهڪهہ ڏيڻ لڳي، جڻ ڪنهن راڻيءَ اڳيان ڪانداس پاڻ ڪري ڪورنس اڳتي هلندي ٿي ويئي. بس ۾ چڙهي تہ بس پنگل وستي تان اتين هلندي ٿي ويئي، گويا آسمان تائين پهتو هوس. ليڪن ڪيمپس ڪارنر وٽ بس بيٺي تہ لاجونتي جي دل دڪ دڪ ڪرڻ لڳي. هڪ من چيو، "موٽي

هل.“ مگر قدم چون، ”اڳي ڪڏهن ڪنهن ڳالهه ۾ هٽيا آهيون، جو اڄ هٽنداسين.“ پوءِ ته من ۾ هڪساهي الاهي ولوڙا پيدا ٿي ويا. هلڪي بوند شروع ٿي. لاجونتي ساڙهيءَ جو ڦڙ ڦڙ ڪندڙ پلءُ ڪڍي مٿي لــي رکيو. جنهن برسات ۾ ميڪاپ ٿٽي وچڙ جي ٻپ ڪان اکڙي لکڙي پڇندي سندر لال ڏانهن ڏٺي ويئي، ليڪن ڪيس اها 'اپسارا' واري شڪل ياد اچي ويئي. اوچتو لاجونتي ڏٺو ته سندر لال جي ”پهريدار“ جي سامهون بيٺي هئي.

”ڪون مانگتا هيءِ؟“

”سندرداس.“ لاجونتيءَ ڪــي پنهنجي دل جي ڌڙڪڻ تيز ٿيندي محسوس ٿي. دروازي جي گهنٽي وڄائي جنهن تي اندر گهڙي اٿن ئي سندس اکيون ڦاٽي ويئون. سڄو گهر بلڪل ئي نئين ڍنگ سان سجايل هو. پتين تي پکي، جــاڙن ۾ فرانچ پڙدون، هڪ دريءَ مٿان ڪنهن ننگي عورت جــي وڏي شاهي مورتي، چمڪندڙ فرنيچر... لاجونتي اڃا ڏسي ئي رهي هئي جو وڏي ٻکهي گائون ۾ دروازي جي وچ تي بيٺو هو سندرداس.

”هوُ (ڪير) لجو!“

”ڇو، نٿو سڃاڻين؟“

”ڪم ڪم انسائيڊ... (اچ اندر اچ)“

”او ته پاڻهي ياد به نه ڪيو. هيتري وقت ۾ آئين

به ڪونه.”

”او آءِ اَئم ساري، لکجو! (او مونکي ڏک آهي، لکجو) فرئنڪلي اسپيڪنگ آءِ فرگاٽ (سچ ته مونکي وسري ويو.)

”يو نو فرسٽ لو نوُ؟ (پنهنجو پهريون پيار ته.)”

”لو؟ (پيار؟)” چوندي سمڪ هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو، ”هوُ ڪيئرس فار اِٽ، اِٽ اِز نٿنگ بٽ لسٽ بيئر. (ڪنهنکي پرواهه، رکي آهي پيار جي. اهو ٻيو ڪي ڪيههي. رڳي ڪام واسنا آهي.) ويل وات ول يو ڊرنڪ، وسڪي، برانڊي، شئمپئن آر بيئر؟ (چڱو ٻڌاءِ ڇا پيئندين، وسڪي، برانڊي، شئمپئن ڪين بيئر؟) چوندي سمڪ سڙهي اچي لاجونتيءَ جي چوڌاري پنهنجي ٻانهن ورائي ڇڏي. لاجونتي ٻجي ويئي. ور ڪائي ٻانهن مان پاڻ کي آزاد ڪري ڇڏيائين.

”ڇو، سائينجن ڪسي پنهنجي پهرئين پيار جي اڄ ٻانهن ته نٿي وٽي؟” سمڪ اکر اکر تي زور ڏيئي نٿوليءَ طور سنڌيءَ ۾ ڳالهايو.

”هي تون سمڪ ٿو ڳالهائين! اڳ ته اهڙو ڪونه هئين.”

”يا. سمڪ آف اسٽيٽس اسپيڪنگ لکجو (هاڻي امريڪا جو سمڪ ٿو ڳالهائي لکجو) يوُ آر وايري سيئنٽيمينٽل. گڊ، آءِ ڊڊ ناٽ مئري يوُ (تون ڏاڍي

جٺاڻي آهين. ڇڱو جو توسان شادي نه ڪيم) آءِ گيٽ و ورجن گرل وهن ايور آءِ وانٽ (مان ته جڏهن به چاهيان تڏهن ڪنواري ڇوڪري به هٿ ڪري سگهان ٿو) وٿ ڊالرس آءِ ڪئن باءِ ايوري ٿنگ، ايون فرسٽ لو. (ڊالرن سان مان هر ڪا چيز خريد ڪري سگهان ٿو، پهريون پيار به.) چوندي سمک وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳو؛ سؤ سؤ وارا ٻه ٽي نوٽ ڪڍي ڪٽي لاجونتيءَ جي اڳيان رکيائين.

لاجونتي باهه ٿي ويئي. ڪٽي اهي نوٽ ڦاڙي ڪري سمک جي منهن ۾ اڇلايائين.

سمک اهي ٽڪرا چمندي رڙ ڪري چيو، ”لرس منهنجا پهريان پيار.“

لاجونتي پٺيان دروازو زور سان بند ڪري، ٻاهر نڪري ويئي. روڊ تي اچي هڪ ٽئڪسيءَ کي ٻيهاري چيائين، ”باندرا چلو.“

آڳ

بادل
آڪاس چاڻ لام آئو،
لمبو ڪارخانو. فرش تي ليٽيل ڪامگار،
ڇڪي - ڪن ٿوري پيتي آهي ڪن وڌيڪ.

"گلي لڳ جائون تو آڳ لڳ جائي" جمادار جو آواز آڪاس جي حالت کي بي خبريءَ ۾ زبان ڏيئي ٿو وڃي.

دگمبر اونڌو سمهيل آهي اکيون پوريل - ٻليءَ وانگر، منهن گهنجائي چوي ٿو، "اڙي ڀاءُ! بند ڪر هي ڳاءِ، ڇا ته گلو اٿيئي."

جمادار الي وڃي دروازي وٽ ويٺو آهي، ٻانهون گوڏن جي چوڌاري وڪوڙيل، اکيون پوريل آڪاس کي. وڌيڪ سوز سان شروع ڪري ٿو:

گلي لڳ جائون تو آڳ لڳ جائي
آڳ لڳ جائي جو اجهي نه ٻائي.

"واهه واهه" ڪندو چندو الي اچي سندس ڀر ۾ ويهي ٿو، "تون ته ڇا ته بيوقوف آهين. سئنيما وارن وٽ وڃين ته ڌڪا کائڻ ... هتي سڄي عمر ..."

دگمبر رڙ ڪري ٿو "اڙي وڃ نه روڪيس." ليڪن

ڪڏهن ماڻ جا ٻهراڻ 'ڪون ڪرن' ٻڌي آئي، سا هاڻي ٻاقاعدي رنگ ۾ بدلجي وئي آهي.

”لوڪي ڇا ٿيو ڙي. اي راما! ڇا ٿيو ڙي لوڪي؟“

رامون زور زور سان رئندو ٿي پيو وڃي.

دگمبر ڪيس ڏونداڙي پڇي ٿو، ”ڙي اسانجو راڄ ٻڏڻ جو زهر ڪري ڇڏيندين؟“

رامو روڙو آلي ٿو، سندس اکيون لال آهن. اڇي ڪاري ڏاڙهي سوڙا سوڙا آهي. هونءَ سندس منهن تي شوخي هوندي آهي. ماٺ هوندو آهي ۽ اندر جو ڪڌو لڳندو آهي. پر هن گهڙيءَ اکيون لال هونديون، سندس شڪل نرم ۽ دکي آهي.

”ڙي ماءُ ٿي ياد اچيئي ڇا؟“

رامو روڙو مرڪي ٿو. سڀ کلن ٿا. چندر، سنهو لوڪر پوري نشي ۾ آهي. خنڪيءَ سان راموءَ کي ڪتڪتائي ڪري پڇي ٿو، ”هوءَ مڇن واري، ياد اچي وئي آهي ڇا؟ ڇئه، منهنجي مُڇ جو قسم.“

رامو کلي ٿو ۽ گڏجي مٿي ڇڪي، اکيون اگهي ٿو وٺي.

دگمبر دروازي وٽ وينل جدارڊن وٽ اچي هٿ جوڙي چوي ٿو، ”ڏاڍ نه وري اهائي. گلي لڳ جائون... هو هو هو آڳ لڳ جائي“ ڇو ڇڏي آئين ڙي ٻهرن ۾ ڪم؟ منهنجي سر جو قسم اهو رڪي دکي (محمد رفيع)

سيٺيءَ کي پيٽو ٻڌي ها ٻچڙن منجهان! هاه، گڏو ڪو اٿيئي، جنهن ڪارڻ ساڻ اسانجي ڇاتي ٿو ڪٽين.”

جمارڊن ڊر وقت ويٺو، من ئي من ۾ مرڪي رهيو آهي. هو ڄاڻي آئو آهي ته پڪڙن ۾ اسي ڳرڊارن جو راڄ آهي. غريب جي ائي ۾ اهائي حالت آهي، جيڪا هن ڪارخاني ۾ رهندي آهي. ليڪن هي سڀ هنن ”ٻرڙن“ کي ٻڌائڻ لاءِ هو تيار ناهي. جمارڊن پاڻ کي اوڙ اٿو سمجهي. هيءَ هڪڙو خاص اکر آهي جو هو فقط انهن پڙهيلن ۽ ميرن ڪمڙن وارن لاءِ ڪم آڻيندو آهي. سڀ ڪامگار جيڪي ساٽس گڏ ڏيهن جو ڪم ڪندا آهن، ان سڀني ۾ پاڻ ئي انگريزيءَ جا ڪيترا ڊرجا پڙهيل آهي ۽ هميشه اڇو اُجرو رهي ٿو. راڄ جو ساٽس گڏ جيڪي ئي جٽا، هن ڪارخاني ۾ ئي سمهي رهندا آهن، ان منجهه ۾ جمارڊن ئي گهٽ ۾ گهٽ شراب پئي ٿو.

هاڻي وڏي ٽلهي سر ٻر وارو ڊگمبر ڪارخاني اندر اچ وڃ پيو ڪري. ڪپهه رڱيو ڪپڙو ۽ ڪنڌي پيل آهي. ٻيڙيءَ مان ڦوڪ ٻري ڇڏي ٿو، ”ڀڳوان جو سڀهن، اڄ ڀهڻجي سالي ڏاڍي ياد ٿي اچي.“

رامون ٻري کان ئي ڏاڍي غصي سان ٿو چوي،
”ٻوڪ ڪري ڇڏ ته شادي، ٻڌائين ڇو ٿو؟“

”ڀهڻجو ڇا وڃي ڙي. روئين پيو رڳو. ٻين کي ڪلهه ته نٿو سهين.“

ٻگمبر جي اڄ وچ ۾ لڪڙي ٿي وئي آهي ۽ ٻهڙي ۾ لڪڙي ٻرو چڪي.

”ڇو ڙي ، اسان هڪڙي ۾ شادي نہ ڪئي ۽ تون هڪ کي ماري ٻي ٿو پرڻجين. واهہ!“ رامو همٿ ڪٺي ڏاڍي غصي سان چئي ڏنو آهي ، ”پوءِ ۾ ڪري ڏيکار نہ شادي. جهليس ڪير ٿو؟“

”ڇو ڪريانس شادي؟ چار ٻار هنکي آهن، چار ٻار مونکي آهن ۽ وري ۾ چار ڪن جمي پوندا. پوءِ تون پاليندين منهنجا ڏڙن ڪيائون؟“

رامو هن ڳالهہ کي اڳيئي ڄاڻو ٿي. هاڻي اڪ ٻچي اچي ٽهڪن ۾ ڇٽڪيو آهي.

” اڙي واهہ، تنهنجا ٻار مان پاليان ۽ اهـا سالي تنهنجي ...“

”زبان بند رک، هي سڙون ڏسين ٿـو ڏـ؟ سـب تنهنجي مٿي تي هڻي اصل ختم ڪري ڇڏيندو سانءِ.“

” اڙي اڙي، پاڻي وڙهہ ڇوٿا؟“ چندر لڏندو لمندو اٿـي ڪڙو ٿئي ٿو. سندس هڪ هٿ ۾ لڍيڊي ٻـاٽلي آهي. ڏاڍي همٿ سان راموءَ جا وار ڦٽائي ڇڏي ٿو، ”شادي سڀڪنهن جي قسمت ۾ نہ هوندي آهـي. منهنجي قسمت ڏس. سترهن سالن جي عمر کان شاديءَ لاءِ رپيا ڪٺا ڪيم. ٿورا ٿورا هن ٻنيءَ ۾ وجهي،“ پيٽ تي همٿ لائي ٽپ ٽپ ڪري ٿو، ”باقي سڀ چڪي پنجي ۾ وجهي ڇـڏيندو هوس. هڪ ڏينهن داهہ ۾ لـڳي وئي. ٻہ هزار رپيا ناهي ورتم. هي... کل

نه، سچي ڳالهه آهي. هڪڙو هزار ريس ۾ ته لڳايم، ٻيو گهوڙو سڄو گاهه کائي ويو..."

جيارڊن ان وقت وٺو چندر جي ڳالهه ڌيان سان ٻڌي رهيو آهي. اکر اکر تي زور ڏيندي چيائين، "هي... قسمت تو ڇوان. ٻه هزار مليم ته شادي ڇو نه ڪري ڇڏي ٿو؟"

جيارڊن جي هن گفتي ٻڌڻ سان "ڏپ" ڪري چندر پٺ تي وٺي رهيو آهي؟ بيوقوفن وانگر واقف ڪولي جيارڊن کي ننهن کان چوٽيءَ تائين ڏسي ٿو، "مون ڇا شاديءَ لاءِ پئسا نه ميڙيا هئا؟ هو منهنجو ڳوٺائي پنج سؤ رپيا ڦري ويو نه بس؟ روز آسرا ڏنائين ته، 'هاڻي ڇوڪرن جو اگهه گهٽيو. بس هڪ مهني جي اندر...'" چوندي چوندي سندس آواز رنڊهارڪو ٿي ويو آهي، "هاڻي ته سيٺٽي مهنا گذري ويا آهن. ٻيو به ٽيڻ تي آهيان. منهنجو هي 'ٽوناڪ' زال به آهي ٻار به آهي..." هٿ واريءَ شيشيءَ ۾ جيڪو ٻڪ بچيل آهي، اهو ليٽائي وات ۾ وجهي ٿو. ٿورو خدڪيءَ ۾ اچي چوي ٿو، "هوءَ جيڪا ٽوناڪ جو شيشو لڪائي لڪائي ڪٺي ايندي آهي، پاڻ کي پسند اچي ويئي آهي..."

"هي بند ڪر بڪواس." جيارڊن هن ڳالهه تي ڏڪي اُلاڙي ٿو. "هوءَ ويچاري پنج ٻار پالي ٿي، انهيءَ

ڏندي مان."

”پيج يار! ها ها ها ها... ڪون ڪون ڪون" چندر اُٿي رامونءَ وٽ هلي وڃي ٿو.

جدارڻ ڊگهو ساهه کڻي ڪجهه سوچي پيو. سندس منهن جي ريکائن مان ظاهر آهي ته ڪيس هي وايومنڊل پسند ڪونهي. اتي ته اها شراب ۽ دک. ٻوريندڙ خيالي آهي. ڪيس ٻوساٽ ٿي محسوس ٿئي. ٿوري ڪنگهه پڻ شروع ٿـي وئي اٿس. چانيءَ کـــي مٿي ٽڪ ڦٽي ڪري ٿو. ڏنڌليءَ روشنيءَ ۾ ٽـڪ ۾ وٽ چمڪندو نظر اچيس ٿو.

هي رهه جدارڻ کي هڪ وڏي هار جـو احساس ڪرائيندو آهي. اڄ ته ڪوئي اهڙوئي احساس سندس سيني ۾ سـڙي رهيو آهي، جـو جڏهن واڳـــ جي ٽڪ جا پڇاڙيءَ جا اکر چوي ٿو، ”جو اڄهڏي نه پائي" ته سندس اکيون ٻري اٿن ٿيون. ڪوئي شعلو جو پيٽ ۾ شروع ٿيو آهـي، اندر پيٽ ۾ ٻجي چڪو آهـــي، جنهنجو جهڙون پس اکين جي ڊرڻ مان نمايان آهـن.

پري کان رامو رڙي ٿو، ”اڄ تنهنجون ٻليءَ جي اکين وانگر ٿي ويون آهن. يا اٽي ٻاري ڇڏ، يا هن پاسي ڏ نهار." رامو همٿ سان پنهنجي منهن کي ڍڪي ٿـو ڇـــڏي. جدارڻ کلي منهن پٺي پاسـي ڪري ٿـو ڇڏي.

هوا ٿوري چري آهي، منجهس مٽيءَ جي ٽارگـي

جي هب آهي. جمارن کي اوچتو ڪجهه ياد اچيٿو وڃي. رامو کان نظر ٻچائي چندر کان پڇي ٿو، ”ڙي سيٺ جي ڌيءَ جي شادي پرهينءَ آهي ڇا؟“

دگمبر ٺهڪ ڏئي کلي ٿو. سترالي مڇر کي ڏنگ هڻي، اچ وڃ ڪندي ڊگهو ليڪچر ڪري ٿو وڃي. ”تون ڇا پڇين ڪڏهن شاديءَ جو؟ تون وچ وچ پڇون ۾......“

”سالا، سيٺياڻيءَ مونکي شاديءَ ۾ ڳائڻ لاءِ چيو هو“ ڏاڍيءَ ٻهڪجائيءَ سان دگمبر کي پنهنجو رازدان بڻائڻ جي نموني هو وچ ۾ چوي ٿو، مگر دگمبر اُن تي ٻه کلي ٿو... ”اڙي سيٺ جي محل ۾ ڳائڻ جا خواب تون نه لهه. الي هو ڳائڻ ايندڙن ٻوڙن ماڻهن؟ ڪرسٽان چيون ڏنگيون، جيڪي سيٺ جي شاديءَ ۾ گهرايون هوندائون نه. ڳائيندون ٿي- ڪيڪون ٿي ڪيائون چيز ڳائجي نه بس......’گلي لڳ جائون......‘

دگمبر ڇاتيءَ تي ٻئي هٿ رکي ڳائي ٿو؛ ڦيرڻون نه ٿو ڀائي. ”اڙي ٻار ڇا نه عجب آهي، هو اَرڙهين سالن ۾ شادي ٿو ڪري تون اُناويهن ۾ به نه ڪري سگهيو آهين؟ مان... ها ها... مان الاجي اڻيتاليهن جو آهيان، اٺونجاهه جو......“

رامو اُلٽي اڳيان اچي مدبرانو سوال پڇي ٿو، ”ڇوڪري ارڙهين سالن ۾ ٿي کهڙا رنگ ڪيا؟“

”ڏوھ ڪنھجو؟ اسين سڀ واھ ڏيھن ٻاٽ کي واھي خون پسينو ھڪ ڪري ھن سيٺ جي ٿي خاندان کي ويڙا ٻه ڪرايون. جنھن ڪا سڪيلڌي زمين ھجي، پيا رٻن جا ٿھه چاڙھيونس، پوءِ ونگبرنگي گل ڪيئن ته کلندا آھم؟“

ٻگمبر دروازي ڏانھن نظر ڦيري چوڻ ”چپ ڪر ڪير ٻڌي نه وٺئي جھارڏن!“

پر چندر پنھنجين سنھين ٽنگن تي اٿي اڀي ٿو ۽ ھٿ ڦينڪي چوي ٿو، ”وڃي ڪير ٿو ٻڌي سيٺ گھڻن ھزارن مان ھي ڪم شروع ڪيو ۽ ھاڻي گھڻا ھزار اٿس؟ ھي سڀ ڪنھن ڪمايا؟ ھان ڪنھن ڪمايا مون مون.“ چاليءَ تي ھٿ ٺوڪي ڪڙي رھڻ جي ڪوشش پيو ڪري پر نشو ڪيس ھيٺ وھاري ٿو ڇڏي.

ٻگمبر ڪيس لت ھڻي چوي ٿو، ”ٻڌھن سڀ پيسا اسانکي ڏيڻي ڇڏي اھو مطلب اٿئي ٻاجي!“

”ٻاجي جا ٻيءُ!“ وري چندر اُٿي اٿي لڏندي جوش ۾ چوي ٿو، ”حساب ڪر، سيٺ ٽئين جڳھه تي گھڻا رپيا لڳايا، سندس پٽ جي شاديءَ ۾ ھيئن پٽ ۾ نوٽانڪ ھارايون پئي. چھه ڪٽان آيا، اھي سڀ رپيا؟ رٻن ڪي رپيا جاوا؟“ ٻچاڙيءَ جا اکر چندر اھڙي جوش ۾ ۽ نشي ۾ ٿابڙندي ٿو چئي، جو ٻاقي تي جٺا ڪلي اونڌا ٿا ٿين.

ڪجھه پٺاڻ لاءِ، ڪجھه ڪلاڻ لاءِ، جھارڏن ٻچي ٿو،

”ڙي چندر، ٻڌ تو اهي سڀ رپيا ڏنا ڪيئن؟“

”ڏنا ڪيئن؟ تو ڪيئن ڏنا؟ سيٺ دغا ڪئي. ها سيٺ لماڻي ويو مونکي! چالاڪ آهي سيٺ!“

”۽ تون شرابي آهين.“

”شرابي سيٺ آهي، سيٺ جو پيءُ آهي...“

”تون ڊاڪو آهين نمڪحرام.“

”ڊاڪو سيٺ آهي. سندس پاءُ سڄو ڏينهن جوئا ڪري، چوڪرين کي موٽرن ۾ چاڙهي سئنيما تي وٺي وڃي، پوءِ به سندس شادي ارڙهن سالن ۾ نه ڪرائي، ۽ مان؟ مان پاءُ ڪونه آهيانس. ڪمائي تو ڏيانس، پوءِ به مونکي وڏو نوٽانڪ......“ چندر هاڻي روئي پيو.

جهاردن جاڻي ٿو صبح جو ڊگمبر ۽ رامون چندر جون هي نشي ۾ چيل ڳالهيون سيٺ کي ٻڌائيندا ۽ سيٺ چندر کي لتون به هڻندو، نوڪري وڃڻ جي ڌمڪي به ڏيندو، پر چندر ان وقت ائين هوندو جهڙو هوا نڪتل ڦوڪڻو. اس ڪتي وانگر پيو سيٺ جا پير چٽيندو.

جهاردن سياڻو آهي. هو هميشه وچ ۾ ڪڏهن نه ڳالهائيندو آهي پر هن قسم جون ڳالهيون اڪثر سندس جيءَ اندر ڪا آگ تيز ڪري ڇڏينديون آهن. هو پنهنجي سر پير کي سڙن ٻچڙ جي اٿي تصور ڪندو آهي، جڏهن منجهان آگ جون جهرون اکين جي ڏرن منجهان پڻ کي نظر اينديون آهن. هو انوقت ڇاتيءَ تي هٿ رکي ڪارخاني جي ڏر وٽ بيهي ڳائيندو آهي، ”آگ لگ جائي جو اجهي نه پائي...“

”زندگي موٽي آئي“

وڏيون وڏيون اکيون هيس، جن مان نور پئي ڇلڪيو. هٿ هئس جهڙا پبڻ. ڪير چٽڪاريندي دڪين تـان لڙهي. مٽي تي ڪٽي نڪر جو ٻڪڻ جهليو هٿائونس. ڇوڪري سوٽيهه بوٽيهه جوان، پر ۾ ٻيڻل جوانڙيءَ جي سٽن ۾ ڇپيو، ”هي ٻڪڻ ته مون کـي ڏاهريءَ واري اکاڻي ٿو ياد ڏياري، جنهن ۾ هڪ ڏاهريءَ جـي عقلمنديءَ جي گفتي تي واهه واهه ڪندي ڪٽي سندس واس کي ٻڪڻ ڀڏو هٿائون. ڇي، سياڻپ نه نڪري ويئيس.“ جوانڙي پاسڙين کي هٿ ڏيئي خوب ٺهڪ ڏيڻ لڳي.

اوڙي پاڙي جون جـڪي زالون اچي مڙيون هيون، تن سوڻا طور لاڏو پئي ڳاتو- ”لاڏل وني وني آيو...“ ليڪن لاڏي ۾ مزو ڪين هو. ويجهي نل تان سيروءَ [illegible] ڪوڙن جي سٽ سٽ پئي آئي.

[illegible]دوار کي پرڻي هفتو ٿيو هو، مگر شادي پوني ۾ [illegible]؛ سو نئين گهر يعني ڪلياڻ ڪئمپ جـي [illegible] اڄ ئي درشن ٿيو هوس.

پاڙيوارين ڪنوار ڏسڻ آيون. ڪنهن چيو، "پٻٽيءَ جهڙي آهي،" ڪنهن چيو "پدمڻي آهي" ۽ ڪنهن چيو "گوپال نيٺ ڪٿي آيو." پر گهوٽ جي ماسيءَ سرير کي ڏڌڪو ڏيئي لوڏ سان چيو، "سو هيءَ ڇا آهي! ڪٿي آهي منجهس اها لالاڻ؟ منهنجي پيڻ جڏهن پرڻي هئي، تڏهن رت تي ٻلن مان ڇٽيس. اڇي اڇي جهڙي بگهه هئي..."

سيئي ڪنوار جي سس طرف ڏسڻ لڳيون. "مسيبت پلي ڦٽي ويئي هئي پر محراب اڃا قائم هو." ڪنوار جي سس جا نقش نڙن اڃا به سيني آيلين کان گهڻو اُچا هئا. چمڙي ذرا سڪل ۽ پيلي هئس. ڏاڍي خنڪيءَ سان چيائين، "تڏهن ڇا؟ ڳل ته منهنجا اهڙا هئا، جو آئي ويئي چوندي هئي - سرخي مڪي اٿس ڇا. پر تڏهن ته هئا سچا گيهه. پنهنجون ڪونيون هيونسين ڪراچيءَ ۾..." چوندي چوندي هنجي مکه تان مرڪ اُڏامي ويئي، جڻ سڪ جي يادگيرين کي کوٽيندي دکه جا غبار اچي اُڏاٽا هئا.

ٻئي ڏينهن لي گوپال ماءُ لاڏو چوايو هو. اوڙي پاڙي جي زالن دهل تي نڪ نڪ ڪٽي لاتي هئي - "ڏکه جي رات لاڏي منديون گهڙايون..." اوچتو "لاڏن واري آئي" "لاڏن واري آئي" جو شور مچي ويو. ڪنوار پنهنجون لڄ ڀريون اکڙيون کڻي لاڏن واريءَ طرف ڏٺو. سنهڙي سهڻي ڇوڪري هئي. چپ رڱيل،

ڳل چٽيل. ٽلندي ٽمڪندي اچي فراس تي ويٺي. ڪنوار سان سندس نظر ملي ته وڏي مرڪ چپن تي ڦهلجي ويس. ليڪن ڪنوار نظرون زمين ۾ جهڪائي ڇڏيون.

لاڏو شروع ٿيو. سهٽيءَ لاڏن واريءَ جي سس دهل ٻئي وڄايو. ترانس ٻئي لاڏو چيو ۽ پاڻ وچ ۾ ٺيهي ڇيچ ٻئي هيبائين. هڪڙو نميڙو ناٽڪ به ڪري ورتائين، جنهن ۾ هڪڙي ڪنواري ڇوڪري شاهوڪار ٻڍي سان پرڻجڻ بدران غريب جوان ڇوڪري سان لانئون لهڻ لاءِ تيار ٿي ٿي. سڀني ملي ٻئي شرطايس. چئي، ”جوان پاڻي به ڀرائيندءِ... سادو وڳو پهرائيندءِ...... ڪپڙا به ڌئاريندءِ...... نوڪري ڪرائيندءِ......“ ۽ ڪنواريءَ جو پارٽ ڪندڙ لاڏن واري نچي ڪلي ٻئي چيو، ”ڪنديس خوشيءَ سان... پائيندس چوچ مان...“ وغيره.

دهل جي ڌڪ ڌڪ سان ڪنوار جو من ٻئي دهڪيو. سندس اکيون هن بي باڪ لاڏن واريءَ ۾ وڃي اٽڪيون. نچڻ ڇا هن جو ڌندو آهي؟ يا شوق آهي؟ ڪنوار کي لڳو، نچڻ هن لاءِ سيڪجهه هوندي به ڪجهه نه هو. منهن تي اهڙي ساڻيڪي مرڪ هئس، جو هن ڌندي کي سندس شوق سمجهڻ، پنهنجي اي عقلي ظاهر ڪرڻي هئي. ليڪن ناٽڪ اهڙيءَ نزاڪت سان ڪري رهي هئي، جو ناٽڪ هلندي ڪنوار جا ڳل

ڳاڙها ۽ چپ سرخ ٿي ويا. اکين جي نهار اهڙي گهري ٿي ويس، جڻ نچندڙ لاڏي واريءَ سندس ٿي روح ۾ ڇپيل ٻي ٻاڪ ناريءَ جو ذڪر ڪري رهي هئي. لاڏي واريءَ، ڪنوار جو سندر مکڙو ڪاڏيءَ کان لڏائي چيو، "لاڏي، هو اکڙيون ملائيندءُ." سڄي ٽوليءَ ۾ ڪلڪو پئجي ويو. ڪنوار شرم کان ڳاڙهي ٿي وئي. اوچتو جو دروازي طرف نظر کڄي ويس ته اُتي گهوٽ کي بيٺل ڏسي، باقي به پاڻي پاڻي ٿي وئي. اُتان اٿي وڃڻ لڳي ته ننڍين نيٽين پڪڙي کڻي ٿي وهاريس، جو سندس سس اُنهن کي اشارو ڏنو ته پل ٻاهر وڃي. ڪنوار ته اشارو ڏسي ورتو. پوءِ به جيڪي سس ڪانئس لڪائڻ ٿي چاهيو، اهو ڪيس لڪائڻ ڏنائين ۽ پاڻ ٻئرڪ جي وراندي طرف هلي وئي. لاڏو پورو ٿي چڪو هو. لاڏن واريون وڃي رهيون هيون. مگر ويندي ويندي پاڻ ۾ سس پس جا ڪيائون، سا ڪنوار ٻڌي ورتي. سس چئي رهي هئي، "هندستان ۾ لاڏن وارين جا مان شان ئي ڪونهن... گهور به ڪانه پيئي."

ڏيڙس چيو، "ماڻهو ٿي پيا آهن ڪنا ڪاٺا. پيٽ ٽنا کائين ته جڻ ملڪ کي ٿا لوڏو ڏين."

ڪنوار سڀڪجهه ٻڌو ته به منهن ان طرف نه ڪيائين، جڻ سس جيڪي ڪانئس لڪائڻ ٿي چاهيو، سو پاڻ به ٻڌڻ نٿي چاهيائين. مگر ٻن ٽن ڏينهن اندر سندس خيال ڦري ويو. ڪيتروئي ڪجهه ڪانئس لڪايو پئي

ويو. هاڻي چاهيائين پئي، ڪوئي کيس سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏي. هوءَ خراب ۾ خراب خبر ٻڌڻ لاءِ به تيار هئي. پر هن طرح سڀ اڪ ۽ ڏاريائي سهڻ لاءِ ڪنهن به طرح تيار نه هئي. ٻه ڏينهن پيا به گذري ويا. هاڻ کيس خاطري ٿي وئي ته هوءَ هن گهر ۾ اڃا به ڌاري هئي. سڄي گهر تي مايوسيءَ جو ڪڪر ڇانيل هو، جڻ زندگي رسي وئي هئي.

هوءَ هڪ رات پتيءَ جي گوڏي تي ڪنڌ رکي روئي پيئي. ”وهانءَ جي خوشي بس ايترا ئي ڏينهن هلندي آهي! ڇا سڄي عمر هن گهر ۾ هن طرح ڪل خوشيءَ بنا ئي گذارڻو آهي؟“

گهوٽ گوري معصوم مکڙي تان ڪل خوشيءَ جي ٽڙق کي ٻن چپن ۾ کٽي ورتو. پر صبح جي تازگيءَ ۾ ڪنوار وري پنهنجو سوال دهرايو، ”ڇا پيا مون کان لڪايو؟ ڏسان پيئي امي، بابا به ڪنهن ڳالهه لڪائڻ لاءِ ڳجهوئي ڳجهو پاڻ ۾ پيا اٽڪن... ڇا مونکي ڏيتي ليتي گهٽ ملي آهي، انڪري؟“

”نه پگلي،“ گوپال پتنيءَ جو گورو هٿ اکين تي ڇهائي چيو، ”تنهنجي روپي رنگ جي پيٽ ۾، ڏيتي ليتيءَ جون گڻيون به هار کائي ويٺيون، راڻي!“

”رهڻ ڏيو مسخري.“ ڪنوار جون پلڪون آليون ٿي ويون. هوءَ اتي ٽهڪن ڪٽي منهن ڌوئڻ هلي وئي.

سس جي ڪمري جو دروازو اڃا بند هو، پر ائين پئي لڳو، اندر سس سهرو ۽ ٻارن جي ڇانگه گهڻو اڳ جاڳي چڪي هئي. ڪنوار بيڪٽڙيل در وٽ اچي منهن اگهي

رهي هئي، جو اوچتو سندس هٿ روڪجي ويا. ڪمري اندر سهرس جو آواز تيز ٿي ويو هو، ”شل ڪا مار پوندءِ گوپال ماءُ!“

”هاڻي ٽپو ڇو ٿا؟ وڃي لاهي لنگها ٿي ويهو سيبئي.“

”ڌنڌو ڪرڻ لنگهو ٿيڻ آهي؟ ته پوءِ جتي دنيا لٽي اسين.“

”مان ٿي چوان دنيا ۾ شانائتا ڌنڌا ئي توهان لاءِ کٽي ويا. بس پيٽيون ناهڻ ئي توهان لاءِ وڃي ڌنڌو بچيو آهي؟“

در ٻاهران ڪنوار سامت جو ڏگهو ساهه کنيو.

سهري کنگهڪار ڪري چيو، ”جهليئي ڪير ٿو، تون ئي ڪٿي ٻيو ڌنڌو ڳولي ڏي.“

”بس توهين پڙو چادر پائي گهر ۾ ويهي رهو، ته مان ڌنڌو ڳولي اچان!“

”اڙي سياڻي، پڙو چادر پهرائي ته وهاريو اٿيئي، اڃا ڦاهو ڏينديءَ ڇا؟ پندرهن ڏينهن ٿيا آهن ڪم کي بند ٿئي... هاڻي ته دم ٿو گهٽجي. ڇوڪري آئي سا نئين پراڻي به ٿي، اڃا ڇونه ٿي ڪم ڪرڻ ڏين؟“

”مان اهو ڪم بند ڪرائي ئي رهنديس. ڪو هڪڙو پٽ ته ڪين اٿئون؟ جو ٽانگهه لٿي. اڃا ته پنيان ڪچڙي ڪاٽي ويٺي آهي. اڳي ته هو پنهنجو رت ؛ اندر ڇا ٻه ويٺي ڪيو، هاڻي ته ڏاريو رت گهر ۾ آيو آهي.

هاڻي ڪونه اهو ٻڌو رهندو.”

”ڏيکڻ تڏهن سڄ جو رکيو هوءِ ڇا ڪنوار جي مٿي تي؟”

اوچتو هڪ ٻار اندران ڊڪندو نڪتو ۽ در ڪليل ڇڏي ٻاهر ڀڄي ويو. ڪنوار هڪي ٻڪي ٿي ويئي، جڻ چوري ڪندي پڪڙي هئي. سس سهرو ٻه پنهنجي سر ڏ ڪاڙهي ويا. ٻار سڀ چپ ٿي ويا. ڪنوار اندر ٽپڪن ڪليءَ تي ٽنگي، سس جي پير ۾ اچي کٽ تي ويٺي. سس ڊگهو ساهه کڻي، سوڙ وڌائي چيو، ”ڪنوار، پير مٿي ڪري سوڙ ۾ ٿي ويهه.”

ڪنوار جو من ڀرجي آيو. آهستي ڪري سوڙ گوڏن تي وجهي چيائين، ”ڪيڏو نه منهنجو خيال ڪريو امي!”

سس جي منهن تي مرڪ ورِي ويئي. اکين مان پاڻي ڇلڪي پيس. جڻ ڇڻي رهي هئي، ”هائو ڌيءَ ڏاڍو ٿي تنهنجو خيال رکان پر پوءِ ڏاڍو مهانگو ٿو.”

ڪنوار پنهنجون وڏيون ڳهريون اکيون کڻي سس طرف ڏٺو ته سندس من ۾ شرڌا ڀرجي ويئي. پلڪون جهڪائي نهن تان پالش ڪرڙيندي چيائين، ”امي پوني ۾ توهين جنهن گهر ۾ مونکي ڏسڻ آيا هئا، اهو نه منهنجي ماسيءَ جو گهر هو. اسانجو گهر ته ٻڙودي ۾ آهي.”

ڪنوار جي مٺي آواز ۽ گنڀير ڍنگ طرف سيني جو ڌيان ڇڪجي ويو. ڪنوار اکيون جهڪائي پنهنجي ٽي

ڏن ۾ چوندي رهي، “ٻڙودي وارو گهر تہ توهان جي گهر جهڙو ئي آهي. منهنجو دادا هينئر کڻي ڪپڙي جي دڪان تي نوڪري ٿو ڪري، پر ڪجهہ وقت اڳ ۾ تہ ٻزار ۾ ٻڙي ڪڏي بہ وينو هو.”

ڪمري ۾ وينل سيٺني ڀاتين کان ڇرڪ نڪري ويو. سيٺئي ڪنوار طرف ٿي ڏسي رهيا هئا، مگر ڪنوار سڀو ساهس ڪٺو ڪري جيڪي چوڻ چاهيو هو، سو سڀ چئي چڪي هئي. انڪري ٿورو وقت انتظار ڪرڻ کانپوءِ سيٺني جي نظرن کي ڪنوار جي منهن تان موٽ کائڻي ٿي پيئي.

چانهہ پي سڀ واندا ٿيا تہ ڪنوار ڏٺو، سهرس ڪنجي کڻي پير واريءَ ٻئرڪ جو در کولڻ هليو ويو. سس پٺيان ڏايا سڏ ڪيا. “ٻڌو نہ ... ٻڌو تہ ...” پر سهرو پڻ پڻ ۾ “پيئي چڪ” چوندو نڪري ويو. ڪنوار سنان ڪرڻ هلي وئي. ٿوريئي وقت ۾ پير واري ٻئرڪ مان ٽين جي پترن جي ٺڪ ٺڪ جا آواز ٻڌڻ ۾ اچڻ لڳا. ٻار سڀ هڪ هڪ ٿي اوڏانهن هليا ويا. باقي گوپال هتي هتي پئي ڦيرا پاتا. آخر ڪنوار کسان نظر بچائي جو پير واريءَ ٻئرڪ طرف وڃڻ لڳو تہ اوچتو سنان جاءِ مان نڪرندڙ ڪنوار کان نظر ملي ويس. گوپال کي شرم گاڏڙ ڪل اچي وئي. پر ڪنوار معصوم نگاهہ کڻي پتيءَ جي منهن ۾ ڏسندي رهي. ڄڻ چئي رهي هئي، “توهين بہ مونکان لڪايو ٿا؟”

گوپال وٽ هن ڏوراپي جو جواب ڪونه هو. سندس اکين ۾ هڪ ڪن لاءِ مجبوري ٻکي، ٻيءَ ڪن ۾ نظر جهڪي ويس. ڪنوار هڪ هٿ ۾ ڪپڙن جو ڏول ٻئي هٿ ۾ آلا وار پڪڙي وڃڻ لڳي. گوپال ڪنوار کي دروازي اندر گهڙڻ تائين ڏسندو رهيو. اندران آواز آيو، ”اهي گوالڪا پوڙهيا ڪرڻ آئي آهين ڇا اسان وٽ؟“ گوپال سڃاتو آواز سندس ماءُ جو هو ۽ مٿان آيو صبح جي هير جهڙو سيتل ۽ گهنگهرن جي جهنڪار جهڙو مٺو آواز - ”امي، پورهئي ڪرڻ ۾ ڪهڙو اهم آهي؟“ گوپال جي ڇاتي ڦولجي وئي. ڪلندو وڃي ٻسر واريءَ ٻئرڪ ۾ پنهنجي ڪم کي لڳو.

پٺ واري پراڻي گهڙيال ٻارهن جا ٺڪاءَ پٽي هئا، جو ڪنوار ڪپڙن جي ٿالهي کنيو، پير پير ۾ ڪندي، ڪارخاني واري ٻئرڪ جي دروازي ۾ گهڙي. سڄيءَ ٻئرڪ ۾ چپ چپات لڳي وئي. سهرو، ٻه ڏير، وچين نران ۽ گوپال سڀ مٿي ڏسڻ لڳا. ڪنوار جي مک مان مڌر مرڪ ڇلڪي پيئي. ڪپڙن جي ٿالهي اڳيان وڌائي چيائين، ”ڪاٽو.“ سهري هٿ وڌائي ٻه ڪپڙا کنيا ۽ هڪ ڪنڊ جي ڏوڻ ڏنائين. گوپال ٿالهي وٺي پائرن پيرن ۾ ورهائي. ڪائيندي سڀ مرڪي ٻه رهيا هئا. ڄڻ چئي رهيا هئا، ”اڙي راز نه کلي پيو.“ ڪنوار انهن مرڪن ۾ ڄڻ پنهنجائي جو ڪو خزانو پاتو، جو جڏهن موٽي رهي هئي تڏهن سندس پيرن ۾ نچ نچ هئي ۽

من ۾ ڪوئي گيت ٻئي گونجيو. ليڪن گهر اندر اچي ڏسي ته سس چلهه وٽ اُجهاڻي وساڻي ويٺي آهي. ڪنوار ٻڪوڙن واري خالي ٿالهي پٺيان لڪائي سڏ ڪيو ”امي!“

سس ڇرڪ ڀري پڇيو، ”ڌيءُ ٻڪوڙن واري ٿالهي هٿان تون ڪٿي ويئينءَ؟“

نُنهن خالي ٿالهي اڳيان وڌائي چيو، ”امي اڄ محنت قيد مان آزاد ٿي آهي، اُنجي خوشيءَ ۾ مان سڀ ٻڪوڙا ورهائي آيس.“

”پٽ مون ته گهڻوئي ٻڪڙ چاهيو...“

”ها امي، ڏسو ته ڪارخاني هلڻ سان ڇا ته رهڻ ڇهڻ لڳي ويئي آهي. لڳي پيو، ڄڻ زندگي وري موٽي آئي آهي.“

سس، نُنهن جي منهن ۾ نهاريندي رهي.

اَڇا وار، ڳاڙها گل

هن لاءِ ڪيو ٿي ڇا هوم؟ فقط سندس ڪپ ۾ پنهنجي اوولٽين جي ڊبي مان هڪ چمچو ڪٽي ملايو هوم. پنهنجيون وڏيون اکيون مٿي ڪٽي ڪيڏا شڪرانا مڃي ورتائين. سوچيم پنهنجي ڪڪڙيءَ کي ته صبح جو ڪپ ۾ ٻيدو ملائي ڏيان، رات جو اوولٽين يا بورن وٽا ڏيانس، پر هن ته ڪڏهين شڪرانا ڪين مڃيا آهن!

ڪاليج ٻاهران جيڪو منهنجو باغ آهي، انمان ٽاريون ڀاڄيون پٽي اچي سوپ ٺاهي پياريومانس ته چٽڪ وٺ لڏي لڏي ٿي منهنجي ڪڪڙيءَ کي چوي، ”ڏاڍي ڀاڳن واري آهين، جو هڙو بابا مليو اٿيئي.“ هن موڙو ڏيئي چيو، ”رڳو ڪاڏي جي ٿي ته خبر لهي ٿو، گهڻا ڏينهن ٿيا آهن جو چوانس پيئي ته ٻه چار ٽلّان جون ساڙهيون وٺي ڏي.“

گوپيءَ چپ تي آڱر رکي چيس، ”ايتريون ساڙهيون پلا ڇا ڪنديءَ، اڳ ئي ڇا گهٽ ڪپڙا اٿيئي؟ ۽ هن ڀاڙيءَ تي سنڌي گهر ته تمام ٿورا آهن، پوءِ اوچا ڪپڙا ڪٿي پائي وينديءَ؟“

مونکي سندس ادا ڏسي کل اچي ويئي. رات جو

چئي سمهي، ”بابا صبح جو سويل اُٿارجو، اسين ڏسي سگهيون، هتي جا سڀ پيچرا ۽ اوچايون ڏسنديونسين.“

صبح جو اڃا سج مس ڪيم نه هو ۽ ٽپ ڏيئي اُٿي. ڪڪي نه پاسو ورائي سوڙ ڇڪي چوڻ لڳي، ”سکي، لون ٿي وڃي ٿي اڄ، مونکي نه ننڊ پيئي اچي.“

گوپي سائي ٻڙي پائي، ننڍڙا ٽپ ڏيندي، ڳاڙهي ربين مٿي ۾ لهرائيندي، مونکان به اڳيرو ڀڄي ويئي؛ جڻ سڀ رستا اڳ ۾ ئي سڃاتل هئس. گل چنڊ ٻيني نه مان به لڪڻ جي آڌار تي ٽڪرو ٽڪرو پهاڙي لاهي ۽ وارو وڪڙ ڦري ويس. جان ڪٽي ٻنيان نهاريان نه هي ۽ ڊ يل ٿلندي ٽمڪندي، ڳاڙها ڳاڙها گل وارن ۾ وجهندي پيئي اچي. صبح جي لال ڪرڻن ۾ سندس گلن سان سينگاريل مکڙيء تي الاجي ڪهڙو نوراني نور پسيم! سندس ٻالاڻڻ سان ڏوٿل منهن، ماڪ سان آجاريل ٻنن ڪان ٿي وڏيڪ ٻوٽو پئي لڳو. چيم، ”اوڻو ٻهن ورهين جي نه لڳين ٿي نٿين. ٻڙهي ٻيلي اهڙي ٿي ويئي آهين، جهڙو سورج مکيء جو گل. مهنو کن پنهنجي ساهيڙيء وٽ رهه نه ڏسج ڪهڙو ڳاڙهو گل ڪري ٿو موٽايان ٿو ڪي.“

هن وري به اهي ئي وڏيون اکيون ڪٽي، منهنجي منهن ۾ نهاري ائين ڏٺو، جڻ ٽسڪين ٿي گهريائين، ”سچ؟“

مون ڪنڌ لوڏي هائو ڪئي.

ٻه هفتا گذري ويا. ان ڏينهن صبح جو ٻهاڙيءَ تان هيٺ لهندي چيائين، ”بابا، هاڻي ته مون چڱوئي پاڻ پڙهيو آهي. امتحان جا تڪ ٿي لهي ويا آهن. سوچيان پيئي، سياڻي ٿي مونکي ڳاڏيءَ ۾ چاڙهي ڇڏيو ته اميءَ وٽ هلي وڃان.“

ڏڏڪو جو آيو! پانيان پيو، منهنجي هن ٻهاڙيءَ جون سڀ و ٽراهون، سڀ گس، ۽ دل جون سڀ اڪيليون وانيون، جيڪي هنجي اچڻ سان پرجي پيئون هيون، سي سڀ سياڻي ٿي سڃيون ٿي وينديون.

ڏاڍي مچائڻ واري نموني چيم، ”مان نه وڃڻ ڏيندوسانءِ گوپي، مونکي پنهنجو فرض پالڻ ڏي“ ۽ من جا ڀاو ڪجهه ظاهر ڪندي چيم، ”ڇا ٻڌايانءِ گوپي، توکي ته مان ايڏو ٿو گهران جو پانيان پل به نه پري ٿين.“

”وينديس ته بس ٿورن ئي ڏينهن ۾ پلاٽي وهندا. مون جهڙيون توهان جي ڪڪيءَ جون گهٽيٺي ساهيڙيون هتي رهي ويٺيون هونديون.“

”تو تڏهن اهڙو ڪڇو سمجهيو آهي مونکي. تنهن سواءِ ڪڪيءَ جون ساهيڙيون پل گهٽيٺي گهميون آهن هن ٻهاڙيءَ تان، پر تو جهڙي ڪا به نه .....“ مون سندس چوٽيءَ کي هيٺ ڇڪي، سندس منهن مٿي ڪئي، انهن وڏين اکين ۾ پنهنجو عڪس ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي.

هوءَ الٽ ٽاٽي وڃائي چوڻ لڳي، ”پر بابا! هيءَ

ٻنڊ تہ ڏسو! هن گس تان تہ اسين اڳي ڪڏهين ڪين لنگهيا آهيون...“ سندس وڏيون اونهيون اکيون ٻال جي ڪڙيل گل جيان عجب کان قائل هيون. مان اها پنن ٻوٽن سان ڍڪيل ٻنڊ ڏسان، ڪين هنجي مکڙي جي ٻن گول درين اندر پٿاريل اونهو عميق ڏسان. ڪلي چيم، ”ٻنڊ ڏاڍي اونهي آهي.“

”نہ بابا بلڪل ٿانگهي آهي.“

”اها تہ تنهنجي عادت آهي. مان چوان هن سڙڪ تان هلون، تون ٻيءَ ڏي اشارو ڪرين. مان چوان، اڄ ڀهاڙين تي مٿي هلنداسين، تون چوين اڄ هيٺ ماڙين ۾ گلن جي رونق ڏسڻ تي دل آهي. سو مان توکي هاڻي پوريءَ طرح سمجهي ويو آهيان.“

”نہ اها ڳالهہ ناهي بابا، ٻنڊ ضرور ٿانگهي آهي، نہ تہ هيترا گل، ٻن ڪيس ڪيئن ٻڪي رکن ها؟ پاڻي زمين کان ٿورو ئي مٿي آهي...“

”مون توبهہ ڪئي.“

”سچ ٿي چوان.“ هن وري بہ عميق جون ٻئي دريون مونڊي ڪري ۽ مرڪي جهيڻي آواز ۾ چيو، ”واقعي ٻنڊ تراڪڙي آهي، نہ تہ منجهس ايتري بدبوءِ ڪانہ هجي ها.“

”بدبوءِ تہ ڪانهي، گلن ٻڻن جي خوشبوءِ چئہ.“

”هاڻي وري توهين منهنجي اُبتڙ ويندا.“

”توبهہ ......“

ڪيترو آنند ھو ھنسان توبھ ڪرڻ ۾!

ٿيو ھفتو گذري ويو. گوپي ڪاڏي خوراڪ جي ڪرشش ۽ پھاڙيءَ جي ٿڌيءَ صحتمند ھوا سان واقعي گلاب ٿي پيئي ھئي. پھاڙيءَ جي ھڪ چوٽيءَ تان سج جو اُڀرڻ وارو نظارو ڏسڻ باقي رھيل ھو. تارن ڀئي ٿي ڪڪي، مان ۽ گوپي گھران نڪتا ھئاسين. چوٽيءَ تائين پھچندي اوندھ جو عالم پار ڪري چڪاسين. ڪڪي ٿرماس مان چانھ ڪڍي پيئڻ ويٺي، پر گوپي اڳتي ۽ اڳتي وڃي رھي ھئي. سج جي ھلڪن ڪرڻن ۽ ڪوھيڙي ۾ ويڙھيل گوپي ...... ھڪ حسين خواب... اڳتي وڌي رھي ھئي ۽ ساڻس گڏ ڪيس ان نوراني جلوي ۾ اڃا به گھڻو وقت ڏسي سگھڻ جي منھنجي تمنا اڃا به وڏين پرانگھن سان ٻڪي رھي ھئي.

دل ۾ چيم، ”ڪاش ھوءَ پنتي نھاري، منھنجي ھن ننڍڙي من ۾ جو سج اُڀري رھيو ھو، انجي شروعات ڪي به ڏولڻ لڳي... او... سنڀال ...“ بس ھڪ قدم ٿي نه ھو. مون ٻڪ وجھي ڪيس بچائي ورتو. عرش تي اڏامندڙ پري زمين کان بي خبر، ھڪ کن ۾ ٿي شايد ڪنھن اوڙاھ ۾ ڪري پوي ھا. مگر ھاءِ! ھي ڇا ٿي ويو. ڪيس اوڙاھ کان بچائيندي جو سندس ڪومل سرير ھٿن ۾ ڪنيم نه ائين محسوس ڪيم، ڄڻ مان خود ڪنھن اوڙاھ ۾ ڪري پيس......ٻپ سندس اکين ۾ ڦھليل ھو. ھڪ نظر ھيٺ تراڻيءَ ڏانھن اُڇلي،

اهي ٿي وڏيون ليمن واريون دور ٻنيون، مون طرف ڪري ٿي چوي، "ڪيڏي نه منهنجي سنڀال ٿا لهو بابا!"

'بابا! بابا!!' منهنجي اندر ۾ جيڪي به اونهيون واديون وينل هيون، تن ۾ سندس انهيءَ اکر کي ور ور ڪري گونجندو ٻڌم. ليڪن ان اکر جو فقط پڙاڏو ٿي ايندو ٿي رهيو. چاهيندي به منهنجي اندر جو ڪڪيءَ جو پيءُ وينو هو، سو ڪيس "ڏيءَ" سڏي جواب نه ڏيئي سگهيو.

ڪڪي گرم چانهه پي، اوورڪوٽ جو ڪالر مٿي مٿي ڪري، فوَ ... فوُ ... ڪري رهي هئي. وٽس اچي چيم، "تنهنجي سڪي، اَڄ نئين جائي آهي." ڪيڏو موهه هو ڪڪيءَ جو به منجهس. اِئين اچي ڪيس جنبڙي جئن ننڍڙو ٻار پنهنجي ماءُ کي لپٽجي پوي. منهنجي من جا ڀاو گوپيءَ لاءِ ڇا ڪجهه محسوس ڪري رهيا هئا، سو ٻڌائڻ ڪٺن آهي. هائو ڪيس "ڏيءَ" سڏڻ جي ڪوشش، من - ساگر جي سطح تي ننڍي ٻوندي هاڪارڻ سمان هئي. منهنجي اونهي عميق ۾ جو گوڙ متو هو، ماندارڻ پيئي هئي، تنهن کان بي خبر هوءَ مٿي ۽ مٿي ترندي ٿي رهي.

موٽي رهيا هئاسين، جو هن پڇيو هو ۽ ڪيترائي پيرا پڇيائين، "توهين ماٺ ڇو آهيو؟"

”مان ڪٿي آهيان!“ پر هنڪي اُن تي وشواس ئي نہ آيو. مَن - ساگر جي منٿن منهنجي رڳ رڳ اندر ولوڙو ڪٿي وڌو هو. اِئين پئي سمجهيم، ڪنهن اڪيلي اڪيلي جبل جي لاهين چاڙهين تي هوءَ ”بابا“ ”بابا“ ڪيو پيئي پڪاري ۽ مان سڏ ٻڌندي بہ ڪيس ڏسي نٿو سگهان. ساري ڪائنات منهنجي سٺ ورهين جي ماضيءَ کي ڪنيو منهنجي اڳيان پٺيان وراڪا ڏيو پيئي ڦري. آبشار جو وهيو پئي، اُن جي جهر جهر ۾ هڪ قسم جي ننوليءَ واري ڪل ڪل پئي ٻڌڻ ۾ آئي. جيءُ وڃڻ لڳو. پر دور تائين پکڙيل سنسان ماٿريءَ منجهان ٻن آوازن جا پڙاڏا ايندائي رهيا. ”بابا - گوپي...“ ”بابا - گوپي...“

اُن ڏينهن گهر موٽي، خبر ناهي ڇو ڪجهہ دير، پنهنجي ننڍي آرسين واري ڊريسنگ ٽيبل وٽ ويهجي ويس. مٿي جا اُڇا وار، آبشار جي ڪلڪل وانگر ننوليءَ پيري ڪل ڪلي، آرسيءَ مان مونکي چيڙائڻ لڳا. مگر، منهن ۾ اُڇا بہ ڳاڙهو خون ڊوڙي رهيو هو. سگريٽ جي ڇيڙيءَ کي پير هيٺان چيڀاڙيندي ڪل اچي ويم. پر ڪنڌ مٿي ڪڍندي لڳم، آرسيءَ منجهہ ڪلندڙ اِنسان وٽ، اُن ڪل جي هيٺان بي انت آنسن جو درياءُ ڇوليون ماري رهيو هو. ٻہ ننڍڙا شبنم جا قطرا ڳلن تي ڪري پيا. [illegible] ڇرڪ نڪري ويو، تڏهن ڇا عمر بہ انسان کي [illegible] ڪري نٿي سگهي. نہ تہ ڀلا هي ٻال ٻريمي

جيان ترڪ ڇا لاءِ؟ وڏي ڳالهه ته اکين مان آنسو!! پنهنجو پاڻ تي ڪل تي آئي. مگر ڪهڙيون اهي بي قرارون هيون ٿڪل سرڳ جي ميداڻ اندر، جنکي جاءِ نه پيٺي ملي سگهي. منهنجي ڇهري تي هي دک جون ريکائون!! دک کي نه مون ڪوري ڦٽو ڪيو هو. هن ڀاڙي ملڪ ۾ ٽي جڳهيون خريد ڪري چڪو هوس ۽ ٽين جڳهه خريد ڪرڻ مهل ائين سمجهيو هوم پنهنجي پتنيءَ سيتا جي گذاري وڃڻ جو دک به بلڪل ٿي مٽجي چڪو آهي. ڪوئي شايد کلي - ”پئسو ۽ پريم به الڳ چيزون. پوءِ هڪ جي وڃڻ تي ٻيو ڪيئن تو انجي جڳهه ڀري سگهي!“ ليڪن پئسو ڪمائڻ ۾ جا محنت ڪرڻي پيئي هئم، سا شايد سيتا کي خوش رکڻ ۾ نه ڪرڻي پوندي هئي ۽ خوش هئا منهنجا چار ئي ٻار جندان ٽي ته پري پري بورڊنگ واسي بڻجي چڪا هئا. هڪڙي ڪڪي ئي منهنجي سار سنڀال لاءِ رهيل هئي ۽ دک مونکان پري ڀڄي چڪو هو. اڄ اوچتو آسمان جي ڪهڙيءَ ڪنڊ ۾ ڪنا تيل بادل، طوفان ئي کڻي آيا هئا؟ آرسيءَ کان هٽڻو ٿي پيو. ڪوچ جي نرم ڇهاءَ ۾ من جي روڳ، کان رهائي ڳولڻ لڳس.

”ڪيترو ڳوليو اٿم توهانکي،“ رڙورڙ ڪندي گوپي اندر گهڙي آئي. ”شام جوئي ته وڃي آهيان. ڀاڙيءَ جو پيرو نه توهانسان گڏجي روٽي کائي ونان.“

هاءِ رام! دل جي مشڪ کي ڄڻ ڪنهن ٻال وانگر

ٽال ڏني. اُڀاڄي چيم، ”تون ڪيٿن ويندينءَ! اڃا يون ڳالهيون نہ ڪر؟ ٻار آهين ڇا؟“

هن آرسيءَ ۾ نهاري مرڪي ڏنو. شايد پهريون ئي ڀيرو کيس احساس ٿيو هو تہ هوءَ سچ پچ هاڻ ٻار نہ هئي، نہ تہ سندس ڳلن اندران لالي نہ چمڪي ها ۽ اکين جا ڇپر ايڏا ڀاري نہ ٿين ها. هوءَ ”جلدي اچو“ چوندي ٻاهر ويئي. ڪمري جي ٽيبل تي ويٺو مان سوچي رهيو هوس، آخر ڇا ڪجهہ ڪٿي آئي هئي هيءَ نينگر. بس گهر ئي ڀرجي پيو هو. مونکي پڪيءَ طرح ياد آهي، سيتا جي جيئري ۾ ڪڏهين گهر هن طرح ڀريل نظر نہ آيو هوم. هنجو ڏوهہ بہ نہ هو. هوءَ وڏي گهر جي پليل، هر وقت، منهنجي ننڍي گهر ۾ گهٽتايون ڏسي ڏسي پيئي خـــار کائيندي هئي. جوانيءَ ۾ ئي ڪئين تمنائون سانڍي هلي ويئي. ”ڇو بابا؟ اڄ ڀاڄي کائڻ لاءِ زور نٿا ڪريو. وري تہ ڪوئي ايڏو زور ڪري کارائڻ وارو ڪونہ ملندو.“

”هان هان ......“ ڪندي پاڻ کي خيالن کان آزاد ڪري گوپيءَ جي ڀاڄيءَ واري پليٽ ئي ڀري ڇڏيم. هوءَ کلڻ لڳي، ”ايتري؟ مون تہ رڳو توهان کي چپ ڏسڻ نٿي چاهيو، ڀلا هميشہ جو ڳالهائيندا رهندا آهيو، سو مونکي تہ هير پئجي ويئي آهي. پر الا الا! هولڊال وٺڻ تہ وسري ويو. هند ڇا ۾ ٻڌنديس؟“

سندس هٿ چنبڙڻ ۽ سهڻن ڏندن جي قطار سان هيٺين چپ ڪسي پڪڙڻ ۾، ڪنهن اڇي گجيءَ پرئي سمنڊ جي لهر جي هلچل پئي نظر آئي.

چيم، ”جلدي ڪائي وٺ. هولدال بزار مان وٺي ٿا اچون.“

هن پهاڙي علائقي ۾ ٽاڪ منجهند جي وقت بهار جي سندر صبح جهڙي تذڪار هوندي آهي. پوءِ به پهاڙي سڙڪون اهڙيون ئي سڃيون هونديون آهن، جهڙيون ڪنهن شهر ۾ ٽاڪ منجهند جي وقت رهنديون آهن. هولدال وٺي موٽي رهيا هئاسين. سڃي سڙڪ-گلن ڇانئين، وڻن مان ڇڻيل پن، هٿ هٿ اُڏي رهيا هئا. ڏائي پاسي آسمان بادلن سان پربو ٿي ويو. اسين بنگلي طرف مٿي هلندا ٿي آياسين.

”ڪلهه ڪان وٺي توهانکي ماٺ ماٺ ڏٺو اٿم.“

گوپيءَ جي هن آواز ڇرڪائي ڇڏيو. هوءَ رستي طرف جهڪيل هڪ ٽاريءَ مان ٻاڙهو گل ڇني رهي هئي. اُمنگ ۾ اچي ٻانهون ڦهلائي، کيس گلي لائي چيم، ”تون جا وچين ٿي.“

گوپيءَ پاڻ کين ڇڏايو، پر هيتريون ڪومل ڳالهيون ڪندڙ ڇوڪري بلڪل سڌي ڪاٺيءَ جيان سخت ڪيئن ٿي بيٺي، سمجهه ۾ ٿي نه آيو. بلڪل ئي سياويڪ لهجي ۾ مونکي آهستي هٿ سان پري ڪري چيائين،

"هر گل تہ پايان" ۽ چوڻيءَ ۾ گـل وجهندي، مونکان اڳتي نڪري ويئي. مـــن کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس. ڪجهه ڪونہ ٿيو هو، پر الاجي اندر ئـي اندر ڪٿي هڪ شڪست جو احساس اڀري رهيو هو. اڳتي وڌي چيم، "مون توکي پنهنجي ٻارڙي سمجهي ڀاڪر پاتو گوپي!"

گوپيءَ کلي چيو، "مون بہ ائين ئي تہ سمجهيو."

پر منهنجين تکين نظرن کان سندس چپن مٿان ٿهليل کل جو اچانڪ ڦٽي وڃڻ، لڪي نہ سگهيو. ڇا سچ هو، ڇا ڪوڙ هو، ڪير چئي سگهندو؟ ڪوڙ سچ، هڪ ٻئي ۾ ائين مليو پيو هو، جهڙو نجي پاڻيءَ ۾ مٺو شربت. اندر وويڪ ويو وڌو. شربت ڪونهي، فقط پاڻي آهي. نرمل جل ۾ پيل آهـــي هڪ لالسا. مان ڄاڻي واڻي پنتي هلڻ لڳس.

روز تہ ٻئي گڏجي هليا هئاسين. اڄ هڪ ڪـــن ۾ کهڙو جهڳڙو ٿي گذريو هو؟

اوچتو هوءَ بيهي رهي. سندس اڳيان پهچي پڇيم، "بيهي ڇو رهينءَ؟"

"توهان لاءِ."

'توهان لاءِ؟' بس گوپيءَ جي انهن ڳالهين ئي ماريو هوم. منهنجا ٻار هيڏا وڏا ٿـي چڪا آهن، پر ڪنهن بہ منهنجي موهہ جي ان طرح موٽ ڏني ئـــي ڪين

هئي. ڪوئي ان طرح مون لاءِ ڪين ترسيو هوندو. هي
سڀ ڇا ٿي رهيو هو؟ جيڪو انسان جي من کي راحت
ڏيڻ جو هنر گوپيءَ وٽ هو، سو ڇا منهنجا ٻار ڪنهن
به اسڪول ۾ نه پڙهي سگهندا؟ دل چيو پڇانس، "ايڏو
گيان ڪٿان سکيينءَ، ننڍڙي گوپي!" پر انکان اڳ ئي
هوءَ زمين ۾ نظرون کپائي چوندي هلي، "حد کان
وڌيڪ موهه چڱو ناهي!"

مونکي ائين لڳو، ڄڻ هلندي هلندي ڪنهن
ٽيپي سان ٽڪر لڳي ويو هو. ٽنيو رڪ جو هو، لوهه
جو هو يا ماڳهين ڪجهه جو هو، مگر ڌڪ زوردار ئي
لڳو هو.

"تڏهن تو ۾ حد کان وڌيڪ موهه رکيو هو مون؟"
مگر ڇوي ڪير اهـــي اکر؟ ۽ ڇوي به ڪيئن؟ اکرن
اندر جا سچائي هئي، انهيءَ کلهه کان وٺي ڇا جيءَ
نه وٺيو هو منهنجو؟

۽ مٿي بنگلي تي پهچي ڏٺوسين، ڪڪي چانهه دان
کي ٽي ڪوزيءَ سان بند ڪري ميز تـي چانهه رکي،
ٻاڻ گم ٿي ويئي هئي ۽ ٽي ڪوزيءَ اڳيان پيو هو هڪ
خط. گوپيءَ ٽڪڙو ٽڪڙو لفافو ڦاڙي خط پڙهي ورتو ۽
۽ ڪرسيءَ ۾ ڍرڪي ويٺي. مان ڪوپ ۾ چانهه لاهيندي
رکجي ويس. "ڇا ٿيو، ڇا ٿيو؟"

گوپيءَ جي اکين ۾ آنسو ڇلڪي آيا. رومال ڪڍي

سندس اکيون اُگهي ورتم.

”الاجي ڇو توکي روئندو ڏسي، منهنجو من به ڀرجي ٿو اچي گوپي.“ ۽ منهنجين اکين مان سچ پچ ٿي ڳوڙها ٽمڻ لڳا.

هن وڏيون وڏيون گول ٻاٽيءَ سان ڇلڪندڙ اکيون کڻي چيو، ”اميءَ کي منهنجي وڏي ڀيڻ شانتيءَ جي بيماريءَ جي تار آئي آهي ۽ هوءَ اوڏانهن رواني به ٿي چڪي آهي.“

سندس مٿي تي هٿ رکي چيم، ”چڱو جو چنئي پوري وقت تي پهچي ويئي. هر ڪنهن ڳالهه ۾ ڀلو ٿي آهي.“

”شانتيءَ جي بيماريءَ ۾ ڪهڙو ڀلو آهي؟“ هوءَ ڦٿڪي پئي ۽ زور زور سان سڏڪا ڀري روئڻ لڳي. ڀر واري ڪمري مان ڪڪي هڪ جاسوسي ناول جي وچ ۾ آڱر وجهي اکيون ڦاڙي پڇندي آئي، ”ڇا ٿي ويو توکي!“ چوندي اچي گوپيءَ جي ڀر واريءَ ڪرسيءَ تي ويٺي.

مان دک کان وياڪل وڃي دريءَ وٽ بيٺس. اُڀ هاڻي سڄو ئي ڪارو ٿي ويو هو. ڏيري ڏيري وسڻ به لڳو هو. اوچتو هوا تيز ٿيڻ لڳي. مون دري بند ڪري شيشي تي ڳل رکي ڇڏيو. هوا تيز ٿيندي ويئي ۽ وسڪاري ۾ به تيزي ايندي ويئي. شيشو ڏندلو ٿي

ويو ۽ بعد تي ويو هيٺ ٻري تائين ڦهليل جبلن ۽ ماڙين جو نظارو. مان وري به ساڳئي هنڌ هليو آيس، جتي گوپي ۽ ڪڪي ويٺيون هيون. گوپي هاڻ ماٺ هئي. ڪڪي ڊگهو ساهه کڻي ناول پڙهڻ هاي ويٺي. خبر ناهي ڪهڙي ڪارڻ ڪڪيءَ پنهنجي ساهيڙيءَ کي ان طرح مونکي سونپي ڏنو هو، جڻ هن گهر ۾ قدم رکڻ سان سندس دک سک ۾ خبرچار لهڻ جي سڄي جوابداري مونتي رکيل هئي. سندس پير واريءَ ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. اوچتو پنهنجو ڪنڌ کڻي ڪرسيءَ جي ٻانهن تي رکيائين ۽ وري ڦٿڪڻ لڳي، ”شانتيءَ جي بيمار ٿيڻ ۾ ڪهڙو ڀلو آهي؟“

مون ڪيس ٻانهن جي وڪڙ ۾ آڻي ٿورو زور ڏنو. هينئر من پوريءَ طرح قابوءَ کان وڃي چڪو هو ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري سندس وارن کي......

ڪيس جاڻ پيئي يا نه سو نٿو چئي سگهان. مگر هوءَ آهستي کسڪي وڃي دريءَ وٽ بيٺي. مونکي لڳو منهنجو سارو بدن ڪنهن گرمائش سبب جاڳي رهيو هو.

”توهانجون اکيون ڇو ڳاڙهيون ٿي ويئون آهن؟“ سامهون دروازي مان ايندي ڪڪيءَ سوال ڪيو. سندس هٿ ۾ کٽيءَ ڌوتل ڪپڙن جي ڍڳي هئي. ڪڏهين هوءَ ٻئي ڪمري ۾ ڌوٻيءَ کان ڪپڙا وٺي رهي هئي؟ الاجي ڇو اهو ڀرم ٿيو هوم ته پنهنجي سڪيءَ جي

جوابداري هوءَ مون کي ئي سونپي ويئي هئي. مگر پيرم تيزاب جو ڪم ڪري ڏيکاريو هو. من پنهنجي استتيءَ کان ڪري ڇڪو هو، زبان هري اوم اُچاري رهي هئي، اکين جي بند پلڪن اندر ڦري رهيا هئا گوپيءَ سان کيل سڀ. ڪڏهين هوءَ سهو ڪڇ ۾ ڪٽي ڊڪي رهي هئي، ڪڏهين سائي فراڪ سان ولين منجهه لڪي ڇپي رهي هئي، "ڪٿي آهيان بابا؟"

"بابا... بابا... بابا" اڌو بابا اکر ئي ته هو جو پوريءَ طرح ڏني نڪي پائي سگهيو منهنجي من اندر......

مون رنڌڻي ۾ ويهي ڪڪيءَ کي چيو، "تنهنجي ساهڙي تمام غريب آهي نه؟"

"ها غريب ته آهي ئي."

"سندس مائٽ ڪٿان آڻيندا ڏيتي ليتي، جو کيس شادي ڪرائيندا؟"

"انڪري ته اسانجي وچولي طبقي جون ڪيڏيون ڇوڪريون ڪنواريون رهجيو وڃن."

"مون ته ٻڌو، هوءَ پڻ هميشه لاءِ اسان وٽ رهي پيئي هجي. ٽوڪي ۾ وندر ٿيندي......"

"ائين ته مائٽس هاڻو آهي، ڪنهن غريب ڇوڪري سان ته شادي ڪرائي ڇڏيندس." ڇوندي ڇوندي ڪڪيءَ کان هڪ وڏو اُپو ساهه کڃي ويو.

مان رنڌڻي جي دروازي کان ٻاهر نڪري رهيو

هوس، جو ڏنم سامهون بيٺي هئي مينڪا ... نه گوپي... سندس رنل ڳاڙهيون اکيون باهه وسائي رهيون هيون. هڪ عجيب اوشواس جي ديوار ڪڙي هئي هنن وڏين وڏين اکين ۾، جنهن جي پٺيان ڏڪاٽجي ڪري پيئي هئي ساري البيلائـــي ۽ احسان. مان پنهنجي وياڪل اکڙين مٿان ڇپر ڪيرائــي پنهنجي ڪمري ڏانهن هلڻ لڳس ۽ ويندي ٻڌم، هوءَ ڪڪيءَ کي چئي رهي هئي ۽ ڏاڍي ڪڙي ڪنڌي چئي رهي هئي، ”بابا ته موڪل نه ڏيندو، مگر مان صبح جو ستين بجي واري گاڏيءَ ۾ رواني ٿي ويندس. منهنجي ڀيڻ شانتي ڪا گهڻو پري ته آهي ڪين. ڇهن ڪلاڪن جي مسافري ٿي ته آهي... تون ٺيڪ ٿي چوندي آهين، تنهنجو بابا نه رشي آهي!...“

منهنجي من تي ڄڻ ڪهاڙيءَ جو ڌڪ لڳو... رشي؟